

68 / 2012

nezaležnyj kul'turolohičnyj časopys

починай зі свого дому

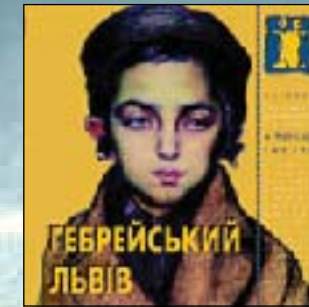
rudnyc`ka
septyc`kyj
levyc`kyj
kostel`nyk
blavac`kyj
doroženko
b r y k
v i t e r
b i l ` a k
s v a r k o
r o s l ` a k
strutyns`ka

незалежний культурологічний часопис
independent cultural magazine

НЕВІДОМУ
Л`ВІВ

НЕВІДОМИЙ
ЛЬВІВ

68 / 2012

незалежний культурологічний часопис

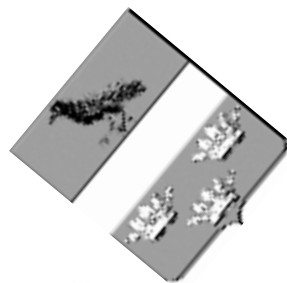
починай зі свого дому

рудницька
шептицький
левицький
костельник
дзерович
блавацький
дорошенко
в і т е р
б і л я к
ш в а р к о
р о с л я к
струтинська

*богдан
білан*

*з привітом
зі львова чи
перша пошта
у львові*

П'ятсот років тому скористатися послугами пошти могли тільки дуже заможні люди.

«Пошта зі Львова до Любліна, до Варшави, до Торуня, до Ганська, також до Кракова і в інші чужі краї з поверненням, за привілеєм Зигмунда III Роберту Бандініеллі на поштмістерство дана», – ідеться у статуті пошти Роберто Бандініеллі, укладеному 12 травня 1629 року.

Навесні 1629-го до Львова із Кракова на запрошення купця Урбана Убальдіні прибуває молодий флорентієць. Тут він долучається до чималої та дієвої італійської спільноти, яка проживає у Львові ще з княжих часів. Він також купець, зі знатного роду. Його дід – відомий скульптор, автор композиції «Геракл і Какус», що розташована поряд із «Давидом» Мікеланджело у центрі

Флоренції, реставратор та копіювальник знаменитої античної статуї «Лаокоон».

Цим родовитим купцем був Роберто Бандініеллі. Убальдіні віддає за нього свою доньку Констанцію та величезний посаг, до якого входить і будинок на площі Ринок. Саме Бандініеллі зроби́ть його однією з найвідоміших споруд міста, заклавши тут першу у Східній Європі пошту сучасного зразка.

Торгові справи Бандініеллі йшли добре, його прибутки становили близько 1500 золотих на рік. Та він прагнув більшого, а досягти цього можна було лише під покровом короля. Одним зі способів зблизитись із монархом було одержання привілею займатися певною діяльністю, важливою для держави. Такою справою у той час була пошта.

Сам королівський двір та й державні справи вимагали постійного обміну інформацією, який могла забезпечити лише добре налагоджена мережа пересилання кореспонденції.

Так молодий завзятий купець прибув у наше місто з чітким наміром вкласти кошти у новий бізнес, який тільки поширювався у Європі й обіцяв немалі прибутки та зв'язки. Можна припустити, що у Кракові він був знайомий зі своїм співвітчизником Доменіко Монтелупі, котрий опікувався королівською поштою у тодішній столиці Польщі та мав налагоджені зв'язки і у Львові. Саме його досвід і знайомства використав Бандініеллі та на їх основі створив найсучаснішу поштову службу тогочасної Польщі саме у Львові.

Отримавши королівський патент і гарантію захисту курсорів (поштових посильних) по всій Польщі, Роберто укладає з магістратом Статут діяльності своєї пошти. Згідно із цим документом, кореспонденцію

відправляли один раз на тиждень у суботу. Вона вирушала у двох напрямках: через Варшаву аж до Ганьська та до Кракова. Пошту обслуговували 12 курсорів, один із яких був за старшого. Вони складали присягу місту та сповна відповідали за цілісність і терміни доставки листів.

10

Вартість послуги залежала, як і зараз, від ваги листа та відстані. Наприклад, кореспонденцію до Варшави доставляли за тиждень і вартувало це найменше три гроші, що складало денну платню кваліфікованого робітника. А позаяк папір тоді був важким, то й листування коштувало чимало. Саме висока вартість поштових послуг завжди викликала бажання оминати необхідність користуватися ними офіційно. Нерідко міщани передавали листи просто через подорожуючих. Невдовзі навіть магістрат почав відсилати своїх курсорів, минаючи офіційну пошту. Через це Бандіnellі здійняв гучний скандал, навіть викликав бургомистра на дуель. Той виклик зігнував, як і продовжував ігнорувати й пошту. Змусити знову користуватися послугами Бандіnellі міську владу зумів лише король, особисто втрутившись у конфлікт.

Бандіnellі, не зважаючи на всілякі труднощі, до кінця життя зумів належно підтримувати поштовий бізнес. Навіть смерть застала його «при виконанні обов'язків». 1650 року він виїхав у Відень із наміром поширити туди доставку кореспонденції для своєї пошти – і там і помер.

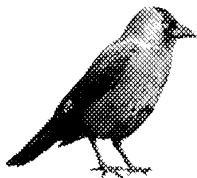
Окрім пошти, Роберто продовжував займатись і торгівлею, а позаяк мав запальний та авантюрний характер, то у цих справах він залишив у Львові помітний слід.

Перше, що Роберто робив, – це хапався за шпагу, а вже потім звертався до здорового глузду, суду чи короля. Такі були часи, що спочатку доводилося показати силу – і лише потім тебе починали слухати. Та не завжди львівський поштмейстер і сам був правий.

Як власник королівського патенту, він мав привілей не сплачувати мита місту. Та використовував він його, продаючи не лише свої, а й чужі товари. Це давало великі прибутки, однак і цього було мало для завзятого купця. Невдовзі у місті розгорілась ціла кримінальна епопея.

Міський суд висуває звинувачення Бандіnellі у тому, що він пограбував управителя свого ж маєтку, винісши за допомогою підкопу весь його скарб. Італієць замість того, щоби повернути вкрадене, погрожує управителю розправою. За того заступається магістрат і опечатує всі склади та будинки Бандіnellі. Та це його не зупиняє. Однієї ночі він зриває пломби і вивозить увесь свій товар. Управитель теж не мав наміру втрачати власне майно – і вистежив свого колишнього пана. Коли його прийшли «брати», Бандіnellі чинить завзятий опір. Та це не допомогло – Роберто потрапив до в'язниці, вийти з котрої зміг лише через десять тижнів, таки заплативши відшкодування своєму управителеві.

По-справжньому добре стосунки бізнесмена з міською владою так ніколи і не склалися. Нерідко самому королю доводилося втручатися в їхні суперечки, лиш би був спокій та функціонувала пошта. Через постійні конфлікти на схилі літ Бандіnellі навіть мав намір повернутися на свою сонячну «історичну батьківщину», про що просить дозволу у короля Владислава IV.

Та попри всі негативи, діяльність, яку провадив Бандіnellі, була високо оцінена королем. Після смерті Роберто пошта продовжує функціонувати, але його нащадок Лоренцо – вже не просто поштмейстер. Він отримує від короля інший привілей, значно суттєвіший. У батьківському будинку на Ринку він поряд із поштою облаштовує майстерню, в котрій із 1656 року міститься королівський монетний двір, а Лоренцо Бандіnellі стає основним карбувальником грошей у тогочасній Польщі.

До речі, і досі відстань зі Львова до інших міст, котру традиційно відміряють від будівлі Головної пошти, у нас відчислюють від Палацу Бандіnellі. Та це не єдиний факт, котрий продовжує віковичну традицію споруди. Після чудової реставрації у 2005 році в кількох залах будинку планували єдиний в Україні Музей пошти. Та, на жаль, його досі немає.

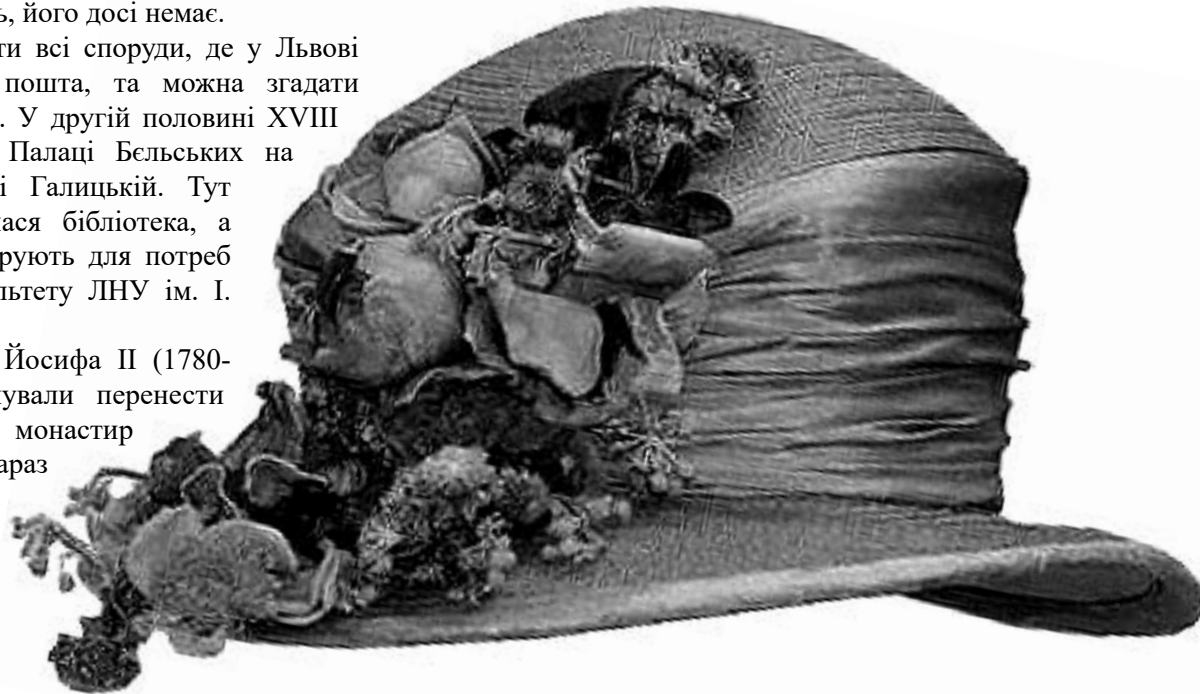
Складно назвати всі споруди, де у Львові розташовувалася пошта, та можна згадати найцікавіші з них. У другій половині XVIII ст. вона була в Палаці Бельських на теперішній площі Галицькій. Тут донедавна містилася бібліотека, а зараз його реставрують для потреб історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка.

Після реформ Йосифа II (1780-ті роки) її планували перенести неподалік – у монастир бернардинів (зараз церква Андрія – авт.) але монастиря не закрили і пошта

залишилася на старому місці. Зате в іншому монастирі – кармеліток (тепер бібліотека Стефаніка – авт.) – була розміщена диліжансова пошта.

У 1821 році будують палац губернатора (зараз будівля ОДА на вулиці Винниченка – авт.), а біля нього – приміщення для пошти. Невдовзі й тут не вистачає місця – і пошту переносять у «будинок Гауснера» на кут проспекту Свободи та вулиці Коперника, оскільки тоді це була найбільша споруда в місті. Пізніше, і до 1889-го, пошта містилася в будинку на Сикстуській, 23 (вул. Дорошенка).

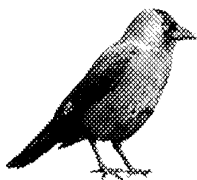
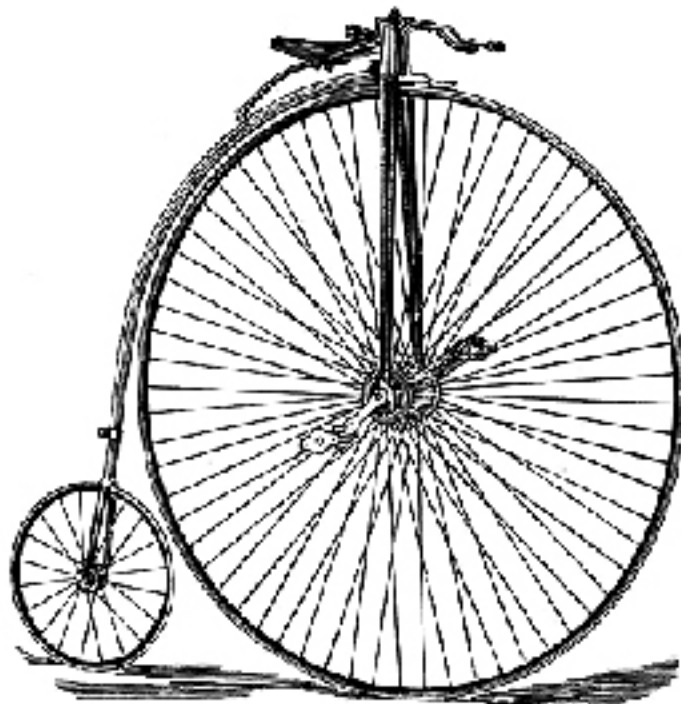
Активізація економічного та соціального життя, і поштового зокрема, привела до рішення збудувати спеціальне приміщення для пошти. Для цієї потреби у греко-католицької семінарії було куплено ділянку на вул. Словацького.

Таким чином 1889 року постала спеціальна будівля Головної пошти. Типовий проект австрійської адміністративної споруди для потреб Львова пристосував український архітектор Сильвестр Гавришкевич. Посв'ячували новозбудовану установу також українці – священники зі сусідньої греко-католицької семінарії.

12

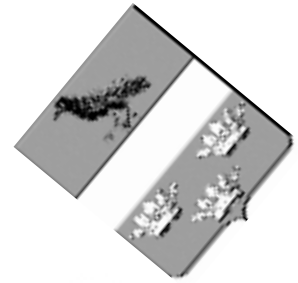
У 1920-х роках почалася відбудова приміщення, котре суттєво постраждало під час українсько-польської війни. Роботи вели за найсучаснішими технологіями – будівля стала більшою, було впроваджено вентиляційну систему, систему центрального опалення, електричне освітлення, газову й водоканалізаційну системи. У такому вигляді, із незначними перебудовами, споруда Головної пошти дійшла до нашого часу.

*богдан
білан*

*солдати
ісуса - львів
так і не
розплатився
з єзуїтами за
свої борги*

Напередодні Різдва 2012-го року у Львові з'явився ще один храм. У центрі міста. Відкриттю не передувало тривале конфліктне будівництво та помпезне відкриття, притаманні таким подіям сучасності. Просто для вірних звільнили та заново пристосували приміщення костелу Святих апостолів Петра і Павла, відомого всім львів'янам вже впродовж більше як 400 років як костел єзуїтів. Хто такі єзуїти, як вони потрапили до Львова та як змогли вже незабаром збудувати тут найбільший храм у місті?

Орден єзуїтів або «Товариство Ісуса» (Societas Iesu) – католицький орден жебрацького типу. Заснував його 1534 року баск Ігнатій Лойола.

Орден був чимось середнім між армією і таємним товариством. Єзуїти були водночас монахами і священиками, вчителями і проповідниками, сповідниками і радниками феодалів та королів. А ще – безпосередньо наближеними до Папи.

На додаток керівники єзуїтів усі були добірними інтелектуалами і, як результат, вони швидко взяли під контроль суспільство та владу в багатьох європейських країнах. І це при тім, що їхня структура жила своїм життям і була окремим державним організмом. Орден не підкорявся ні церковним, ні світським законам, а лише Папі Римському.

Їхнім кредо було «Omnia ad maiorem Dei gloriam» («Все [виправдано] для більшої слави Божої!»). Стати ж членом ордену, тим більше його керівником, міг лише високоосвічений, спеціально навчений і випробуваний, відданий справі монах.

Уже на початку XVII ст. орден налічував 13 тисяч членів. Єзуїти вирушили з місіями у Японію, Індію, Китай, Індонезію, Росію, Африку й Америку. У Європі ж вони створюють мережу колегіумів і жорстко протистоять ересі, навчають дітей вельмож і сповідають королів, отримують абсолютну незалежність і всі можливі привілеї.

«Нечувані привілеї дали можливість єзуїтам збудувати корпорацію не тільки досконалішу від товариств, подібних їй, а й від усього тодішнього суспільства», – писав історик-єзуїт Шарль Лом'є у своїй знаменитій книзі «Історія ордену єзуїтів».

1583-го, майже через 50 років після заснування ордену, коли його слава та могутність уже ширилися світом, до Львова прибув отець-єзуїт Якуб Вуек. Через

рік він закликав до себе ще двох товаришів. Вони прибули на запрошення львівського архієпископа Яна Дмитра Соліковського – церковного та політичного діяча, особистого друга польських королів.

Спочатку у Львові місія єзуїтів діяла у «жебрацькій каплиці» Катедрального собору. 1590 року єзуїти заснували тут свою резиденцію і почали активно проповідувати та збирати навколо себе прихильників.

На одинадцятий рік свого перебування у Львові на ділянці, яку подарував великий коронний гетьман Станіслав Жолкевський, єзуїти збудували вже власну дерев'яну каплицю, назвавши її на його честь іменем святого Станіслава. Гроші на це їм дала львівська міщанка Софія Ганель, у будинку якої на Ринку, 5 і мешкав отець Вуск із товаришами. Історичні джерела свідчать, що та дерев'яна каплиця була на тому ж місці, де тепер височіє величний костел єзуїтів.

На початку XVII століття єзуїти у Львові ще не були ні багатими, ні впливовими. Але вони були передбачливими. Не гаючи часу і грошей, необхідних для побудови кам'яного костелу, 1607 року орден відкриває поруч із капличкою колегіум – навчальний заклад, освіту в якому можна було отримати безкоштовно, на відміну від інших тогочасних шкіл. Минуло трохи більш як півстоліття – і 1661 року цей заклад став львівським університетом, першим на території нинішньої України. У цьому колегіумі вчився Богдан Хмельницький і, за переказами, саме старий вчитель-єзуїт переконав свого колишнього учня не нищити міста 1648 року, коли козаки взяли в облогу Львів.

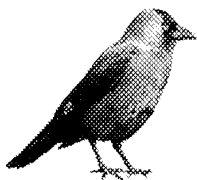
У 1610 році нарешті починається будівництво костелу – дозвіл на це дав король Сигізмунд III, який був так званим «світським» єзуїтом. Магістрат Львова противився, доки міг, адже ділянка розташована у межах середньовічних укріплень, де було вкрай обмаль території, тому її цінили її на вагу золота. А тут – величезний костел, що і за землю не заплатити, і податку від нього не діждешся... Та воля короля, а ще чималий борг міста єзуїтам, переконали. «Дня 13.07.1610 архієпископ Ян Замойський заклав наріжний камінь Єзуїтського костелу під відозвою св. Петра і Павла», – пише історик Денис Зубрицький у своїй «Хроніці...».

І ось 1630-го, через 20 років після початку будівництва, єзуїти освячують новий костел. Це була будівля небувалих розмірів із небаченим досі удекорованим фасадом. Храм будували за зразком головного собору єзуїтів у Римі – Іль Джезу (Il Gesù). Таким чином він став першим костелом міста у стилі бароко. Архітекторами споруди були отець-єзуїт Себастьян Лянхіус (Sebastian Lanichius) та архітектор єзуїтського ордену у Польщі чернець Джакомо Бріано (Giacomo Briano).

Вражали і параметри споруди – на той час це був найбільший храм Львова. Його розміри – 41 м на 22 м, висота – 26 м. Він міг водночас вмістити до 5000 вірних: 3500 у храмі та 1500 на балконах. Населення ж Львова тоді становило близько 20 тисяч осіб, із них щонайменше половина не були католиками (українці, вірмени, євреї й інші).

З часом грандіозність споруди довершила дзвіниця, яку звели 1702 року за проектом Мартіна Годного. Вона теж стала найвищою вежею Львова (близько 100 метрів).

16

В усі часи єзуїти набували заможних та впливових жертводавців. Окрім уже згаданих королів і Станіслава Жолкевського, великими прихильниками храму були відомі шляхетські роди Дідушицьких, Яблоновських, Сенявських, Вибрановських. В подяку за це у стіни споруди вмуровано пам'ятні таблички, а для Вибрановського навіть було створено алебастровий поховальний саркофаг.

У 1773 році єзуїтський орден рішенням Папи Климента XIV було ліквідовано. Виїхали вони і зі Львова, залишивши тут майна вартістю майже 5 млн золотих – гігантська на той час сума. У звіті комісії, що займалася описом цього майна, зазначено: «у власності єзуїтів була друкарня, аптека, одинадцять фільварків, п'ять юридик на території Львова, а також будівля колегії, парцелі з кам'яницями, сад за містом, бурса для музикантів, шкільний будинок, астрономічна обсерваторія, а навіть заїжджий двір».

Як бачимо, єзуїти, окрім суто релігійних методів збагачення (до прикладу, отримання грошей чи майна взамін за молитви чи прощення гріхів), не цуралися і цілком практичних способів.

На Жешувських ланах (пізніше Єзуїтський город, тепер – парк ім. І. Франка) у них була власна корчма та броварня. Хоча

знаменитою стала інша пивоварня, розміщена під стінами костелу на вузькій ділянці між міським муром і Полтвою. Броварям заважала фіртка, яку єзуїти прорубали в міському мурі, і вони звернулися до суду. Монахи майже програли суд, але подали зустрічний позов, у якому йшлося про те, що дим від броваря псує дуже цінні фрески храму. Єзуїти вимагали закрити броварню, а в її приміщенні обладнати притулок для бідних, якими обіцяли опікуватися. Вердикт винесли на користь монахів, але, перебравши броварню у свою власність, ті... зберегли її основний профіль. До речі, пивний бізнес добре пішов єзуїтам: 1715 року на Клепарові вони збудували велику промислову броварню – і чомусь саме цей рік вважається датою народження львівського пива.

Від 1610-го при колегії існувала аптека з унікальними ліками. Тільки продавали їх

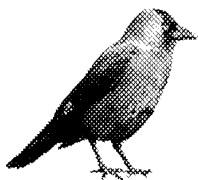

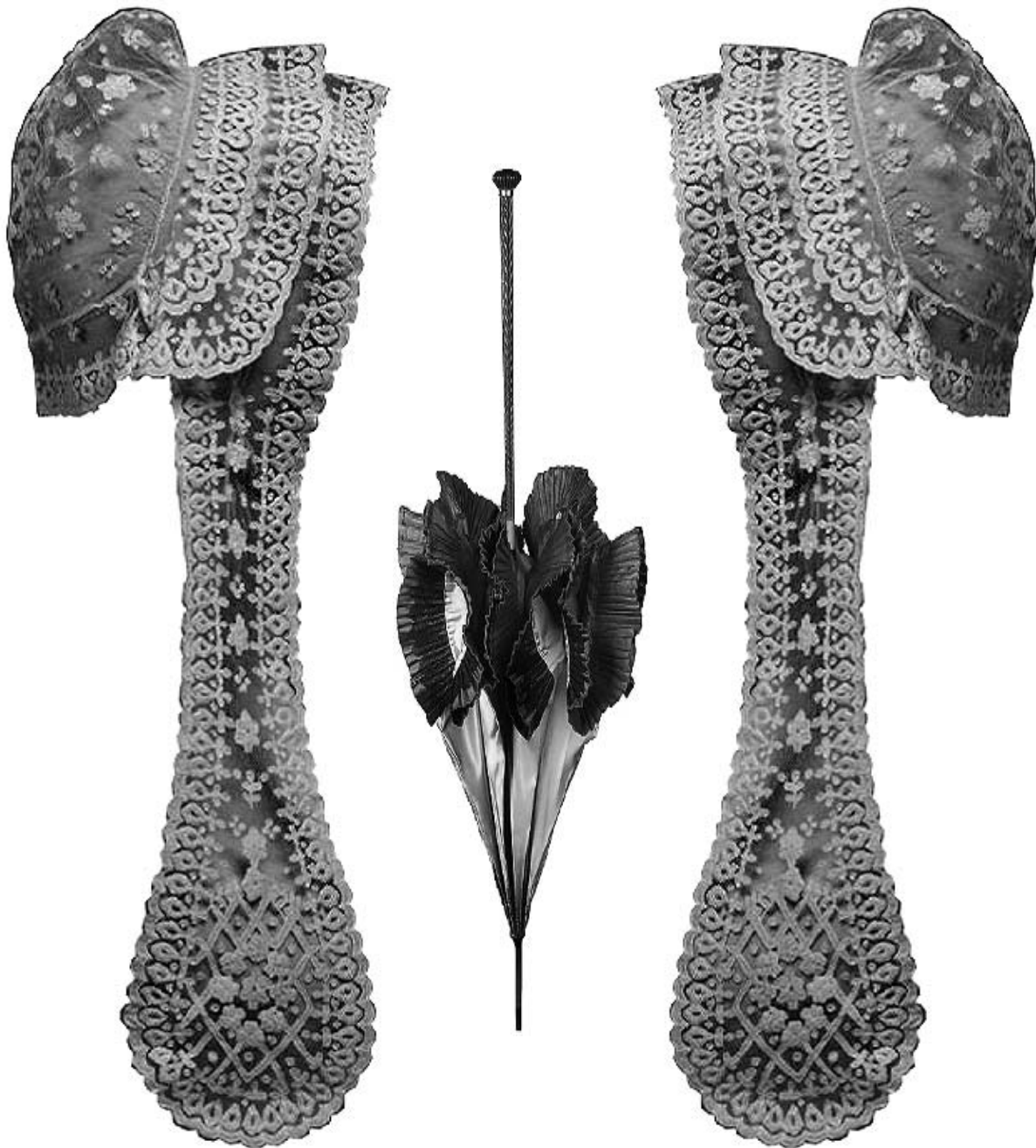
лише єзуїтам та їхнім адептам. Не один хворий чи його родич став єзуїтом, сподіваючись врятувати життя ліками з цієї аптеки...

Та найбільше прибутків ордену приносили позики. Вже в період будівництва храму у Львові єзуїти легко могли позичити на тривалий час і

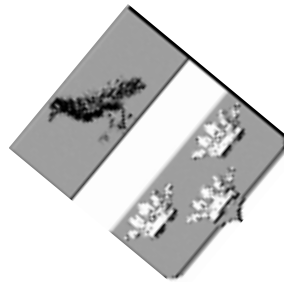
20 тисяч золотих. До прикладу, магістрат міста так і не розплатився з ними за свої борги. Врятувався Львів від «дефолту» лише завдяки ліквідації ордену.

18

*богдан
білан
майстер
пінзель*

250 років тому, восени 1762 року, зустрічаємо останню згадку про Пінзеля у записах бучацьких метричних книг.

Пінзель став першим українським митцем, персональна виставка якого відбулася у «Луврі».

«Коли тіло вже не може служити у природному світі у відповідності з думками і відчуттями свого духа, які витікають з духовного світу, то людина, як кажуть, помирає... але насправді людина не помирає, а тільки позбавляється тіла, яке служило їй тут, на землі; сама людина живе, вона живе, тому, що не завдяки тілу називається людиною, а завдяки духу, бо дух у людині мислить і думка,

разом з почуттями, творять людину... Людина, помираючи, тільки переходить з одного світу в інший. Ось чому смерть у Слові Божому за своїм внутрішнім сенсом означає воскресіння і життя» – Емануель Сведенборг «Про небеса, про світ духів і про пекло»*. Ці слова шведського містика XVIII ст. якнайкраще говорять про постать найбільш загадкового генія в історії світового мистецтва Йогана Георгга Пінзеля.

У середині 40-х років XVIII ст. в невеличке подільське містечко Бучач прибуває скульптор, що називає себе Пінзелем, Йоганом Георггом – є й слов'янізовані версії його імен. Ці землі належать канівському старості Миколі Потоцькому, великому магнату та меценату мистецтва, котрий свою бурхливу шляхетську вдачу в той час реалізовує грандіозним будівництвом та декоруванням храмів, як католицьких так і уніатських. Слава про нього ширилась околицями, що і привернуло увагу обдарованого митця. Не виключено, що запросив його до співпраці Бернад Меретин, архітектор, котрий вже працює над проектами Потоцького.

Бучацький період життя Пінзеля вдалося відслідкувати по церковних книгах. Отже, у 1751 році «скульптор вітварний» одружується з вдовою Кейтовою, через рік у них народжується син, названий Бернадом (його хресним був колега скульптора Бернад Меретин), у 1759 році – народився ще один син, хрещений Антоном, а у 1762 році вдова Пінзельова втретє бере шлюб з німцем Беренсдорфом. Згідно тодішніх звичаїв траур по чоловікові тривав один рік, тому можна припустити,

що у 1761 році Пінзеля не стало, хоча всі пошуки могили у Бучачі не дали результатів. Що дивно, оскільки на той час був він вже людиною заслуженою і заможною.

Крім того ім'я Пінзеля зустрічається ще двічі в архівних документах – один раз при отриманні винагороди за роботи в церкві Юра, і вдруге – за роботи в костелі Монастирська.

22

З небуття ім'я Пінзеля вийшло у 1906 році та лише у 1930-х його творчість почали науково опрацьовувати. З того часу дослідники висувають гіпотези походження майстра та феномену його творчості, яка поклала початок т. зв. Львівської школи скульптури XVIII ст. «Він міг прийти з Богемії чи Сілезії, Баварії чи Італії. Або ж бути русином чи поляком, мандрувати тими краями в пошуках майстерності й знань»* – пише культуролог Тарас Возняк.

В 1960-х Пінзелем зацікавився та почав збирати його твори (чи, в основному, їх залишки) підчас своїх знаменитих експедицій Борис Возницький. Згодом він захопив цією ідеєю і своїх колег на Тернопільщині та Франківщині. У 1980-х у підвалах Олеського замку була змонтована виставка робіт скульптора. У 1988 вона поїхала до Москви, далі до Праги і Варшави.

У 1996 році у Львові в приміщенні костелу Кларисок відкрили окремий музей Пінзеля – «Музей сакральної скульптури XVIII ст.»

У 1999 році в мюнхенських антикварів виявлено декілька боцетто (скульптурних ескізів) робіт Пінзеля, котрі відразу ж були куплені Баварським музеєм по 10 тис. доларів за одиницю.

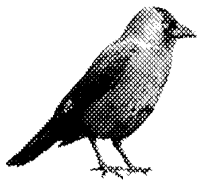
Загадки супроводжують творчість Пінзеля і досі. Як от це фото з книги Возницького**. Тут з фігури «Святого Якима» на рівні грудей споглядає ще одне обличчя. Що це – візуальний ефект чи містика? Напевне все відразу. Просто ракурс фото захоплює ще лице фігури «Святої Єлизавети», що стоїть поруч у музеї, але чи це випадковість?

Першим замовленням для Пінзеля стало скульптурне оформлення міської ратуші в Бучачі. Цю грандіозна споруда у скромному містечку, за ідеєю Меретина, мали прикрашати 12 алегоричних композицій подвигів Геракла, що свідчили про чесноти мецената робіт – пана Потоцького. Також Потоцький замовляє в нього вівтарі для двох костелів та церкви у місті.

Роботи вдалися і Майстер отримує замовлення на п'ять дерев'яних вівтарів для костелу оо. Місіонерів у Городенці (містечко поблизу Івано-Франківська, тоді Станіславава, теж вотчини Потоцьких).

Слава про Меретина і Пінзеля докотилися і до найбільшого міста в околиці – Львова. В кінці 40-х років єпископи Атанасій, а потім Лев, Шептицькі доручили Меретину перебудувати основний храм греко-католиків – собор Св. Юра. Пінзель отримав замовлення на виготовлення ключових фігур фасаду святих Атанасія і Лева, а також центральної скульптури – Святого Юрія на коні.

Саме львівський період творчості Пінзеля можна вважати найвдалішим. Окрім декору Святоюрського собору, майстер виготовляє, мабуть, свою найкращу вівтарну композицію в храмі с. Годовиця (Пустомитівський р-н)

та розп'яття для костелу Св. Мартина (вулиця Жовківська). Також два вітгар для костелу отців Тринітаріїв (згорів підчас пожежі 1848 року, зараз на його місці Преображенська церква).

Львів завжди був містом на перехресті торгових і культурних шляхів з заходу на схід і з півдня на північ. Крім того місто було на рубежі католицької римської та православної візантійської культури. Перебування ж місті «у далекому закапелку католицького світу»*, де можна було сховатися від тиску панівних культурних течій, знайти мецената та творити для душі, привертало сюди не одного митця.

В цей час європейське мистецтво перебувало під впливом бароко, яке знаходилося у своїй пізній стадії, названій рококо. Та цей стиль потрохи почав змінюватись на більш лаконічний та простіший класицизм. Європа вже була перенасичена бароковими шедеврами та не сприймала нових. Знайти замовлення на пишні та дорогі скульптури було майже неможливо. Напевне, це не вдавалось зробити навіть такому геніальному скульптору як Пінзель, тим більше, що він, докладно вивчивши мистецтво Європи, сформував свій особливий почерк. Саме тому він подався на схід. Тут його чекав гостинний прийом канівського старости та величезний пласт православної візантійської культури. Саме симбіоз західної та східної традиції породив геній творчості Пінзеля та, сформованої ним, Львівської школи.

Слово Борису Возницькому: «Важко знайти аналогії новаторському характеру творів митця в сучасній йому європейській культурі, бо на тлі її стилістичної еволюції періоду бароко та рококо його скульптури займають особливе місце. Передусім, характерними пошуками нових пластичних форм та ефектів, що спрямовані на глибинний пафос образів Святого Письма. Загальний напружений драматизм, психологічна заглибленість персонажів виявляються у підвищено експресивних формах, досягнутих сміливою й віртуозною обробкою матеріалу. Бентежні людські почуття, душевний неспокій часто передані несподіваними ракурсами спірально розгорнутих, готично витягнутих фігур, динамічною напругою мускулів оголеного тіла.

Скульптор вдається до нового, як на той час, трактування драперій (одягу), які, завдяки особливій виразності, стають майже самостійним образним елементом. (До того ж вони витворюються не делікатним пензликом, а сокирою, долотом, рубанком і стамескою).

Персонажі об'єднані певним емоційно насиченим сюжетом, що викликає у віруючих співпереживання. Риторика їх жестів звернена одночасно і до прихожан і до основного композиційного центру вівтаря. Вона «зрєжисована» як система зв'язків між ними і втіленням божества, збираючи навколо нього, концентруючи емоції в єдиний вузол натхнення».**

Дослідниця Діана Ключко додатково виділяє крилатих ангелів, «деталі візуальної виразності котрих не «піддивишся» ні в оточуючій природі, ні у наявній художній традиції.»*

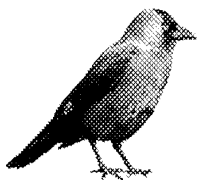
Всі дослідники відзначають, що львівський період творчості Пінзеля був найкращим. Найлегше в тому переконались, зайшовши на подвір'я собору Св. Юра та роздивившись постаті святих та Юрія Зміборця.

Возницький вважав найкращим творінням майстра вівтар церкви у селі Годовиця, де «майстер досягнув досконалості в зображенні містичного й драматичного пафосу Голгофи. Тендітна статура оголеного, покаліченого Ісуса і його обличчя – це свого роду квінтесенція втіленого терпіння. Спрямовані до нього фігури Богородиці й Св. Івана передають враження екстатичного співчуття. Воно передається від

центру всім скульптурам – «Самсонові» та «Жертвопринесенню» – розташованим на обох боках менси вівтаря, також і двом ангелам, що напружено злітають із консолі, поблизу Христа.»** Подібної думки дотримуються і спеціалісти з Лувру, котрі більшість цих скульптур, які дивом вціліли, готують до демонстрації в кращому музеї Європи.

Виставка, яка представить близько 30 робіт Пінзеля, відбудеться у листопаді цього року. Це буде перша виставка українського мистецтва у знаменитому парижському музеї.

А в той час вже багато років протікає дах Музею Пінзеля на пл. Митній та чекає на відновлення і реставрацію шедевр спільного творіння Бернарда Меретина та Йогана Георга Пінзеля, розташований у якихось 20 км. від Львова, костел у селі Годовиця.

**цитати з книги Іоан Георг Пінзель.
Скульптура. Перетворення*

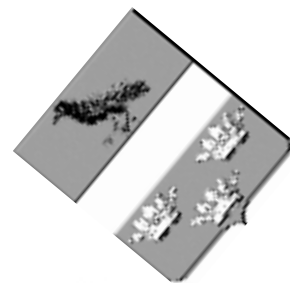
***цитати з книги Бориса Возницького Іоанн
Георг Пінзель.*

25

*богдан
білан
джакомо
казанова
«привабливі
жінки тут
є рідкісним
винятком»*

Знаменитий «палац при Сокільській дорозі», де гостював у пані Коссаковської Джакомо Казанова, був на початку теперішньої вулиці Коперника. Його територія охоплювала ділянку, зараз відділену вулицями Коперника, Банківською, Дорошенка та проспектом Свободи. Палац згорів під час чергових заворушень шляхти.

Згодом згарище викупила торгова фірма Гауснер та Віоланд і збудувала упродовж 1809-1822 років знаменитий «будинок Гауснера» (просп. Свободи, 1/3) – свого часу це була найбільша житлова будівля Львова. Згодом тут постала також синагога – перша у Львові за межами гетто. Зараз зі всіх давніх споруд зберігся лише гауснерівський будинок, до якого прибудовано приміщення львівської філії НБУ. Решта кварталу забудовано житловими та комерційними спорудами.

Знаменитий ловелас Джакомо Казанова шукав у Львові захисту від короля.

На початку березня 1767 року до Львова прибула людина, слава про яку йшла попереду неї. Доктор права, масон, поет, математик, літератор, перекладач, дипломат, музикант і картяр, маг та кабаліст, дуелянт, таємний агент, мандрівник, ну і просто славетний коханець. Усе це – про 42-річного італійця Джакомо Казанову.

«Я прибув до Львова на шостий день після того, як виїхав із Варшави», – записав у своєму щоденнику мандрівник. До речі, тодішній Львів виглядав не надто привабливо. За свідченнями історика Дениса Зубрицького, «місто замість охайних бруків було засипано сміттям і нечистотами, мури навколо нього й кам'яниці розсипалися на порох. Кілька разів на рік на міщан накладали контрибуцію, але цього не вистачало на покриття найнеобхідніших потреб».

Однак на той час Казанові було не до розкошів. З Варшави йому довелося втікати, побоюючись гніву польського короля Станіслава II Августа Понятовського. Річ у тім, що італієць спровокував дуель із королівським фаворитом, генерал-ад'ютантом Франциском Ксаверієм Браніцьким, і у результаті важко поранив противника в живіт. Такий вчинок виходив далеко за межі придворного етикету.

Подейкували, що причиною дуелі стала, звісно ж, жінка – італійська акторка. Хоча можна припустити, що справжнім приводом для сутички була боротьба за вплив на короля. Адже Казанова, зайнявши впливове місце у Варшаві, міг сподіватися і на прихильність російського двору, адже Понятовського було обрано за прямої підтримки російської імператриці Катерини II.

Італієць, однак, не відкинув намірів впливати на політику Польщі. Він не залишає теренів держави, шукає підтримку серед впливових патріотичних шляхтянських родин. І саме Львів обирає осередком, звідки, сформувавши впливову силу, можна повертатися до столиці.

Поселившись у львівському готелі, Казанова продовжував обмірковувати політичні інтриги задля здобуття чергового двору. Запрошення на гостину до відомої родини не змусило себе довго чекати. Того разу він потрапив до особи, чия слава, характер і неординарність мало чим відрізнялася від його власних.

«У Львові я зупинився у готелі, проте невдовзі переїхав звідти, щоби замешкати зі знаменитою Коссаковською, яка була смертельним ворогом Браніцького, а водночас ворогом короля та всієї влади. Колись вона була дуже заможною вельможною панею, але нескінченні змови зруйнували її маєтки», – згадує Казанова у своїх мемуарах.

45-річна Катерина Коссаковська (з роду Потоцьких) – одна з найвпливовіших аристократок тодішньої Польщі, яка відверто обстоювала давні вольності шляхти. Вона була вдовою каштеляна Кам'янця-Подільського

замку Станіслава Коссаковського і переїхала до Львова у 1761 року, після смерті чоловіка. Неодноразово рятувала честь родини Потоцьких, сплачуючи борги своїх родичів, за що отримала прізвисько «Праля».

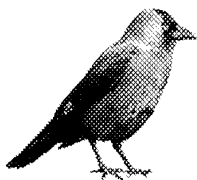
До речі, значно пізніше після описаних тут подій, у 80-х роках XVIII ст., Коссаковська заснувала у Львові дуже популярний світський салон, завідники якого називали її позаочі «Грод-бабою» та «Великою мудрагелькою» через влучні дотепи й ексцентричні вчинки.

Щоби хоч якось утримати в рамках польську шляхту, яка дедалі більше норовила встановити у державі свої порядки, король Станіслав Понятовський змушений шукати підтримку у сторонніх сил – насамперед у Росії. Шляхтичам, які боялися втратити свою абсолютну свободу, таке не подобалося. Вони називали це патріотизмом, хоча насправді кожен боровся за вплив своєї родини на короля. Звідти ненависть до всіх, хто наближався до нього ближче, та палка любов до ворогів можновладця.

Тож основним ворогом Коссаковської була Росія та всі, хто підтримував проросійську політику. передусім Браніцький. Тому вона не могла не запросити Казанову, який наважився на героїчну дуель з її головним недругом.

«Вона розкішно розважала мене впродовж тижня, проте цей візит не задовольнив до кінця жодної зі сторін, оскільки вона володіла лише польською та німецькою мовами», – записав Казанова у щоденнику.

Однак мовний бар'єр не завадив Джакомо – він і надалі шукав шляхів зближення з Потоцькими та їхніми однодумцями.

«Зі Львова я поїхав у маленьке містечко, назву якого не запам'ятав (польські назви дуже нерозбірливі, нечіткі), для того, аби принц Любомирський представив мене Йозефові Ревуцькому. Ревуцький – маленький старий чоловічок, що носив довгу бороду на знак протесту проти новацій, принесених у його країну. Він був багатим, освіченим, забобонно релігійним та надзвичайно ввічливим. Я залишався у нього впродовж трьох днів».

«Після того, як я покинув старого патріота, я поїхав у Христинопіль (Червоноград – авт.), де жив знаменитий граф Потоцький – один із коханців імператриці Анни Іванівни». Тут ідеться про Франца Потоцького – київського та волинського воєводу.

Отут ми й отримуємо відповідь на питання про причину візиту Казанови до Львова. Наше місто він обрав осередком змови. Тут планував сформувати політичну групу, яка захопить вплив на короля. Основним кістяком заколотників мала стати родина Потоцьких, тим паче, що граф Франц Потоцький, за багатство і вплив названий «королем Русі», міг цьому сильно посприяти.

Для Казанови ж честь родини Потоцьких чи Польщі не мали жодного значення. Їх він розглядав лише як інструмент свого впливу на короля та спосіб наблизитися до цариці Катерини II.

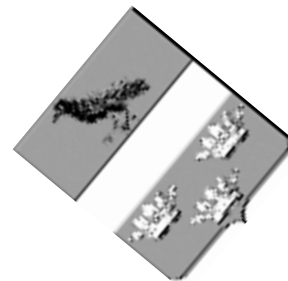
Для досягнення поставленої мети Казанова і вдавався до методів, котрі принесли йому найбільшу славу. Підтвердженням тому є наступна цитата зі щоденника: «Після надзвичайно приємного візиту до графа я повернувся до Львова, де тиждень розважався з милою дівчиною, яка після цього так полонила старосту Снятина графа Потоцького (імовірно, Йосифа – авт.), що він одружився з нею».

Казанова більше місяця перебував у Львові та його околицях. Це дало очікуваний результат – він значно зблизився з родиною Потоцьких, однією з найбагатших та найвпливовіших у Польщі. І під їхнім покровительством італієць зміг нарешті повернутися до Варшави, звідки не так давно йому довелося втікати під загрозою страти.

*богдан
білан*

*де мешкали
знані нам всім
львів'яни?*

Таке запитання навіть не виникало в минулому, коли йшлося про помешкання великих достойників у Львові

Львівські бургомістри-президенти (мери), намісники (губернатори) чи маршалки (голови місцевого сейму) були людьми заможними, заслуженими й авторитетними. В інших членів громади та журналістів могли бути інші політичні погляди, проте всі знали, де мешкав певний чиновник, і навіть гордилися сусідством із ним.

Павло Кампіан (близько 1527-1600) – лікар, член міської ради, кількарізний бургомістр Львова. Згідно з поширеною версією, був кріпаком-утікачем із міста Новополе (нині село Кінецьпіль, Миколаївської області). Вступив у Краківський університет, де здобув ступінь доктора філософії, згодом у Болонському університеті – доктора медицини. Переїхав до Львова, де одружився з міщанкою і здобув громадянство. Основний статок здобув, лікуючи мешканців під час численних на той час епідемій. 1584 року обраний до міської ради, після чого кілька разів був бургомістром Львова.

Зводить будинок на площі Ринок, 29, котрий не зберігся. Зате збереглася родинна каплиця при Кафедральному костелі.

Його сусідом і зятим противником був Ян Алембек (помер 1636 року) – аптекар, лавник, райця та бургомістр, німець за походженням. Залишив для нащадків свої щоденники, які стосувалися його боротьби з міською олігархією та епідемією чуми. Його друг Авреліо Пассаротті намалював першу панораму Львова, що дійшла до нашого часу.

Мешкав у власному будинку на площі Ринок, 13, який теж до нашого часу не зберігся.

Іменем ще одного бургомістра назвали цілу ділянку в передмісті, а пізніше і теперішню вулицю Дорошенка.

Сикст Еразм (1570-1635) – вчений-медик родом зі Львова. Навчався у Кракові, ступінь доктора медицини здобув в Італії. Лікар, професор медицини. Автор низки наукових праць, зокрема про курорт Шкло. Як бургомістр Львова Еразм Сикст боровся зі сваволею міського патриціату та райців (депутатів).

Його маєток знаходився вверху вулиці Дорошенка між костелом Марії Магдалини та шпиталем Святого Лазаря.

Бартоломей Зиморович (1597-1677) – багаторазовий бургомістр, поет, історик (автор знаменитої хроніки «Потрійний Львів»). Народився у сім'ї простого вірменського муляра. Отримав освіту при церкві та, очевидно, маючи непересічні здібності, самостійно здобував одні за одними нові знання. Вже в 23 роки писав твори польською та латинською мовами, водночас працював у магістраті. Спочатку – помічником міського писаря, а далі – лише вгору щаблями кар'єри: в міському суді, міським писарем, лавником (судею), пожиттєвим райцем (членом міської ради) та бургомістром декілька каденцій. Поступово зростали і його статки. Водночас займався бізнесом – торгував міддю. Додатковим прибутком стали вдалі шлюби, було яких не багато не мало – чотири чи навіть п'ять. Перший тривав чверть століття, наступні укладав кожних декілька років, останній – десь безпосередньо перед смертю.

1644 року він купив ґрунт у престижному замиському районі на Калічій горі (зараз Цитадель), де збудував маєток і вирощував виноград. Будинок знищено під час облоги міста Хмельницьким 1648 року, за що Зиморович мав великий жаль на козаків. Згодом відбудував дім і мешкав тут аж до смерті.

За прикладом Зиморовича у цій ділянці проживав ще ряд львівських очільників.

На вулиці Коперника будівничі зводили «новий Лувр» – так сучасники називали палац, який збудував для себе, ставши маршалком, Леон Сапіга.

Леон Сапіга (1803-1878) – польський магнат, князь, визначний галицький політик та організатор господарського життя. 1861 року був обраний першим маршалком Галицького крайового сейму. Перебував на цій посаді 14 років. Депутат австрійського парламенту.

1867-го поселився у спеціально збудованому за проектом архітектора Адольфа Куна у стилі необароко представницькому палаці на вулиці Коперника, 40-а. Поступаючись розмірами, він не поступався вартістю робіт і пишнотою оздоблення знаменитому палацу Потоцьких.

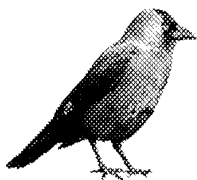
На вулиці Листопадового Чину, 16, розміщено палац давньої шляхетської родини Голуховських, двоє представників з якої стали видатними галицькими й австрійськими політиками.

Агенор Голуховський (старший) (1812-1875) – бургомістр Львова (1848 рік), міністр внутрішніх справ Австрійської імперії (1859-1861 роки), галицький намісник (1849-1859, 1866-1868, 1871-1875).

Агенор Голуховський (син) (1849-1821) – австрійський дипломат, міністр закордонних справ імперії протягом 1895-1906 років.

Палац звів 1865 року архітектор Карл Оман у стилі італійського неоренесансу. Зараз тут розташовано діагностичний центр лікарні Львівської залізниці.

32

На площі Григоренка, 4 мешкав ще один маршалок сейму – до того ж, навіть не Галицького крайового, а Віденського імперського.

Францішек Смолька (1810-1899) – правник, один із провідних галицьких й австрійських політиків свого часу, президент Австрійського парламенту. Походив зі сім'ї військового чеського походження. Навчався у Львівському університеті. Засуджений до смертної кари за революційну діяльність. Амністований цісарем. У ході «Весни народів» поїхав з делегацією до Відня, де його обрали спочатку віце-, а згодом президентом конституційного парламенту. Після поразки революції повернувся до Львова і зайнявся адвокатською практикою. Зі створенням Крайового сейму стає його майже безперервним депутатом. Водночас є членом австрійського парламенту. Мав настільки великий авторитет, що протягом 12-ти років, з 1881-го по 1893-й, був маршалком.

У Львові мешкав у звичайній квартирі сецесійного будинку на площі, яка згодом носила його ім'я та де був пам'ятник, зведений на його честь від вдячних нащадків. Вів скромний спосіб життя, чому підтвердженням є непоказний надгробок на Личакові.

На вулиці Січових стрільців, 6 була львівська резиденція графів Бадені, представників давнього польського шляхетського роду, великих земле-власників.

Станіслав Бадені (1859-1912) – польський державний діяч, депутат і маршалок Галицького крайового сейму в 1895-1901 та 1903-1912 роках.

Казимир Бадені (1846-1909) – польський та австрійський державний діяч, депутат Галицького крайового сейму, у 1888-1895 роках – намісник Галичини, протягом 1895-1897 – міністр внутрішніх справ і прем'єр-міністр Австрійського уряду.

Кам'яниця збудована у 1870-х, 1938 року родина Бадені подарувала її Львівському університету. Зараз тут розташована наукова бібліотека Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького.

Зовсім в іншому напрямку – на вулиці Лисенка, 15 – 1856 року поселився Володимир Дідушицький (1825-1899) – польський граф українського походження, меценат, природознавець, політик. Депутат Галицького крайового та Віденського сеймів, маршалок Крайового сейму 1876-1878 років.

Цей будинок особисто купив граф Володимир для облаштування своєї львівської резиденції. У радянський час тут містилася військова частина, штаб командування Повітряних військ. Зараз будинок передано СБУ.

таборів. Амністований 1941-го, після чого емігрував з армією Андерса (армія польського уряду на вигнанні) на захід. Спочатку жив і займався лікарською справою в Італії, згодом в Англії. У 1972-1979 рр. – президент Польщі в екзилі.

34

Найімпозантнішою спорудою львівських достойників можна, без перебільшення, назвати Палац Потоцьких.

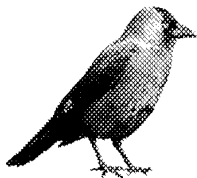
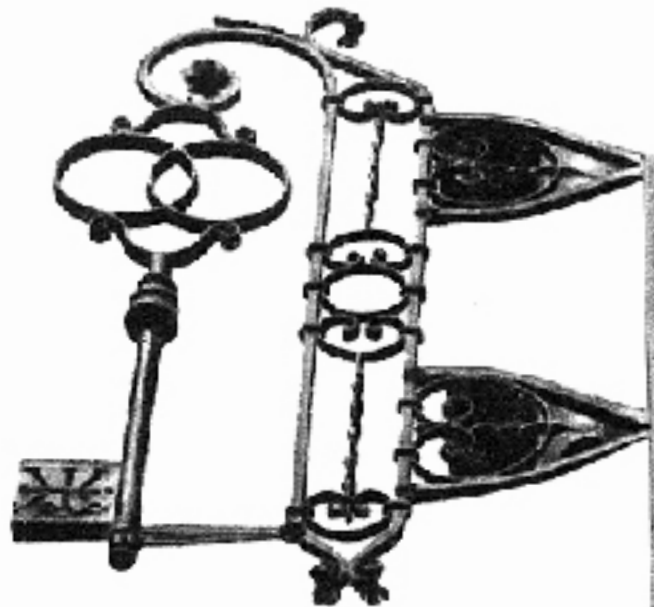

Альфред Потоцький (1817-1889) – граф, один із найбагатших політиків свого часу, депутат і маршалок Галицького сейму (1875-1877), намісник Галичини (1875-1883). Член Віденського парламенту, міністр сільського господарства, прем'єр-міністр австрійського уряду (1870-1871).

На місці, де збудували розкішний палац, до того була невелика мисливська садиба в плавнях Полтви. У 1860-х роках її розібрали та спланували нову будову, завершити яку вдалося лише 1880 року. Архітектором споруди у стилі необароко став француз Луї Доверн'є.

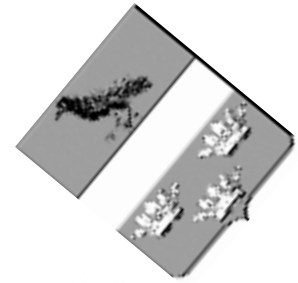
Неподалік, на вулиці Дорошенка, 52, мешкав останній президент польського Львова.

Станіслав Островський (1892-1982) – лікар і політик. Вчився в медичних університетах Львова та Відня. Закінчив офіцерську школу, брав участь у I Світовій війні – спочатку у війську, згодом як лікар. У міжвоєнний період викладав у Львівському університеті, тричі обраний до польського сейму. Обіймав посаду віце-президента та президента Львова (1936-1939 рр.). З приходом радянської армії його заарештували і засудили до восьми років

*богдан
білан
коронація
ікони
чудотворної
богородиці
провідниці
(одигітрії)
євангеліста
луки 1751
року*

У Римо-Католицькій Церкві коронування ікон є особливим актом відзначення найшанованіших чудодійних зображень Богородиці. Літургійний акт коронування здійснює Папа або делегований єпископ. Освячені корони називають «папськими» або «римськими».

Першою короною іконою на українських землях став образ Ченстоховської (Белзької) Божої Матері. Її також привіз на Галичину князь Лев і тільки згодом той же Владислав Опільський передав її новозбудованому монастирю в Ченстохові. Ця ікона удостоїлася коронації 1717 року і тепер є найбільшою святинею Польщі та одним із найшанованіших образів Богородиці у світі.

1751 року відбулася коронація чудотворної Богородиці Провідниці (Одигітрії). Іншого такого релігійного піднесення Львів не знав.

У храмах усіх християнських конфесій відбувалися вчисті служби, що супроводжувалися спеціальними проповідями. Прикрашеними вулицями і площами міста ходили багатолюдні процесії. 1 липня вперше в історії Львова мала відбутися пишна урочистість – коронація старовинної чудотворної ікони Богородиці Провідниці (Одигітрії).

За переказами, це одна із сімдесяти ікон, які намалював з Матері Божої ще за її життя євангеліст Лука – перший християнський іконописець. Образ із Царгорода привезла

988 року сестра візантійського імператора Василя II Анна, коли одружилася з князем Володимиром Великим. Богородиця Провідниця стала родовою святинею князів та однією з перших ікон на Русі.

1270 року Лев Данилович привіз ікону спочатку до Галича, а згодом до Львова. Через сто років 1377-го образ перейшов до рук католиків – домініканцям його подарував князь Владислав Опольський, що тоді був намісником у Галичині та всіляко сприяв її окатоличенню. За іншою версією, ікону князь Лев подарував своїй дружині Констанції, угорській принцесі, котра згодом стала черницею ордену домініканок.

Ікона Богородиці Провідниці була найстарішою та найшанованішою у Львові. Її однаково вшановували всі християни міста незалежно від конфесій та вважали своєю покровителькою. Причина цього – численні чуда, які відбувалися з віруючими після щирих молитов до неї.

У 1749 році папа Бенедикт XIV видав бреве (breve – декрет) на коронацію ікони Богородиці Одигітрії. Впродовж двох років докладно вивчали усі чудесні події, пов'язані з образом, та готувалися до урочистостей.

30 червня 1751 року, опівдні в середу, дзвони всіх храмів Львова сповістили початок свята. Оскільки собор домініканців ще не був завершений, то коронація, за особистим дозволом Папи, відбувалася поза межами храму. Місцем проведення дійства обрали поле при городоцькій дорозі, на якому згодом відкрили Городоцький цвинтар, а тепер там Приміський вокзал.

На самому полі пишно оздоблений намет встановив Великий литовський князь Міхал Радзивіл. Неподалік, у районі Білогорщі, Великий коронний гетьман Йосип Потоцький розмістив військові підрозділи. Їхнім завданням було забезпечувати порядок, встановити почесну варту, а також салютами та феєрверками створювати додаткову святкову атмосферу для численних вірних.

Обряд відбувався під керівництвом восьми католицьких єпископів латинської, грецької та вірменської конфесій на чолі з римокатолицьким митрополитом Львова архієпископом Миколою Вижицьким, греко-католицьким – Левом Шептицьким та вірменським – Іоаном Августиновичем. Активну участь узяли також священнослужителі згаданих Церков, брати та сестри численних монастирів, церковні братства та парафії.

Шлях корон, спеціально виготовлених у Римі та посвячених Папою, пролягав від костелу святого Антонія на Личакові, попри

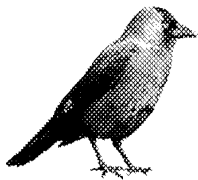
недобудований костел Домініканів, через площу Ринок, Галицьку браму (зараз вул. Галицька), вулицею Коперника біля монастиря Домініканок (зараз музей «Русалки Дністрової» та Головна пошта), шпиталю Святого Лазаря, костелу Марії Магдалини – на городоцькі поля до місця зі спеціально зведеним вівтарем і наметом.

Уранці 1 липня Львівську Одигітрію було поміщено у вівтарі на поставленому серед поля висотою у 30 стіп помості – там після Служби Божої у супроводі артилерійських салютів і відбувся акт коронування Божої Матері Провідниці. Потім хресним ходом через вісім тріумфальних арок її було внесено у нову каплицю Домініканського монастиря (зараз – церква Пресвятої Євхаристії та Музей історії релігії, пл. Музейна, 1). Після закінчення будівництва костелу ікону помістили у головному вівтарі.

Додаткову святкову атмосферу події надавали декорації міста, що були, напевно, найпишнішими і найцікавішими за всю його історію. Жоден король, імператор чи воєвода не удостоювалися таких почестей і щирих людських поривів.

Святкове оформлення складалось із тріумфальних арок, багато оздоблених скульпурами, геральдичними знаками, портретами й малюнками. Додатково у місті були прикрашені Ратуша, будинки багатих міщан і релігійні установи. Багато оздобленою була дорога від Домініканського монастиря до площі Ринок (зараз вулиця Ставропігійська).

38

Докладний опис історії ікони, врочистих промов підчас коронації й оформлення міста було вміщено у виданій домініканцями 1754 року спеціальній книзі під назвою «Гасло слова Божого» («Haslo slowa Bozego»). Автори збірки – о. Климент Хадкевич і о. Лев Уляновський. Це був чи не перший у нашому місці ілюстрований підсумковий буклет про чудово проведений захід.

Опис починається з вулиці Ставропігійської, на якій розміщено 26 живописних панно, що зображали історію ікони Богоматері та чудеса, пов'язані з нею. Кожен малюнок підписаний іншою мовою та, відповідно, він зображав певний національний тип. Тут були візантійський імператор, татарин, турок, араб, вірменин, француз, німець, англієць, італієць, угорець, іспанець, швед, литовець, іспанець і навіть перс, індіанець та мурин (негр). Очевидно, ці постаті не викликали якогось здивування, бо всі вони неодноразово відвідували Львів у справах торгових.

Вулицю при в'їзді на площу Ринок прикрашала чудова тріумфальна арка – перша з восьми встановлених із цієї нагоди (до прикладу, з приводу приїзду коронованої особи встановлювали одну, максимум дві такі споруди). Увінчувала арку скульптура Матері Божої в оточенні ангелів, якій Генії підносять корони.

Друга арка виросла перед Ратушею й була оформлена в комплексі з фасадом магістрату емблемами та зображеннями з історії міста – тут і князь Лев, і його дружина Констанція в одязі монахині домініканського ордену.

А ще король Ян-Казимир, який надав місту значні привілеї, і Папа Сикст V, який додав до герба Львова три пагорби та восьмикутну золоту зірку з папського герба. У вікнах Ратуші вміщувались 10 майстерно виконаних картин із зображенням Богоматері та символу міста лева у різних варіаціях.

Третю арку розмістили біля Катедрі та декорували зображеннями Матері Божої з левом біля її ніг, ангелів, апостолів Петра та Павла і святих домініканського ордену.

У формі тріумфальної арки були прикрашені Галицька та Краківська брами. На одній домінувала панорама міста з Богородицею, яка прикриває місто своїм плащем (омофором). На другій – зображення сцени перевезення ікони з Галича до Львова. Також на ній зобразили представників знатних львівських родів, що схиляються перед образом Діви Марії.

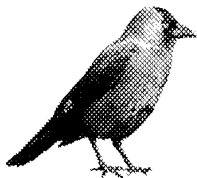
Уздовж шляху, яким прямувала урочиста хода, на теперішніх проспекті Свободи та вулиці Коперника, прикрашені будинки демонстрували картини з біблійними сюжетами та 25 панно з емблемами Матері Божої.

Шоста споруда постала поблизу Галицької брами на кошти Теофілії Вишневецької – багатії львівської міщанки, родички польських королів і литовських гетьманів, яка була фундаторкою монастиря домініканок і на схилі літ пішла у черниці. На арці розмістили сцену коронації ікони, портрети Папи Бенедикта XIV та святих монахинь-домініканок.

Теофілія Вишневецька прикрасила також і монастир домініканок на вулиці Коперника. На ньому були встановлені малюнки зубрів, які везуть Ковчег Завіту, портрет самої фундаторки з її гербом та образ Непорочного Зачаття.

Сьома арка розміщувалась біля шпиталю Лазаря. Її увінчувала Матір Божа, яка височіла над різними військовими й тріумфальними символами, тим самим демонструючи вищість віри над земними перемогами.

Неподалік, біля костелу Марії Магдалини, було зведено останню, восьму арку. На ній вміщено зображення костелу, Папи Бенедикта та домініканських символів – зокрема собаки, що смолоскипом обпалює землю.

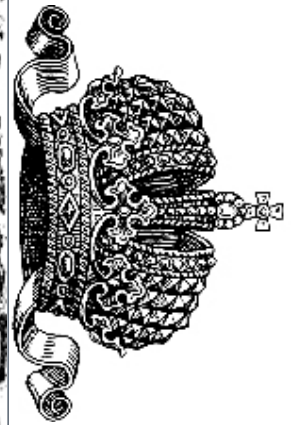
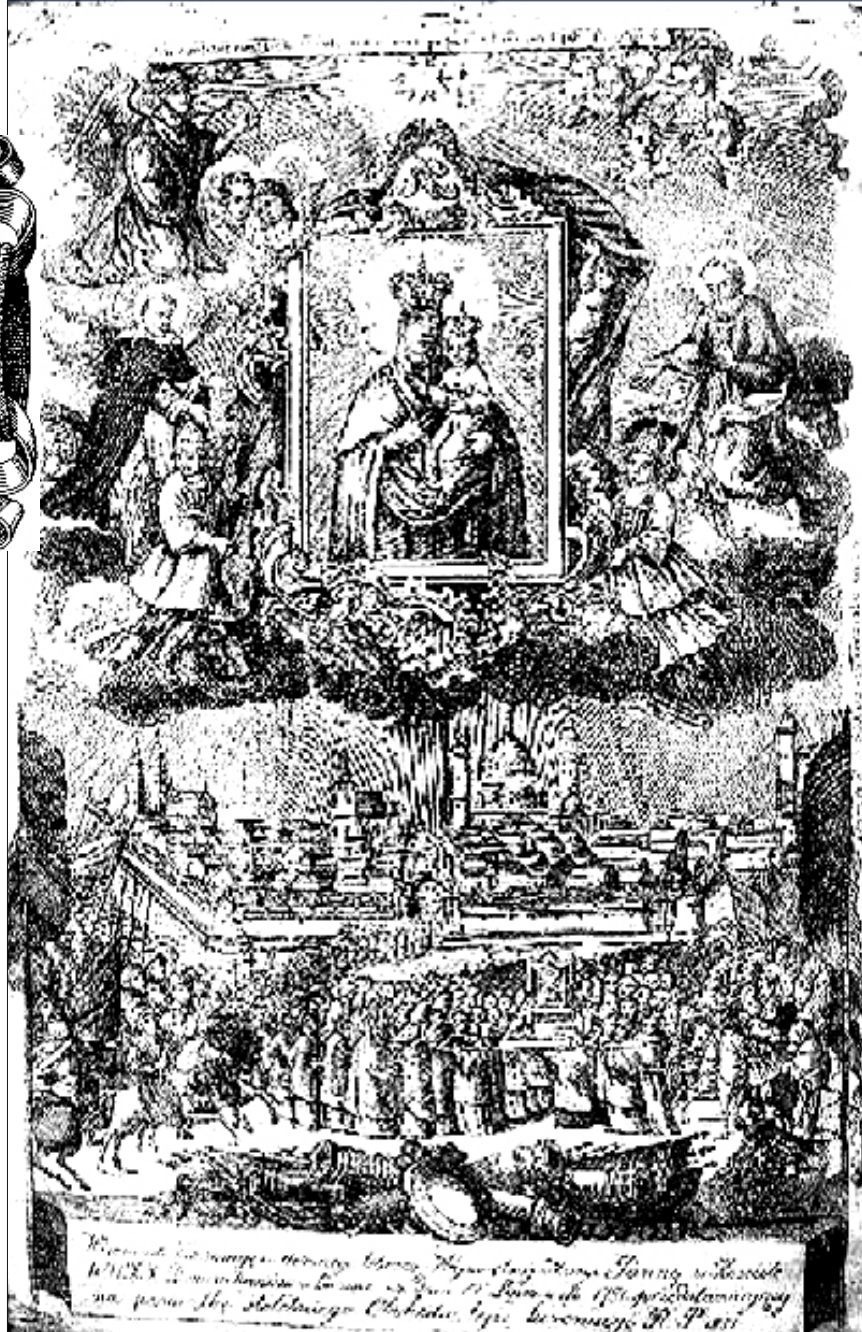
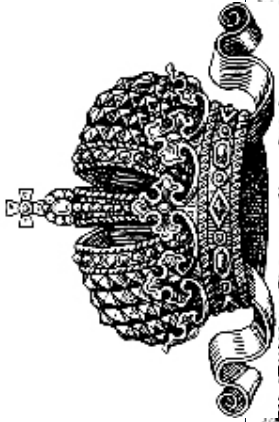
Прекрасним оформленням відзначалася і каплиця при Домініканському соборі, куди після акту коронації була перенесена ікона, обвішана золототканими драпіровками, оксамитовими та кармазиновими тканинами. Також в «кружганках» – галереях монастиря – розміщено 31 портрет усіх причетних до коронаційних урочистостей.

Удекоровані й ілюміновані були також усі вежі міста. Як відзначає один із сучасників, «Львів здався єдиним тріумфом на честь Діви Марії».

На пам'ять про коронацію викарбовано золоті, срібні та мідні медалі, які роздавали учасникам свята. 1753 року краківська каштелянова Людовіка з Мнішків Потоцька поставила кам'яну колону на місці коронації, котра, на жаль, не збереглася.

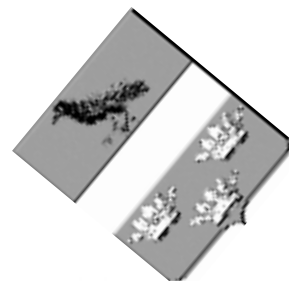
1946 року домініканці, покидаючи місто, забирали з собою найцінніше – в тім числі й короновану ікону. Вони відвезли її до Польщі та помістили у храмі св. Миколая монастиря проповідників у Гданську.

У Львові в Музеї історії релігії, що розташований у приміщенні Домініканського монастиря, експонується лише копія ікони Матері Божої Провідниці.

*богдан
білан*

*а зброєю
маркіяна
шашкевича
була мова*

Без облуди та фарисейства, без цинічних політехнологій та обману простий сільський священник Маркіян Шашкевич почав говорити й писати українською народною мовою

«Я випробовував свої сили руською (українською) мовою, оскільки це моя рідна мова., і хотів заложити наріжний камінь для її дальшого розвитку і тим самим зарадити нестачі руської літератури. У час написання статей моїм головним наміром було сприяти розвитку руської мови та літератури цією мовою настільки, наскільки вистачало моїх слабких сил. Оскільки я був упевнений, що ця мова значно відрізняється від церковної і російської (московської) мови, то я шукав її в мові народу, збирав там, де мав змогу... народні пісні та народні казки, щоби на них краще досліджувати будову руської мови», – писав Маркіян Шашкевич про своє життєве кредо.

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила,

Чому ж мова їй немила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?

Майже 50 років минуло після епохи Маркіяна Шашкевича, поки український народ нарешті зрозумів усю велич його простої, але дочасної та прогресивної роботи. Це усвідомлення сколихнуло український люд Галичини. Освічена інтелігенція бачила в його творчості глибоку далекоглядну національну ідею, прості люди – те, як він підніс до найвищих висот їхні пісні, казки, перекази, наївні історії, що передавались із діда-прадіда, а головне – зробив це їхньою простою народною мовою.

Свято Івана Хрестителя (7 липня) 1880 року група студентів філософського факультету Львівського університету, що належали до історико-літературного гуртка, вирішили провести на Маркіяновій землі. Вони, на чолі зі своїм викладачем Теофілом Грушкевичем, вирішили присвятити ці святкові дні пошуку могили Шашкевича у Новосілках (зараз Буський район). Саме тут молодий священник отримав парафію та проживав

разом із сім'єю аж до своєї передчасної смерті. Тут і був похований. Пошуки на кладовищі ні до чого не привели. Тоді почали розпитувати старих людей. На щастя, їм трапилася бабця, яка згадала, що молодого пароха похоронили у гробівці місцевого шляхтича Грабовського. Когорта ентузіастів щиро зраділа своїй знахідці, помістила на кам'яному хресті вінок із написом: «Маркіянові Шашкевичу – русини академіки» та повідомила про неї своїх друзів.

Мусило минути ще дванадцять років, поки вдячні нащадки вирішили помістити гріб Маркіяна в окрему могилу та спорудити на ній гідний пам'ятник. Цей символічний і давно потрібний чин мав бути приурочений 50-й річниці смерті поета. З такою ідеєю виступив о. Михайло Цегельський – знаний український церковний та громадський діяч, тодішній декан у повітовій Кам'янці-Струмиловій (зараз Кам'янка-Бузька).

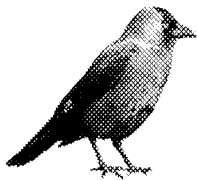
Через рік Головний відділ товариства «Просвіта» вже пропонує перепоховати Шашкевича не в Новосілках, а у Львові. Тут спочиває його син Володимир, тут живе вдова по Маркіянові Юлія Шашкевич із Крушинських, а головне: «Могила у Львові частіше й більше нагадуватиме русинам дороге для кожного щирого патріота ім'я Маркіянове і єго велику заслугу около нашого відродження народного та й частіше і більше зможе зігрівати малодухів серед нашого народу до гарячої любови рідної мови».

Львівські народні товариства утворили Комітет для перенесення мощів бл. п. Маркіяна Шашкевича до Львова». Очолив

його голова товариства «Просвіта» доктор, професор Омелян Огоновський, секретарем став професор Іван Копач. Усією поточною роботою керував доктор Кость Левицький. Комітет займався збором коштів, організацією перевезення та церемонії, інформуванням і залученням громади до святкування.

Комітет звернувся до магістрату з проханням надати місце для могили на Личаківському цвинтарі й отримав невдовзі на це офіційний дозвіл. Газета «Діло» писала: «Запросив Комітет Маркіяновий через своїх делегатів на похорон Маркіяна намісника гр. Баденього, шефа віділу краевого п. Хамца [...], посадника міста Львова п. Мохнацького і президента ради шкільної д-ра Бобжинського». До участі в урочистостях своїх читачів закликали і польські видання, зокрема газета Zycie.

Саме перепоховання відбулося 31 жовтня та 1 листопада 1893 року, в 50-ту річницю смерті поета та в символічний для християн День усіх святих. Зі самого ранку до Новосілок зі всіх околиць прямували люди – хто возом, хто верхи, хто пішки. О восьмій розпочалася панахида на цвинтарі, пізніше труну на руках перенесли на подвір'я церкви. Впродовж усієї дороги та на подвір'ї було багато народу, близько трьох тисяч. Служба у церкві закінчилася словами отця Долинського: «Лише живою мовою можна воскресити з мертвоти Русь безталанну... Плекаймо в серці нашу рідну мову, дорожимо нею, мов дорогоцінною перлиною, а передовсім любимо щиро рідну свою країну і весь свій народ...»

Звідти процесія рушила шість кілометрів до залізничної станції у Задвір'ї. «Такого незвичайного походу ще ніхто тут не бачив. Попереду їхала на конях бандерія з вісімдесяти юнаків, попереv'язуваних барвінковими вінками через плече, із синьо-жовтими прапорцями в руках. За ними ступали церковні братства з восьми громад у сотню церковних хоругв, а далі хор вихованців Львівської духовної семінарії та хор дяків. Ці два хори співали поперемінно.

І нарешті домовина, вложена на пірамідальному возі, застеленому килимами, прибраному фестонами із зеленого барвінку. Віз із домовиною тягнули три пари круторогих волів, також у барвінкових вінцях. Попереду й поза домовиною ішли селяни, а перед домовиною три делегати новосілквської громади несли величавий барвінковий вінок із синьо-жовтими стрічками та написом: «Славному парохові – громада Новосілок». Похід, який тягнувся майже на два кілометри, замикало близько сорока возів, котрими з дальших сіл прибули селяни», – описують церемонію тодішні газети.

Наступного дня, у середу, Маркіяна зустрічав Львів. Зі станції Підзамче домовину перенесли до церкви Параскеви П'ятниці, де розпочались урочистості. У той час подібні служби відправляли в усіх церквах

Галичини, тому цей ранок залунав звідусюди церковними дзвонами та спільною молитвою. У Львові у ній взяли участь більш як 10 тис. осіб.

Із Підзамча процесія рушила теперішніми вулицями Хмельницького-Театральною – пл. Міцкевича-Пекарською. Очоловав її митрополит Сильвестр Сембратович.

Було в ній щось від Шевченкового перепоховання – крім волів, ще й великий незворотний здвиг народної свідомості.

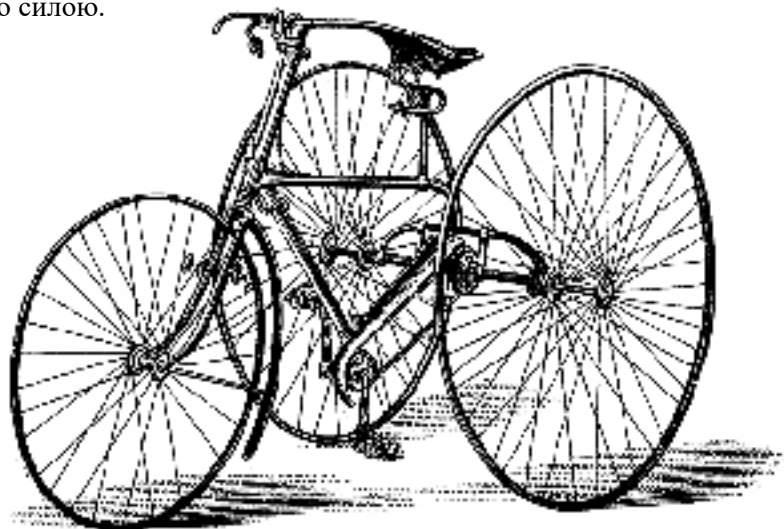
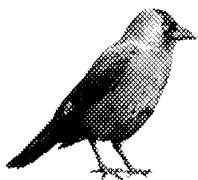
Володимир Горинь, дослідник постаті Шашкевича, резюмує: «Була це не похоронна процесія, а всеславний, всенародний тріумфальний похід, нечуваний урочистий в'їзд Маркіяна у стольне місто Галичини. Відтоді

розпочався справжній культ Поета – Будителя, Провісника, Речника. По-друге, був це рішучий крок, що його ступили пробуджені галицькі русини до своєї українськості, до ствердження і викристалізування основ нації. Патріотичні почуття, пробуджені в серцях галичан, ніщо не могло погасити ані заслонити, галичани йшли на Личаківський цвинтар русинами, а поверталися з кладовища українцями».

46

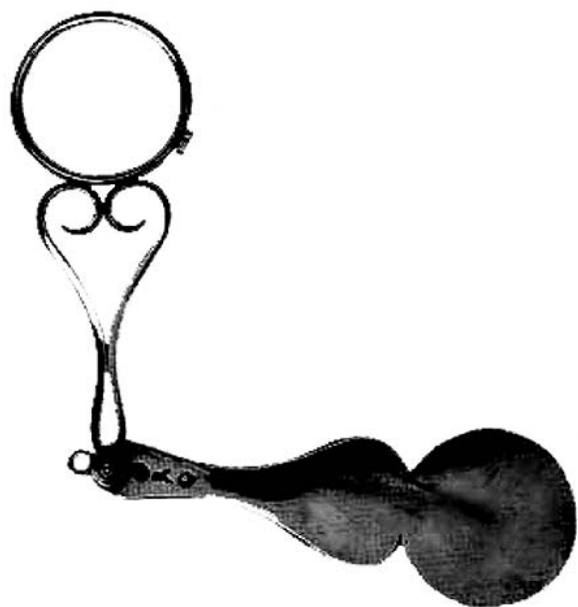
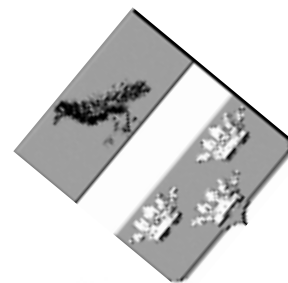
Як ніяка з історичних постатей України, Шашкевич не вкладається у жодні рамки і водночас обростає всілякими банальними штампами. Він прожив недовго, написав небагато, та досягнення його грандіозні. Можна перелічувати всі його першості та звершення, але всі вони зводяться до одного – він повернув галичанам українську мову. Вже згодом завдяки цьому Галичина стала осердям української ідентичності та мови для всієї України. Постать Шашкевича є настільки символічною, що коли національне життя тече в доброму напрямі, то його призабувають, коли ж біда з ідентичністю чи мовою – вона виринає з новою силою.

*богдан
білан*

*габсбурги і
мода на науку*

До XIX ст. сільське населення Галичини було всуціль неписьменним. Інколи навіть сільська влада і деякі повітові чиновники не знали грамоти

Впровадження освіти в Галичині слід завдячувати Габсбургам – перейнявши наш край у шляхетської Польщі, австрійська влада стала піднімати його до рівня інших провінцій імперії. Роботу вели й у напрямі шкільництва. Однією з реформ Йосифа II було впровадження 1869 року обов'язкової початкової освіти для дітей віком від 6 до 14 років.

1876-го австрійський уряд створив першу шкільну комісію для Галичини. За шкільним законом 1895 року в нашому краї діяли нижчі – сільські (тривіальні або парафіяльні) школи, навчання у яких тривало 1-3 роки, та вищі школи у містах (4-6 класів).

Восьмикласні школи називали виділовими. Решту – просто народними. Вчителів для цих закладів готували у вчительських семінаріях, їх називали народними вчителями. Педагогічна освіта була дуже популярною серед молоді. Наприкінці XIX століття діти української інтелігенції, переважно священників, не завжди бажали брати духовний сан. Однією з причин цього було те, що в той час син священника не завжди міг сам стати отцем, оскільки кількість парафій значно відставала

від кількості дітей у священничих сім'ях (число нерідко дотягувало до десятка). Ще однією причиною було те, що інші вільні професії, як-от юрист чи лікар, були тоді ще малодоступними для вихідця з простої родини.

А ще вчительська семінарія була чи не єдиною можливістю для дівчат здобути хоч якусь освіту. Приваблювало вчительство романтиків і народовців, а згодом соціалістів, які вбачали у ньому можливість просвіщати народ, надаючи йому знання.

Вступити у семінарію можна було після досягнення 15 років і закінчення 8-класної школи. Навчалися тут чотири роки. Навчання було безкоштовним, а найздібнішим ще й надавали незначну стипендію. Натомість випускники зобов'язувалися протягом шести років відпрацювати вчителем у школі. Право праці давав випускний іспит – т. зв. матура. Таким чином вчительська семінарія була можливістю здобути безкоштовну освіту й отримати гарантовану роботу навіть для найбідніших верств населення – і такі навчальні заклади стали свого часу дуже популярними.

Незважаючи на те, що семінарії були щонайбільше двомовними (українсько-польськими), все ж вони відігравали величезну роль у розвитку освіти серед українського населення краю. 3-поміж випускників чоловічих семінарій лише близько 20% становили українці, а серед жіночих – вдвоє менше. Настільки великими були протидія та перешкоди польської адміністрації краю. Багато випускників, як писала газета «Діло», виходили із семінарій «почасти національно скривленим елементом». Та все ж такі умови формували найстійкіші характери. Прикладом цьому може бути той факт, що після визвольних змагань 1917-1920 років майже всі українські вчительські кадри не повернулися з фронтів – вони або загинули, або залишились у війську.

Перед початком Першої світової налічувалось 3000 українських народних шкіл, 18 державних гімназій і 15 приватних середніх шкіл. Але хоча навчання оголосили обов'язковим, через брак шкіл і складне матеріальне становище майже 70% населення Західної України залишалось неписьменним.

Учительські семінарії були частиною професійної освіти водночас із кооперативними, рільничими й іншими фаховими школами.

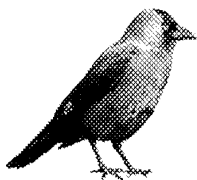
Для заможніших або тих, які прагнули іншого стибу освіти, існували гімназії, які готували до вступу в університет, і реальні школи, що давали технічно-практичну освіту.

«Роль гімназійної (середньої. – авт.) освіти складно переоцінити: вона була головною передумовою для суспільного зростання, а екзамени зрілості (matura) поділяв суспільство

на упривілейованих та неупривілейованих. А в умовах австрійської Галичини саме гімназія, а не університет, були головним джерелом постачання інтелігенції»*.

Як і тепер, здобути освіту дитині з неродовитої незаможної сім'ї було вкрай складно. До фінансового чинника додавалися питання робочих рук у господарстві селянина чи ремісника, також усіякі упередження, забобони й відсутність традиції освіти у простого люду. Молодь, яка прагнула знань, мусила активно переборювати всі перелічені перешкоди, а також докладати неабияких зусиль, щоби прогодувати себе й оплатити освіту. Кожен із них мав володіти непересічним талантом і таланом. Такими «селянськими синами» були Василь Стефаник, Михайло Павлик, Юрій Федькович. Особливо яскравим прикладом цього може служити Іван Франко.

Франко – син сільського коваля з давнього роду німецьких переселенців і шляхтянки з роду Кульчицьких. Проживання у селі не робило їх селянами за світоглядом. Походження та соціальний статус спонукали батьків надати освіту дітям. Іван був найстаршим сином і вже пішов вчитися, коли раптом умер батько. Вітчим, небагатий селянин, не міг забезпечити навчання Івана у Дрогобичі, не кажучи вже про освіту для решти дітей – вони залишалися допомагати по господарству. Іван же, незважаючи на матеріальну скруту, не хотів переривати навчання. Тому з гімназійних літ став підробляти приватним учителюванням. Таким чином зі всіх дітей у цій сім'ї лише йому вдалося здобути повну освіту, аж до університету.

Цікавими для характеристики питання є спогади дитячого товариша Франка Івана Яцуляка: «Батьки заборонили йому вчитися, бо він був найстаршим сином і мусив помагати батькові у господарстві. Коли малого Франка віддавали до школи у Дрогобич, він намовив свого товариша йти з ним. Скориставшись з нагоди, хлопчик зібрав торбу книжок і втік до дрогобицької школи. Але наступного дня батько знайшов його і забрав додому». Франкові пощастило більше. Він отримав освіту за збігу обставин – спочатку цього хотів достатньо заможний батько, згодом, аби вилучити з числа претендентів на поділ землі між дітьми, не противився їй і вітчим.

На освіту й формування Івана мала вплив і його бабця по материній лінії Людвіга, в котрої він часто проводив канікули. Задля освіти своїх дітей вона навіть продавала найцінніше для селян – землю.

У той час як «рідко який селянин наважувався віддати дітей до школи, принаймні надовше, аніж того вимагав закон... Батьки важко мирилися з тим, що їхні діти, замість працювати в господарстві, просиджували у школі, набираючись знань, у «практичному» житті здебільшого непотрібних».

Вони змушені були працювати на господарстві – у 5-7 років випасали худобу (гусей, свиней, телят, старші – корів і коней), хлопці від восьми років працювали у полі, а дівчата – в хаті.

Газета «Батьківщина» 1880 року писала: «Селяни пам'ятають стару приповідку «Мій тато не учився, то і мені не треба», та лише з великим примусом посилають дітей до школи».

Окрім матеріальних, були і ментальні причини, чому селяни не давали дітей в науку. Для них розумова праця не була роботою – лише фізичну працю вважали богоугодною. «Освіта ж була противна Богові, бо навчала людей лінивству, злу й безбожництву».

Давати дітей вище обов'язкової початкової освіти вважали чимось незвичайним. До цього їх могли спонукати лише слова місцевого священника чи вчителя про непересічні таланти дитини.

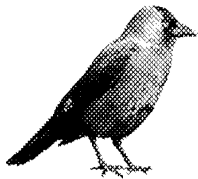

Так, зокрема, отримав освіту Василь Стефаник. Траплялось, що дітей віддавали до школи лише через те, що вони мали вроджену чи набуту фізичну ваду.

Однак «за Франкового життя сталася велика суспільна зміна: з'явився численний прошарок інтелігентів – вихідців із села... Вироблення у селянина думки, що освіта – це засіб до збагачення й успіху його дітей, прагнення «зробити сина людиною», допомогти йому «вибитися в люди», було феноменом кінця XIX ст.»

52

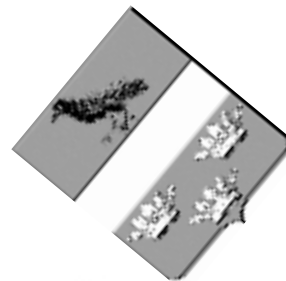
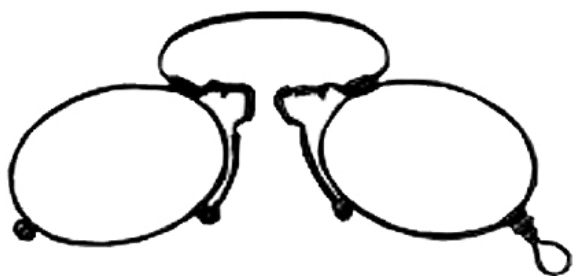
* Цитати з книги: Ярослав Грицак «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота»
Ілюстрації – з колекції Юрія Завербного

*богдан
білан*

*конституція
для львова*

Дві паралелі. 28 червня День української Конституції – права та свободи, які прописані у ній, перетворилися на пустопорожні декларації. Конституційна реформа, яку провів у 1860-х цісар Франц-Йосиф, розпочала процес формування на Галичині того, що ми зараз називаємо «українським П'ємонт»

Конституційна реформа, яку провів цісар Франц-Йосиф, увійшла в історію під назвою «Лютневий патент». Нові норми основного закону відкривали всім народам держави формально рівний доступ до влади. Таким чином, навіть якщо хтось не усвідомлював своєї національної приналежності, то рано чи пізно починав це розуміти, що дало величезний поштовх розвитку національно-політичних рухів імперії, зокрема й українського. Додатковим стимулом до цього стало створення Крайового сейму – установи, до якої галичани вперше могли обирати і бути обраними.

Після періоду козацької вольності українці опинилися у лещатах моноетнічних середньовічного феодального типу держав – Польщі та Росії. Про якесь представництво політичне чи бодай культурне тут не могло бути й мови. Зовсім інша ситуація склалась у тій частині українських земель, котрі після поділу Польщі 1772 року опинилися у складі Австрійської імперії. В умовах багатоетнічної держави влада мусіла забезпечувати собі підтримку кожної з них. Тому надавала значно більші можливості для культурного, релігійного та навіть політичного розвитку кожного народу.

Саме цьому і мала сприяти конституційна реформа. «Австрійська конституція відкрила всім народам держави засадничо рівний шлях до здобутків (як і проблем) європейської демократії, стимулюючи, а подекуди просто змушуючи слабших до прискороного розвитку», – писала дослідниця історії України XIX – початку XX ст. Олена Аркуша у монографії «Галицький сейм».

Проведені заходи йшли попереду свідомості цілих народів. Декларована рівність і доступ до формування влади пробуджували в людей національну гідність і поступово змінювали психологію – із мовчазних феодальних підданих люди перетворювалися на носіїв влади та свідомих громадян.

Особливо велике значення реформи та створення сейму мали для українців. Перед ними постав вибір: або цілковито злитися з польським народом, або почати активне протистояння на всіх щаблях суспільної ієрархії. Сама ситуація та кроки центральної влади штовхнули українців до другого варіанта. Розпочався процес, який призвів до формування обличчя Львова як «українського П'ємонту».

Отож, згідно з Лютневим патентом, у Львові мав розпочати роботу Галицький крайовий сейм. Передував йому Становий сейм, що діяв у 1775-1848 роках. Збирали його лише, аби, так би мовити, від усього народу висловити якесь прохання чи вдячність. Стосовно цього тоді жартували: «Просив за те, чого не давали, і дякував за те, чого не просив».

Перший Крайовий сейм був скликаний у 1861 році. Він складався зі 150 депутатів, яких обирали на шестирічний термін. Виборчий закон мав ряд умов, які забезпечували доступ до формування влади лише для 10% населення. Діяв віковий ценз – виборець мав мати не менше 24 років, а депутат – не менш як 30. Не заборонялося брати участь у виборах і жінкам, проте в сеймі їх не було. Також виборців підбирали згідно з майновими та фаховими ознаками. За цими критеріями їх поділяли на шість суспільних категорій.

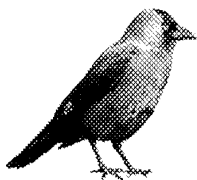
Це єпископи християнських церков латинського, грецького та вірменського обрядів, т. зв. вірилісти – 7 місць, ректори університетів (Львівського та Краківського) – 2 місця. Вони потрапляли у сейм без виборів, бо вже до того були обрані у певному середовищі – релігійному та науковому.

Решту 141 мандат розприділяли по чотирьох куріях. Перша – великі землевласники (44 місця), друга – представники великих міст (20 місць), третя – люди від торгівлі та промисловості (3 місця).

Четверта – курія решти громади, що включала міста, містечка та села (74 місця). Оскільки більшість населення було неграмотним, то голосування було відкритим. Процес відбувся у два етапи. Спочатку так звані правибори, коли обирали виборців – одного від 500 осіб, а потім безпосередньо голосування за кандидатів. Таким чином закон забезпечував майже половину місць представникам від народу.

Попри низку умовностей, на середину XIX ст. цей закон був прогресивним і загалом відповідав розкладу сил і свідомості суспільства.

На виборах до першого сейму 1861 року українці здобули 51 мандат, що цілковито відображало національно-релігійне співвідношення в краю, де вони становили третину населення. Надалі такий успіх повторити не вдалося через величезний тиск і зловживання державної адміністрації, що в основному складалася з поляків. Їхній національно-політичний рух був значно краще організованим, зважаючи на те, що вони зовсім недавно мали свою державу. Тому їм австрійський уряд надавав свободу дій в обмін на лояльність. Усілякі виборчі зловживання та махінації ставали типовим явищем кожної наступної виборчої кампанії. Ось деякі з них: підтасування списків виборців, підкуп і

споювання, невтручання поліції у спровоковані ситуації, використання адмінресурсу, псування бюлетенів, формування виборчих комісій, ігнорування протестів та скарг.

В умовах парламентаризму українські організації хоч-не-хоч мусили виробляти політичну позицію і творити політичні партії. Так, основним їх репрезентантом спочатку були старорусини з їхньою «Руською радою», пізніше радикальна партія та народовці. Вони всі змушені були виробляти спільні погляди у стінах сейму та спільну тактику під час виборчих кампаній. Також тут точилися дискусії та формувалася співпраця з польськими представниками. Таким чином, увівши крайовий парламент, австрійська влада спонукала обидва народи до формування модерної політичної надбудови та пошуку міжнаціональної співпраці.

Очолював сейм маршалок, котрого обирали з числа найвпливовіших послів-поляків. Його заступником був віце-маршалок, зазвичай українець. Їх затверджував імператор. Першим спікером був князь Лев Сапіга, знаменитий польський політик, котрий встановив у сеймі високі стандарти організації, дисципліни та культури.

Спочатку при голосуванні депутати вставали, пізніше почали просто піднімати руки. Голосувати могли лише особисто. Про відсутність треба було задалегідь попросити дозволу

в маршалка. Заборонялося читати промови з аркушів паперу, лише з пам'яті. На засідання сейму міг увійти кожен охочий та спостерігати з балкону зали.

Робота депутатів була оплачуваною – спочатку 3 золоті, а пізніше 5 золотих за день сесії. Із 1901 року вони додатково отримували знижку на проїзд залізницею. Уже тоді діяв принцип депутатської недоторканності.

Галицький крайовий сейм виконував такі функції: законодавчу, яка полягала у прийнятті крайового законодавства, а також співучасть у творенні загальнодержавного законодавства; управлінську – практичне втілення прийнятого, а також контрольну, що передбачала здійснення контролю за діяльністю намісника.

Постанови сейму приймали на сесіях чергових, які скликав раз на

рік імператор, та надзвичайних – за потреби. Питання, які виносилися на обговорення та вирішення сейму, попередньо готували постійні комісії, які створювали з числа депутатів. Сесії тривали близько місяця.

При вступі на депутатську посаду кожен з обраних складав присягу. Ось її текст: «Я як крайовий посол для Королівства Галичини й Володимирії з Великим Князівством Краківським присягаю його цісарсько-королівській Апостольській Милості на вірність, послух, дотримуватися законності і сумлінно виконувати свої обов'язки. Так мені, Боже, поможи!» По присязі посол подавав маршалкові руку. Із 1895 року українці присягали рідною мовою.

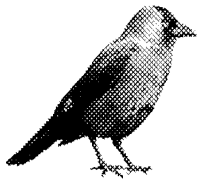
Протоколи та звіти Крайової управи друкували обома мовами (польською і українською). Промови, що виголошували українською, не перекладали, а лише друкували латинським шрифтом. Хоча на початку діяльності сейму представники від обох народів категорично відмовлялися слухати виступи чужою мовою. Вони, звісно ж, усе розуміли, але такою була політична необхідність.

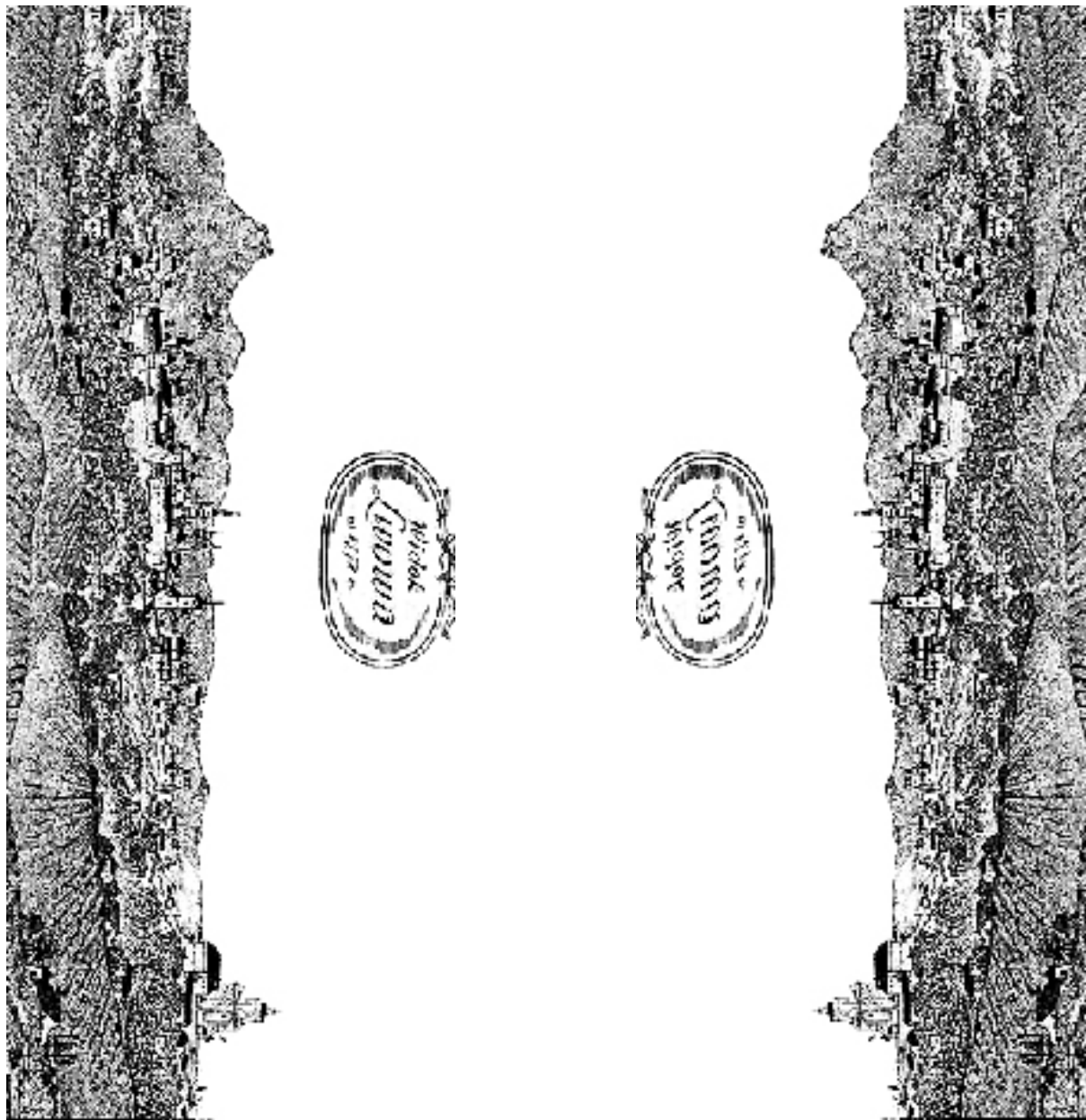
Перші 20 років засідання відбувалися у театрі Скарбека, в залі для прийомів. Погано пристосовані приміщення і тверді лавки компенсувала добра акустика та чудові розписи.

1881 року сейм нарешті перебирається у нове спеціально збудоване приміщення навпроти парку Костюшка (зараз головний корпус університету ім. І. Франка). Дівав тут сейм до 1923 року.

Споруду збудував архітектор Юліуш Гохбергер у стилі історизму. На атику при вході стояли алегоричні постаті Галичини, що розміщалися поміж «русина Дністра та мазурки Вісли». Трохи нижче скульптури зі символами загальнонародських чеснот – Любові, Справедливості, Правди та Віри, а також скульптурні групи Освіта і Праця як основні цінності влади та поступу. В оформленні споруди були використані й визначні події та історичні постаті обох народів. Обабіч сходів до палати засідань – хрестителі Мешко та Володимир Великий, законодавці Казимир Великий та Ярослав Мудрий. У залі були розміщені полотна Яна Матейка «Люблінська унія» та «Конституція 1791 року».

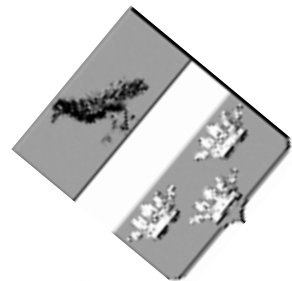
58

*богдан
білан*

*софія
яблоновська -
дружина двох
графів*

Софія Яблонувська стала єдиним справжнім коханням двох визначних чоловіків Львова ХІХ століття.

Двоє великих львів'ян – одна велика любов. Для одного вона – натхненниця для побудови театру. Для іншого – муза, що надихає на написання вишуканих п'єс. Йдеться про Станіслава Скарбека (1780-1848) – фундатора, будівничого та директора Нового міського театру (тепер – Театр імені М. Заньковецької) та Олександра Фредра (1793-1876) – найвизначнішого польського драматурга-комедіографа.

Станіслав Граф Скарбек один із найбагатших людей свого часу, землевласник, меценат і авантюрист. Навчався у Львові, після чого виїхав у Відень. Вів розгульне життя, тому повернувся зі столиці з купою боргів. У Львові береться за голову і займається видобутком заліза, розведенням худоби та коней, виготовленням спирту та пива. Декілька разів опинявся на межі банкрутства та щоразу знаходив вихід і брався до роботи з новим натхненням. Та найбільшу славу й задоволення йому принесли дві справи – будівництво театру та закладу для сиріт і убогих. Його театр (зараз – Театр ім. М. Заньковецької), збудований 1842 року, справив величезне враження на сучасників, став зразком класицизму та був найбільшою театральною спорудою Європи. Тут Скарбек – і будівельник, і власник, і директор аж до самої смерті. Та найвищим проявом його відкритої душі став заклад, збудований під Миколаєвом упродовж 1843-1888 років. Ця грандіозна благодійна установа могла водночас умістити до 500 пацієнтів. Тут їх повністю утримували, давали професійну освіту. Для його утримання граф продав попереднє дітище – театр та ще значну частину маєтків. Скарбек настільки любив це місце, що заповів, аби його тут і похоронили. Усі свої маєтки та активи граф, який вдруге не одружувався і не мав нащадків, заповів на утримання закладу та пенсійний фонд для акторів театру. Згодом поблизу установи утворилося поселення, яке існує досі та називається Заклад. Зараз тут філія Обласної психіатричної лікарні та виправна колонія для неповнолітніх. А неподалік – жахливі руїни родової каплиці й усипальниці знаменитого мецената.

Олександр Граф Фредро – громадський діяч, поет і драматург, почесний громадянин Львова. Освіту здобув удома. У 16 років вступив на військову службу армії Варшавського герцогства. Згодом воював на боці Наполеона, розраховуючи таким чином відродити польську державу. Неодноразово відзначався мужністю, утік із російського полону і пішки прийшов з-під Вільно. Нагороджений Золотим хрестом за похід на Москву, кавалер ордену Почесного легіону. 1814 року після зречення Наполеона повертається в Галичину. 1818-го написав комедію «Пан Гельдхаб», котра відразу отримала успіх.

Окрім драматургії, займається родинними маєтками, значно примноживши їх. Також бере на себе громадські зобов'язання – разом із Леоном Сапігою пропагує ряд необхідних для Галичини проектів, таких як залізниця та Земський (сільськогосподарський) банк.

У 1846 році перебирається з сім'єю до Львова. Його будинок був у тому районі, де зараз проходить вулиця, названа його іменем. 1897-го неподалік колишнього маєтку Фредро встановлено пам'ятник роботи Леонарда Марконі, з приходом радянської влади перевезений у Вроцлав (зараз на цьому місці у Львові – пам'ятник Михайлові Грушевському).

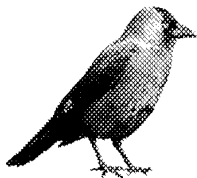
Старість провів у родинних Рудках біля Львова, подалі від слави, в оточенні найближчих. Тут помер на руках у коханої Зосі й похоронений у місцевому костелі.

Софія Яблоновська померла через шість років і похована у крипті цього ж костелу поруч із чоловіком, з яким прожила майже шістдесят років.

Між ними, а точніше у їхніх серцях, – Софія з Яблоновських, у маєтку яких (що на теперішній площі Петрушевича) діяв у кінці XVIII ст. знаменитий Театр Богуславського.

1814 року на одному з шляхетських балів (ймовірно, що він відбувався у старому театрі) 35-річний Станіслав зустрічає молоду панянку неймовірної вроди. Весь шарм столичних красунь, яких він бачив упродовж кавалерування, що затягнулося, впав до ніг 15-річної Софії. Родина Яблоновських не хотіла віддавати свою спадкоємицю за Скарбека, котрий був хоч і не менш від них багатий, проте славився своїми любовними походеньками й бізнесовими авантюрами. Але юній особі лестила увага графа з віденськими манерами й відчайдушними вчинками й вона охоче приймає Скарбекові залицяння.

Остаточно переконати всіх у щирості своїх почуттів графу вдалося на одному з балів. Львівське панство в той час мало честь приймати у себе королеву Неаполя Кароліну, котра переховувалась у нашому місті через політичні переслідування. Саме Станіславу доручили відкрити вечір танцем із гостею. Зазвучала музика, всі перейшли в зал і захоплено чекали початку. Скарбек виходить на середину – і прямує не до королеви, а до своєї коханої. Присутні завмерли в очікуванні скандалу. Та мудра Кароліна побачила кохання у поглядах танцюючої пари, весело засміялась і пішла у полонез вслід за ними. Наступного дня всі тільки й говорили про вчинок Скарбека та великодушність королеви, котра таким чином поблагословила молодят.

Наскільки сорокалітній чоловік може бути добрим для молоденької дружини, настільки таким був Скарбек. Кожне бажання коханої відгадував і сповнював, а вона натомість мала толерувати його хворобливе прагнення до збільшення маєтку, потребу руху і змін. Життя зі Станіславом було настільки карколомним, що одного дня Софія могла купатися у розкоші, а вже наступного залишалася у порожньому домі. Потім все знову радикально змінювалось – і дружина отримувала сувоями дорогі тканини та кілограмами коштовну столичну біжутерію.

Та це не було життя для звиклої до розміреності, розкоші й уваги панянки. Скарбек усе ганявся за примарами нових проектів, обдаровуючи жінку в разі успіху та забираючи все у випадку невдачі – та завжди весь його час та енергію забирали справи. А красуня-дружина залишалась у Львові й провадила активне світське життя. Відсутність чоловіка далася взнаки – юна Софія закохується у молодого, але вже відомого драматурга Олександра Фредра. Це, здавалося б, тимчасове захоплення самотнього серця переросло у справжнє кохання, яке пережило довгі роки випробувань і протривало до кінця їхнього земного життя.

Фредро, як і перше захоплення Софії, був оповитий ореолом багатства та слави. Він воював на боці Наполеона, розраховуючи на перемогу та відновлення польської держави. Повернувся до Львова, вшанований нагородами та почестями. Й у такому статусі він 1817 року зустрічає Софію, якій ще не виповнилось і двадцяти. Ходять чутки, що вона за підтримки родини вже не живе зі Скарбеком. І молодий граф Фредро, йому ледь виповнилось 24 роки, втрачає голову. Переконати у своєму коханні

молоде дівча для нього не проблема. Та між ними ще стоять перший чоловік і родина Яблоновських, які вже раз обпеклися із зятем.

Невідомо, хто більше перешкодив узаконенню стосунків, та цей процес затягнувся майже на одинадцять років. Щоби відвернути увагу від пані Скарбекової, родичі Фредра навіть намагалися одружити його з російською княжною Бутурліною, та це не спрацювало. 1828 року Олександр і Софія врешті змогли побратися. На той час їм було 30 та 35 років.

До глибокої старості вони зберігали свою перед- та післяшлюбну кореспонденцію. Син Ян Александр згадує: «Дорогі мої старенькі, мабуть, мали рацію, коли наважилися на такий болісний крок; на тих листах, писаних просто від серця до серця, жодне чуже око, навіть око рідних, коханих дітей не повинно було спочити... Перед спаленням вони обоє плакали, перечитуючи ті листи».

Та все ж зберігся один лист Фредра, що його він написав своєму другу саме в період знайомства з Софією. «Ти також, напевно, відчував і переживав той вогонь, який, при всіх його прикрощах, вважаю щастям. Ти кохав і знаєш, як нас змінює пристрасть... Почуття опанувало мною так раптово... Я не знаю ліку. Книжки, вірші – усе закидаю, усього мене охопило кохання».

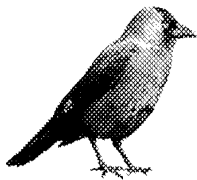
За другою спробою Софія таки отримала чоловіка, про якого вона могла лише мріяти. Він полишив старе життя молодого гульвіси та присвятив себе лише дружині, творчості та добробуту родини – й у всьому досягнув небувалого успіху. До кінця життя він кохав

лише одну жінку, писав заради неї, оточив її красою й добром. За це вона винагородила його двома дітьми, ще двоє померли в дитячому віці. Син Ян-Олександр також став драматургом, а донька Софія, одружившись із Яном Шептицьким, стала матір'ю майбутнього Митрополита Андрея.

Софія не стала об'єктом ворожості для обох чоловіків. Скарбек ставив п'єси Фредра – зокрема «Шлюби паняньські» були першою польською виставою на сцені його театру. Також до кінця свого життя Скарбек підтримував стосунки з родиною жінки, а свою екс-тещу продовжував називати матір'ю. Очевидно, він усе розумів і був глибоко вдячний Фредрові за те, що той зробив щасливою їхню Софію.

Матеріали та фотографії – з журналу «І» та приватної колекції Юрія Завербного

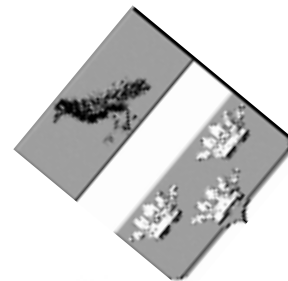
64

*богдан
білан*

*львів
жебруючий та
милосердний
дайте, не
минайте!*

Жебрацтво вважають одним із найдавніших людських занять. В усі часи існували особи, які з різних причин не могли чи не хотіли заробляти собі на життя, сподіваючись на одвічну людську рису – милосердя.

Старці становили важливий елемент міського життя у всі часи. Ними можна було нехтувати, їх можна було ненавидіти чи жаліти – але неможливо не помічати.

У часи Середньовіччя жебраки, за зразком тодішніх професійних об'єднань, також самоорганізовувалися. Уже на початку XVI ст. вони створили у Львові свій цех, мали власну емблему і цехову книгу.

Відомий львівський історик Іван Крип'якевич вважав «дідівський цех» єдиним міським професійним об'єднанням, в якому не існувало дискримінації за релігійною чи національною ознакою. Вступити туди міг кожен – католик і православний, поляк, українець, єврей і вірменин.

Жебраки селилися переважно в районі теперішньої вулиці Київської, «на Байках». Біля костелу Марії Магдалини (нинішній органний зал) вони збиралися для нарад. Тут під колоною з капличкою Мук Господніх сидів глава цеху, котрого звали «Трясиголова».

Обирали його жебраки загальним голосуванням цеховиків.

Він мав за обов'язок забезпечувати порядок серед «своїх», а «чужих» прохачів виганяти з міста.

Доповідав також у магістрат про побачені жебраками злочини, за що навіть отримував офіційну платню.

Члени цеху «працювали» поблизу костелів, церков і монастирів, біля придорожніх хрестів і на міських рогачках. У поминальні дні багато їх було на цвинтарях, а у святкові – неподалік «празничних» місць. Зрештою, як і тепер...

Львівські жебраки, особливо з фізичними вадами, мотивували свої прохання до перехожих тим, що, мовляв, вони зазнали тортур за христову віру у ході численних воєн. Нерідко просили грошей для викупу своїх близьких або і себе з турецької неволі. На підтвердження демонстрували листи, написані чудернацькими письменами, або кайдани на руках і ногах. Старці іншої категорії – «прочани», обвішані образками та хрестиками, обіцяли молитися за

благодійника, а за окрему винагороду могли продати святу воду з Єрусалима чи трісочку з хреста Господнього.

«Кожен жебрак, який себе поважав, мусив відбути кілька прощ, знати головні церковні співи, орієнтуватися в питаннях релігійної догматики та навіть бути трохи містиком»*.

68

Серед них було багато психічнохворих. Наприклад, легендарний львівський жебрак кінця XIX ст. «дурний Ясьо» попереджав перехожих під готелем «Жорж», аби вони не купували борщ у його матері, бо там, мовляв, втопився щур. І хоча його мати вже давно померла, історія так і не змінювалася. Прикметно, що Ясьо іноді давав решту. Ці монети вважали щасливими – вони притягували багатство й успіх.

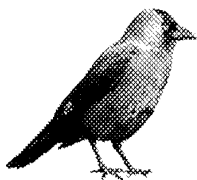
«Поширеним було повір'я про те, що, не подавши милостині прошакові, можна було захворіти. Інша легенда твердила, що після смерті кожен може сподіватися відплати, пропорційної до розданого при житті старцям»*.

Жебраків часто годували при монастирях. Іноді такі благодійні обіди готували й у приватних помешканнях. Кмітливі старці навіть могли скласти графік, де і коли вони можуть поїсти. Особливо жебраки цінували мешканців Личакова, де був поширений такий звичай – за аналогією до біблійних звичаїв, господар різав свиню і готував для людей «з-під парканів» бенкет на 12 осіб, на якому сам же і прислуговував. Обов'язковим атрибутом трапези мала бути горілка та пиво. Прийом закінчувався тоді, коли всі «запрошені» опинялися під столами.

Особливо кількість жебраків у Львові зросла у XVIII ст., в період занепаду польської держави. Дати лад міським проблемам взялася нова австрійська влада. Зокрема це стосувалося і жебрацтва. Цим питанням особисто зацікавився під час візиту до Львова 1787 року сам імператор Йосиф II. Він відвідав притулки та шпиталі й у результаті видав указ, яким розпорядився на кожного виділяти по три крейцери денно, а також створювати при костелах і монастирях громадські комітети допомоги потребуючим. Міську службу допомоги жебракам було реорганізовано. Всі заклади об'єднано в одну мережу під егідою Святого Лазаря. Взимку відкривали спеціальні нічліжки, де можна було зігрітися й отримати теплу їжу. Також створили Дім праці, де мешканці притулків могли заробляти на своє утримання.

«У другій половині XIX ст. за міською рогачкою верхнього Личакова якийсь час існувала справжня жебрацька республіка. Старці мешкали та вели господарство спільно, а оскільки їх халупки були на землі Кривчиць, то львівська поліція довго заплюшувала на це поселення очі. Жебраки почувалися щораз певніше й почали докучати навколишньому населенню. Тільки коли їх оргії перейшли всі мислимі межі, втрутилася поліція»*.

У Львові було декілька притулків для жебраків та вбогих. Шпиталь Святого Лазаря, який став одним із перших і безперервно функціонував понад 300 років. До речі, поняття «лазарет» походить саме від імені Св. Лазаря, яким часто називали благодійні притулки.

Мешканцям шпиталю було заборонено пити, ворожити та жебрати, інакше виганяли. Проте потрапити «до Лазаря» вважалося серед жебраків великою удачею. Там було лише 50 місць, а оскільки жебраків у місті були сотні, претендентів відбирали безпосередньо у магістраті.

Заповісти шпиталю частку свого майна вважалося за честь серед знаних львів'ян. Патроном «Лазаря» був навіть один із найвідоміших львівських бургомістрів Бартоломей Зиморович.

1845 р. шпиталь розділено на дві установи: на власне лазарет та на Дім убогих. Для останнього збудували два будинки на вул. Колесси, 2 і 4. У Домі щорічно отримували допомогу 150 вбогих чоловіків та 200 жінок. Пізніше добудовано ще споруди попри вулицю Коперника та влаштовано сад у подвір'ї.

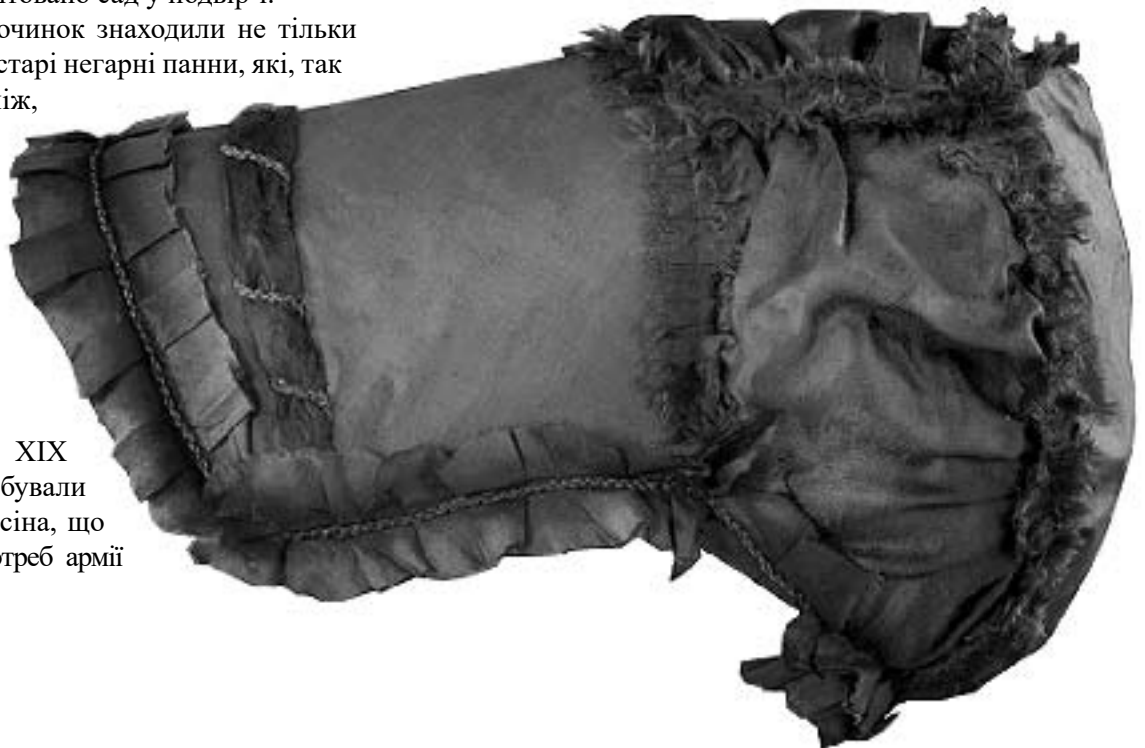
«У шпиталі спочинок знаходили не тільки каліки й убогі, а й старі негарні панни, які, так і не вийшовши заміж, просили по місту милостині для утримання жебраків»*.

Шпиталь із притулком для убогих існував аж до приходу радянської влади.

У 80-х роках XIX ст. жебраки облюбували для ночівлі склад сіна, що призначався для потреб армії

і був розташований за Янівською рогачкою. Склад був величезним і легкодоступним, ще й недалеко від міста. Та все закінчилося трагедією – січневої ночі, вже під ранок, будівля спалахнула. Тоді згоріли кілька десятків жебраків.

«Серед тих, хто загинули, був відомий жебрак Юліан Ш., що походив із багатой та шанованої в місті родини... Юліан був офіцером австрійської армії. Отримавши колосальний багатотисячний спадок, він розпочав розгульне та бурхливе життя. Швидко проциндривши батьківські гроші, загруз у боргах, а через участь у постійних скандалах був звільнений зі служби. Втративши всі засоби до існування, збанкрутілий офіцер змушений був жебрати на вулицях»*.

Деякі жебраки намагалися підробляти. Одні грали на катеринці, інші на лірі. Дехто виконував певні дрібні доручення та послуги.

На початку ХХ ст. у Львові виділявся літній жебрак, що мешкав у печері неподалік собору Святого Юра. «Мальовничий дід працював натурником. Студенти з Академії мистецтв постійно сварилися з “політехніками” за те, хто портретуватиме жебрака. Пишна біла борода, високий гладенький сократівський лоб, постійна посмішка в пишних вусах визначили для діда його «творче амплуа» – зі старого малювали святих»*

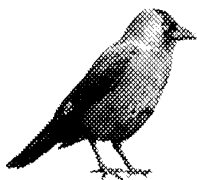
70

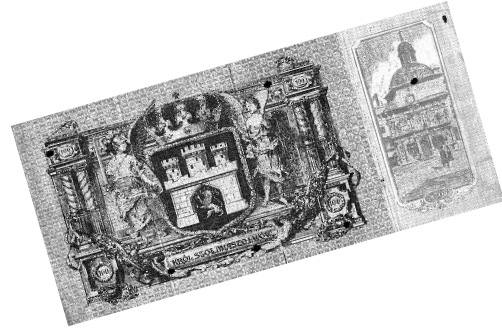

Збереглась в історії міста оповідь про ще одного колоритного старця, вже міжвоєнного періоду. Звали його теж Ясьом, він став символом Порохової вежі. Сидів тихо на її сходах і просив милостиню. Причому міг жебрати там і у найбільші морози. Вся справа була в штанях, до яких він нашив подушечки-«яськи» з грубої тканини.

Притулку Ясьо не потребував, бо мав кімнатку на вул. Руській, 8. Коли він помер, туди прийшла з обшуком поліція. Тоді і з'ясувалася велика таємниця старця – нажебрані гроші він не витрачав, а старанно складав. Знайшли більше десяти великих бляшанок, мабуть, з-під цукерок, заповнених монетами номіналом по 20 доларів США кожна.

** Усі цитати взято з книги Андрія Козицького та Степана Білостоцького «Кримінальний світ старого Львова». – Львів, 2001.*

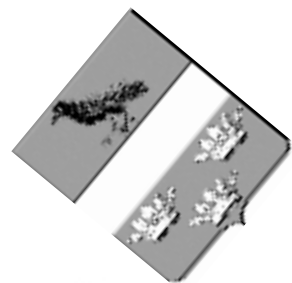
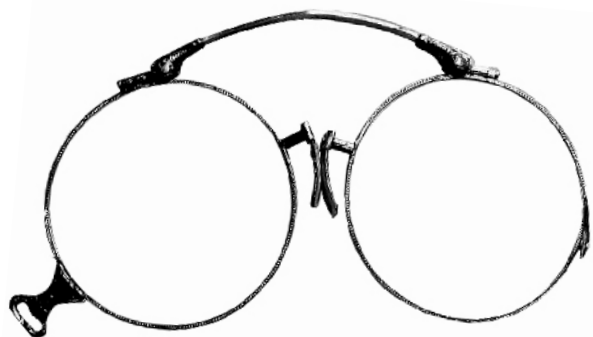

71

*богдан
білан*

*шанс бути
щасливим*

Всупереч хрестоматійному твердженню, що «тричі йому являлася любов», поет тільки двічі був близьким до обраного взірця

Постать Франка має одну велику перевагу – його неоднозначні вчинки, епатаж і неординарність нездатні досягнути новітні гламурні «критики та журналісти». Його не приміряють на всеукраїнський масштаб, що дає змогу уникати скандальних публікацій у жовтуватих газетах. Його вважають містечковим, загумінковим, галицьким поетом і публіцистом, що не вартий уваги. Для нас же залишається його творчість і життєвий приклад, котрі вивели українську літературу та політологію на найвищі щаблі тодішнього невизначеного суспільства. Соціалізм, марксизм, фемінізм, радикалізм, робітничі рухи – ось ті ключові течії, які опановували умами європейської інтелігенції. Про все це писав Франко. Але не тільки – він розмірковував, запалювався та зраджував, новаторськи пропонував, а щось мусив і очолити. Франко пропускав через себе найновіші філософські віяння епохи, а потім видавав їх у галицькому варіанті, який дуже часто згодом переймали у «Великій Україні».

Як пише Ірина Магдиш у часописі «Ї»: «Клейма вже ніде ставити, а все дотепер припечатують і припечатують». У міжвоєнний період він націоналіст, радянська критика зробила його соціалістом і революціонером, Роман Горак – героєм-коханцем.

Тому чудово, що всю неоднозначність Франка та його епохи глибоко, але без бруду і штампів, прагнуть оцінити сучасні дослідники Ярослав Грицак, Тарас Возняк, Оксана Забужко, Ірина Магдиш. Навіть у тому, здавалося б, найпікантнішому вимірі, яким є особисте життя і стосунки з жінками.

Саме облаштованість особистого простору є визначальною в житті будь-якої людини, зокрема (чи навіть особливо) митця. Комуś може здатися, що це зайві сентименти, комуś – що це порпання в інтимних подробицях, а декому – що це факти для інтерпретації і тенденційних сенсаційних висновків. Та все ж перше кохання, перший досвід, сім'я і діти кладуть основний відбиток на життєвий і творчий шлях.

У Франка, великого експериментатора, зокрема й над самим собою, цей вимір був одним зі способів власним прикладом розпочати модерні зміни, яких вимагав

час, дохідливим і зрозумілим для народу способом сколихнути його. Важко сказати, чи це було якоюсь пробою чоловічої сили або своєї політичної і громадської харизми, чи розумінням потреби у фундаментальних змінах у галицькому суспільстві.

74

У старому суспільстві жінка займалася вихованням дітей та роботою по господарству. Вона абсолютно підпорядковувалася чоловікові. Шлюби укладали винятково за розрахунком. При одруженні, крім статків, зважали також на добру славу, здоров'я, характер, родину, емоційно-чуттєву відповідність. Шлюб з любові вважали привілеєм найбідніших прошарків суспільства, яким не було ні що примножувати, ані втрачати. Патріархальне становище жінки в Галичині періоду молодого Франка було жорсткіше, ніж на заході, й толерантніше, ніж у Росії. А гуцулів узагалі вважали мало не найбільш сексуальними у Європі. Серед інтелігенції жінок «наділяли» ще й додатковими обмеженнями: довгі спідниці, тісні корсети, вихід на люди лише в супроводі когось із родини або офіційного нареченого.

З часом із поширенням освіти та літератури, зі змінами в законодавстві, як пише Грицак, «самого лише багатства та суворого дотримання моралі було замало, щоби залишитися привабливою нареченою. Належало знати мови, вміти малювати та грати на музичному інструменті, читати і знати модну літературу».

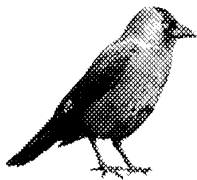
Франко разом зі соратниками, насамперед Павликом, як молоді, не обтяжені суспільними упередженнями інтелектуали, намагалися творити нове галицьке суспільство, в якому

на рівних із чоловіками свої розумові та організаційні здібності могли реалізувати й жінки. Саме вони найбільше доклалися до того, що в Галичині з'явилася жіноча література та феміністичні настрої, які надалі привели до розширення в жіночому середовищі прагнення до освіти, участі в літературному, культурному, мистецькому та громадсько-політичному житті.

Ідеалом Франка була жінка-соратниця, громадськи активна й інтелектуально розвинута, а шлюб для нього означав поєднання двох людей спільною волею та симпатією до спільної праці. Всупереч хрестоматійному твердженню, що «тричі йому являлася любов», Франко тільки двічі був близьким до обраного взірця, якого, проте, так і не зміг досягнути. А стати ним могли Ольга Рошкевич чи Ольга Хоружинська.

Ольга була сестрою Ярослава Рошкевича, товариша й учня Франка. Позналилися вони 1874 року в Лилині біля Долини, де мав парафію їхній батько о. Михайло. Ольга швидко порозумілася з Франком. Маючи добру домашню освіту, вона погодилася записувати місцевий фольклор, займатися літературою та самоосвітою. Відчуваючи споріднену душу, Франко оспівується Ользі та просить у батька її руки.

Отець Михайло бачить у молодому Іванові великий талантик і перспективу та погоджується на заручини. Тільки наречений повинен закінчити навчання й отримати роботу. Все перекреслює арешт Франка у 1877 році. Батько Ольги був добре обізнаний з долею соціалістів

і не бажав, аби її розділила його донька. До того ж він належав до переконаних москвофілів, з якими радикально воював Франко. Заручини було розірвано, Франкові заборонено з'являтися у їхньому домі, а Ользі – навіть листуватися з ним. Та недаремно йшлося про спорідненість душ Ольги й Івана. Захоплення соціалістичною літературою штовхнуло дівчину до вчинку, що мав би дати їй свободу від домашніх заборон, – вона вирішує укласти фіктивний шлюб із другом Франка Володимиром Озаркевичем і в такий спосіб звільнитися для стосунків з Іваном. Озаркевич сприйняв таку ідею зі симпатією, навіть неприхованим ентузіазмом, оскільки сам був закоханий у доньку бідної вдови священика, яку не хотіли за нього віддати. Шлях до щастя відкрився 1879 року, з'явилася надія на спокійне життя в соціалістичній комуні.

І тут у їхні плани знову втрутилася політика. 1880-го Франка заарештовують. Він вийшов із тюрми важкохворим, але незламним у своїй справі. Ольга ж мусила займатися сім'єю, відійшовши від ідеї. Їхня давня мрія про соціалістичну комуну не втілилася. Обоє, колись пов'язані коханням та ідеалами, почали віддалятися одне від одного. 1885 року Франко одружується. Приблизно через рік в Озаркевичів народився син.

Після розриву стосунків з Ольгою Рошкевич Франко все ж намагається створити сім'ю. Та знайти жінку, що здатна розділити долю ідеаліста, було непросто. Одна з претенденток пізніше згадувала: «Франко не приваблював її як мужчина і

відстрашував як поет: від нього віяло якоюсь силою, і їй моторошно робилося в його присутності».

Довелося шукати пару в Україні. Так зародилася ідея, яку Грицак назвав творенням національного шлюбу, або концепцією національної сім'ї. У Києві Франко знайомиться з Ольгою Хоружинською, сестрою дружини одного із членів Київської громади Єлисея Трегубова. Хоружинська походить із Харківщини. Її батько був титулярним радником, та рано помер. Зусиллями матері та старшої сестри Ольга спочатку закінчує

Харківський інститут шляхетних дівчат, а потім київські Вищі

75

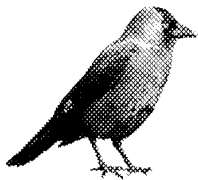
жіночі курси, що були еквівалентом університету. Не обділена розумом і талантами, дівчина «зі слобожанської провінції стала розвинуеною й освіченою людиною з демократичними поглядами». Франко приваблював Ольгу високою культурою, інтелектом, а також славою письменника й соціаліста. Вона вразила його готовністю стати для нього товаришем і сподвижником у боротьбі. Франко писав: «Раз рішившись іти зо мною в незвісну дорогу, Ви не почуваете й сумнівів ніяких, хоч знаєте згори, що дорога та трудна».

Середовище Київської громади сприйняло цей «соборний» шлюб як втілення свого ідеалу поєднання Галичини з Великою Україною, як малу перспективну модель майбутньої єдиної української нації та держави. Зовсім інакше поставилися до вибору Франка у Львові. Вони докоряли йому за шлюб із «росіянку», потім

звинувачували Ольгу в усіх матеріальних проблемах письменника. Насправді вона зуміла стати йому вірною соратницею в усіх громадських і літературних справах, матір'ю чотирьох дітей, розділила з ним успіхи та нестатки. Та, як стверджує Грицак, «у кінцевому ж рахунку і Франко, і Хоружинська схильні були вважати своє одруження катастрофою, що було розплатою за «шлюб без любові, а з доктрини».

На старість родинні нестатки і хвороби роблять їхнє життя нестерпним. Хоружинська потрапляє у психіатричну клініку.

Ольга Рошкевич крізь ціле життя пронесла тінь образи на Франка за нерозуміння своєї жертви. Як Іван не просив відвідати його вже на смертному ложі, бо й жили вони неподалік, на Софіївці, Ольга так і не прийшла. Лише з вікна свого будинку поблагословила його в останню путь.

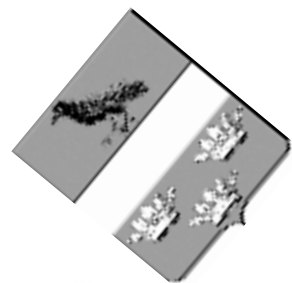

77

*богдан
білан*

*чарівна лампа
ігнація
лукаsevича*

Нафта править світом уже понад півтора століття. А почалося все це з винаходу у львівській аптеці.

Декілька тижнів, забувши про відпочинок, магістр фармації Йоганн Зег трудився ночами та шукав способу очищення нафти. І врешті 36-річному Йоганнові вдалося на початку 1853 року так очистити і розділити нафту на фракції, що продукт, у порівнянні із сировиною, виявився майже без запаху та міг стати добрим матеріалом для освітлення.

Так у Львові в лабораторії аптеки Миколяша на вулиці Коперника вперше у світі було розділено йочищено нафту способом, який досі використовують усі нафтопереробні заводи. Це стало початком світової нафтової промисловості.

Ким був цей знаменитий магістр фармацевт? Йоганн Зег народився у Ланцуті 2 вересня 1817 року в сім'ї аптекаря німецького походження. Навчався у гімназії в Дрогобичі, потім у Самборі, де паралельно працював у аптеці.

Саме у самбірській аптеці він уперше побачив нафту, яку розносив містом селянин Байтала. У 1840-46 рр. вчився в університеті Відня, який закінчив на відмінно.

Відразу після отримання патенту Зег та Лукасевич відійшли від спілки з Миколяшем і почали вести газовий бізнес самостійно. На жаль, винахід не приніс Зегові щастя. Через необережність у його крамниці на вул. Краківській спалахнула пожежа, в якій загинула дружина фармацевта Дорота та її 17-річна сестра Гермінія, а також ще дві жінки – випадкові покупці. Всі четверо згоріли, бо якийсь офіцер зачинив двері крамниці, щоби вогонь не поширювався...

Зег ще раз спробує щастя у газовій справі – відкриє новий магазин навпроти театру Скарбека (нині Театр ім. Марії Заньковецької). Але справи йшли погано. Врешті він переїхав до Борислава, де відкрив аптеку «Зоря» – там і працював до своєї смерті у 1897 році.

Восени 1852 року Львовом ходили два дрогобицькі євреї Абрагам Шрайнер та Лейба Штірман. Вони не минали жодної аптеки, пропонуючи всім придбати напівпрозору смердючу рідину. На їхню думку, вона годилася і для ліків, і для освітлення. Але ніхто нічого не хотів купувати.

Шрайнер і Штірман привезли до Львова кілька бочок цієї речовини і тепер не знали, що з тим робити. Ніхто не хотів брати цей товар навіть на збереження. Врешті, вже вирішивши повертатися до Дрогобича, євреї зайшли до аптеки Міколяша «Під золотою зіркою».

Тут їх зустрів сам власник і одразу погодився купити весь товар. Щастю торговців не було меж. До того ж, той пан записав їхні прізвища і пообіцяв за потреби замовити ще.

Рідина, яку купив Петро Міколяш, була дистилатом нафти. Фармацевт вирішив, що зможе доочистити його і використовувати як замітник дуже дорогої аптечної сировини – скельної олії, яку возили з Італії.

Міколяш доручив цю справу молодому співробітникові Йоганнові Зегу, який щойно приїхав із наукових студій у Європі. Той з радістю та самозреченням взявся до роботи.

Досліди в лабораторії Міколяша під керівництвом Зега тривали декілька тижнів.

«Він постійно терпів на запаморочення та головні болі, адже чад і смердючі гази могли спричинити навіть удушення. Люди його обминали, бо, наскрізь просякнутий нафтовим чадом, він одразу ж привертав до себе увагу. Його мали, мабуть, за божевільного, бо не один раз, ідучи якоюсь бічною вулицею, він сам чув, як старші жінки, вказуючи на нього, говорили між собою: «Оце йде той нещасливий», – і тому подібне», – писав історик Олег Микулич, який детально вивчав біографію Йоганна Зега.

Навесні 1853 року Зегові вдалося здобути майже прозору рідину практично без запаху. Її могли використовувати, з одного боку, в

медицині як знамениту «італійську скельну олію». Отримана речовина виявилася легкозаймистою, горіла яскравим рівним полум'ям практично без кіптяви та стороннього запаху.

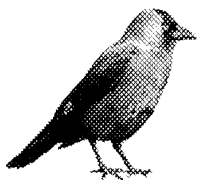
Помічником Зега у цих дослідах був Ігнацій Лукасевич. Він походив з вірменської родини, що жила у Західній Галичині поблизу Ряшева (тепер – польський Жешув). Напередодні він уже відсидів у в'язниці за причетність до польського підпілля, але після звільнення Петро Міколяш не погребував взяти його на роботу. Понад те, навіть послав Лукасевича на студії спочатку до Кракова, а потім і до Відня, повністю оплативши навчання.

Міколяш, Зег і Лукасевич створили спілку й почали активно продавати гас. Спочатку його планували використовувати в аптечній справі, але так звана «італійська олія» вже виходила з аптечної моди. Тому комерсанти вирішили просувати на ринок нову комерційну ідею – використання гасу для освітлення.

Лампу замовили в Адама Братковського – відомого бляхаря, майстра з виготовлення ламп для різного пального. Братковський походив із давнього українського шляхетського роду на Поділлі, багато подорожував Європою, звідки привіз не один похвальний лист від різних цехів. У Львові він мав успішне підприємство, яке навіть виконувало замовлення губернатора д'Есте щодо створення пристроїв для вуличного освітлення. Саме йому Міколяш вирішив замовити лампу для нового пального.

30 березня 1853 року в аптеці Міколяша вперше засвітилася гасова лампа. Вона давала яскраве стійке світло, майже не коптіла і не смерділа.

80

Бізнес зрушив із мертвої точки. Міколяш вирішив збудувати на Личакові рафінерію – перше нафтопереробне підприємство.

Тут же на Личакові знайшли і першого великого клієнта – 500 літрів гасу для освітлення купила міська лікарня. Лампи замовили у Братковського. Спочатку ними освітлювали коридори й господарські приміщення, а згодом, переконавшись у економності та гігієнічності пристроїв, почали застосовувати їх і в палатах.

31 липня 1853 року при світлі гасової лампи саме у львівській міській лікарні вперше у світі проведено термінову нічну операцію. Лікар-хірург Заорські видалив апендицит хворому Владиславові Голецкому.

У кінці цього ж року, 2 грудня, Зег отримав офіційний патент на винахід дистиляції нафти хімічним способом та отримання гасу. Уже наступного року на Всесвітній господарській виставці в Мюнхені Йоганна Зега нагороджують почесним дипломом і медаллю за досконалий спосіб ректифікації нафти.

Участь і перемога у Всесвітній виставці зробила винахід Зега загальновідомим. Він почав свою ходу Європою, а відтак і світом, завдяки чому через два десятиліття Борислав та Дрогобич стали центром світової нафтової промисловості.

«Суть мого винаходу в тому, що вищезгадана гірська нафта повністю очищається шляхом простого хімічного процесу від домішок і таким чином вона стає безпосередньо придатною для технічних цілей», – писав Зег у листі на отримання патенту.

Метод був справді простий. Зег брав дистильовану нафту і змішував із сірчаною кислотою. Коли осідали важкі частки, додавав вапно, щоби забрати запах. Потім процес повторював. У результаті отримував рідину, очищену від домішок, що спричиняли кіптяву та неприємний запах.

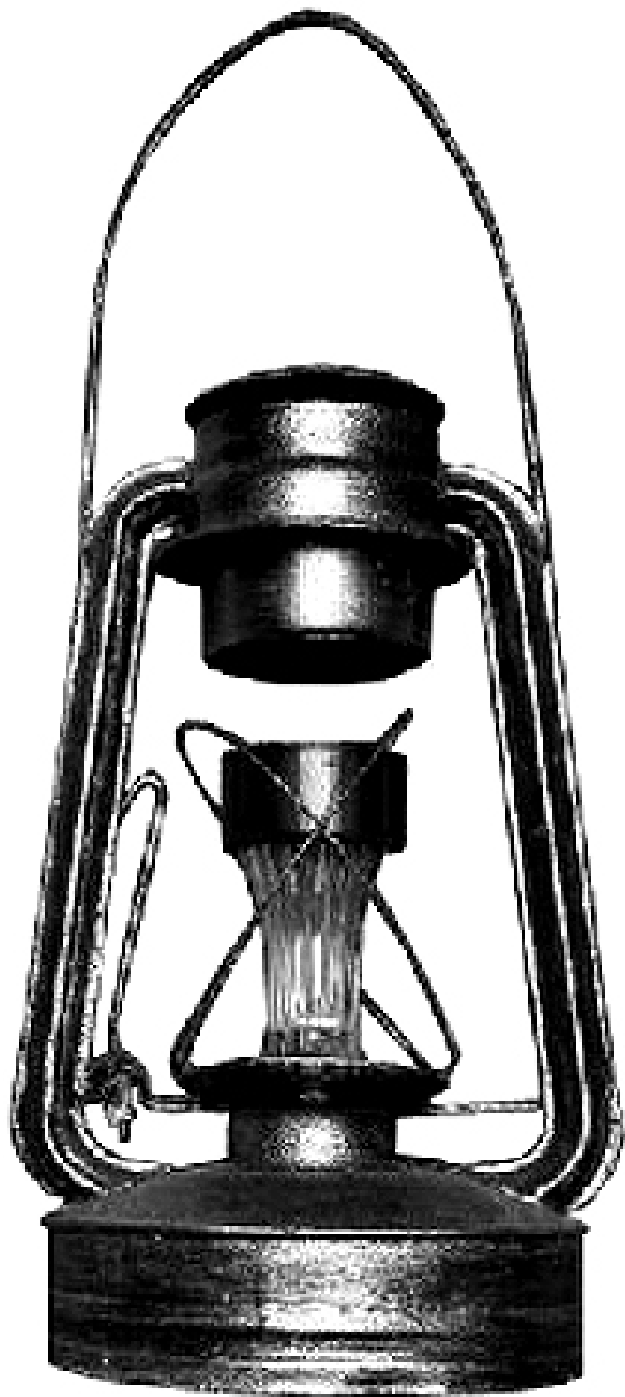
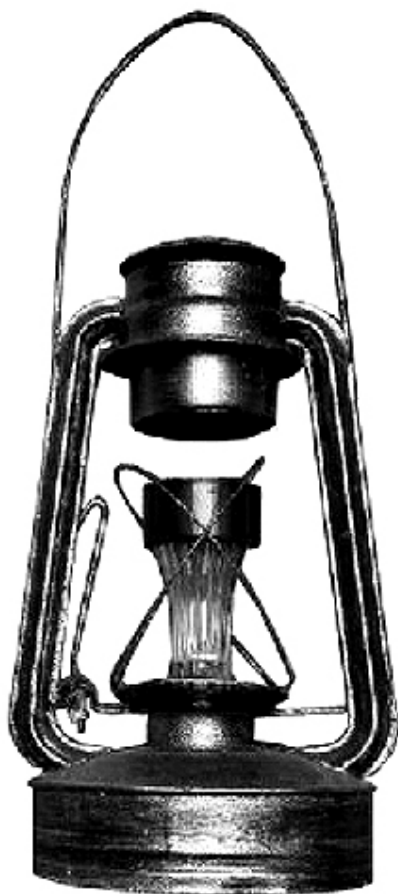
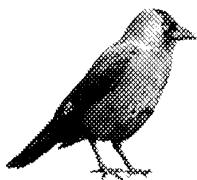
Якщо Зег полишив справу з гасом, то Ігнацій Лукасевич ні. Він залишив Львів і переїхав у Кросно, де також була нафта. Саме його поляки вважають винахідником гасу та засновником

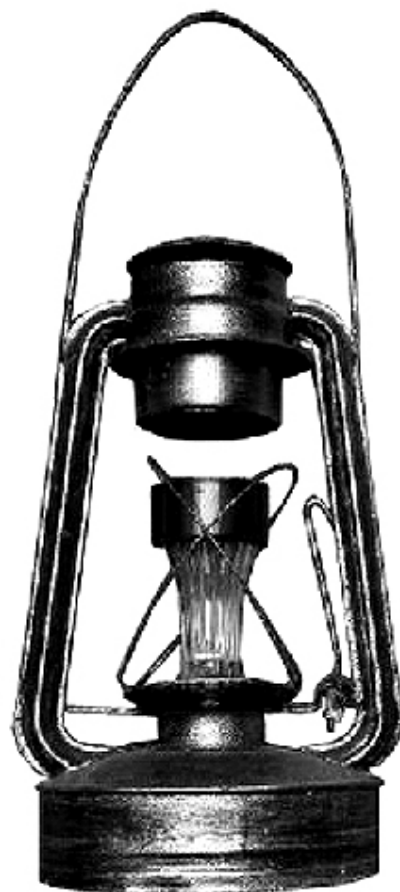
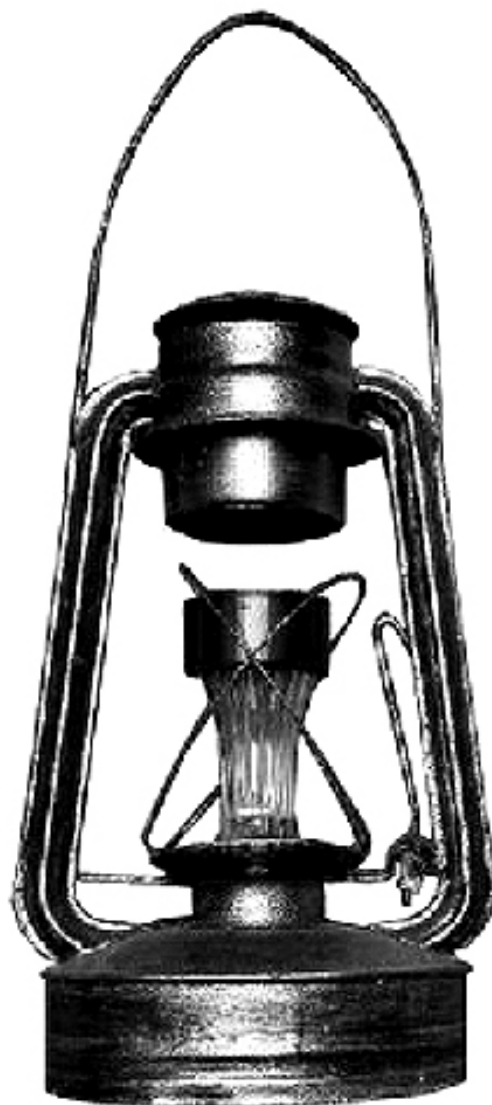
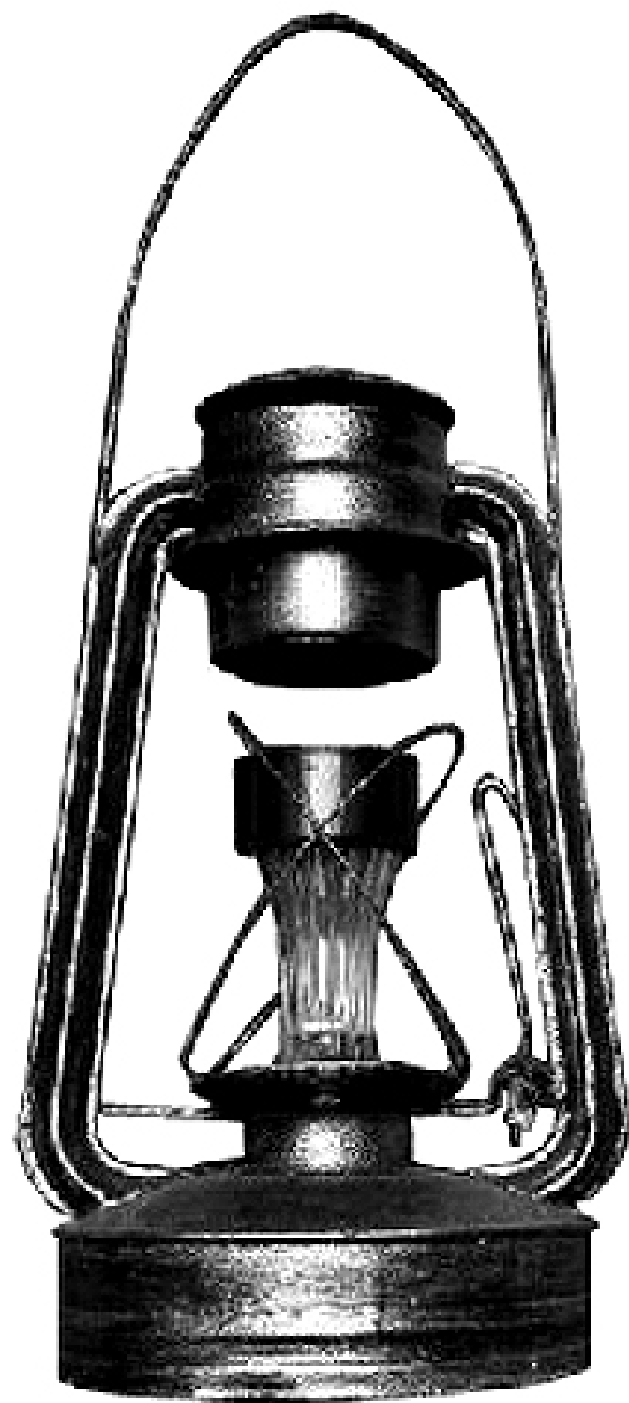

нафтової промисловості Польщі, де 31 липня (перше використання газової лампи в нічній операції) святкують як День нафтовика.

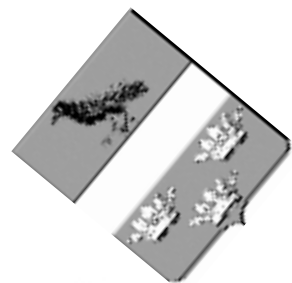
На п'ять років молодший від Зега Лукасевич мав чудову хватку підприємця. У Кросно він відкрив власну рафінерію, яка, втім, згоріла. Але Лукасевич, на відміну від Зега, збудував нову, вже зразкову, фабрику, і відтоді не знав невдач. Він очолив перший нафтовий конгрес у Львові. Створить крайове нафтове товариство. Стане депутатом Галицького сейму, де лобіюватиме нафтовий промисел. У Кросно йому навіть встановлять пам'ятник і відкриють музей газової лампи.

82

*богдан
білан
загальна
крайова
виставка 1894
у львові*

Підготовка до Загальної крайової виставки, яка відбулась у Львові, за масштабами перевершила сучасне Євро та пройшла без жодного скандалу

Євро-2012, яке триває у Львові, крім футбольної ейфорії, залишає по собі осад невиконаних обіцянок і невинуватених надій. В історії міста був і інший форум, який не тільки змінив його обличчя, а й сприяв його економічному розвитку. Ідеться про Загальну крайову виставку 1894 року. Вона містила всі ознаки і сучасної підготовки: скепсис песимістів та трудові подвиги організаторів, кошториси з багатьма нулями, грандіозні будівництва і ремонт доріг. От тільки жодного скандалу з розкраданням коштів чи політичного бойкоту – лише гордість організаторів за свій захід та його економічний ефект.

Ідея Крайової виставки у Львові виникла як своєрідний аналог всесвітніх торгових виставок, що відбувались у Європі. У місті розуміли, що не зможуть «потягнути» масштаби європейських форумів, але дуже хотіли провести захід, який став би корисним для розвитку господарки Галичини, що була ще слабкою економічно та промислово навіть порівняно з іншими провінціями Австро-Угорської імперії.

Мала подія і певний політичний аспект, що толерувався австрійською владою, – виставка була приурочена 100-й річниці антиросійського повстання під керівництвом Тадеуша Костюшка. Мабуть тому підготовка заходу відбувалася під патронатом цесаря Франца Йосифа I, а головою оргкомітету обрали князя-революціонера Адама Сапегу.

Місцем проведення стала верхня частина Стрийського парку. Проте для розміщення 129 запланованих будівель і павільйонів довелося вручну вирівняти територію площею близько 50 га, помежовану горбами та ярами. До їх спорудження було залучено найкращих майстрів краю. Керували роботами знамениті архітектори Юліан Захарієвич і Франциск Сковрон.

Масштаби робіт вимагали і грандіозних рішень. Для доставки матеріалів та експонатів було прокладено окрему залізничну колію з Персенківки. Так Адам Сапега продовжив справу свого батька Леона, який впровадив залізницю в Галичині. Залізничну колію використовували й надалі, а 1951 року її пристосували під дитячу залізницю.

Уся площа виставки була заповнена павільйонами, що демонстрували досягнення науки, техніки, сільського господарства та мистецтва краю. Вони тематично поділялися на 34 групи.

На початку головної алеї містечка (з боку вулиці Уласа Самчука) споруджено Палац мистецтв, де експонували виставку історії та сьогодення мистецтва краю. Навпроти було зведено будівлю Рацлавської панорами. Полотно розмірами 120 на 5 метрів спеціально створене сучасними польськими малярами для Крайової виставки та річниці однойменної битви на чолі з Костюшком.

Посередині алеї звели електричний фонтан із рухомим підсвітленням та струменями, що сягали 50 метрів, неподалік – декоровану водонапірну вежу.

Усі названі споруди у більш чи менш переробленому стані збереглися до наших днів – у приміщенні Палацу та Панорами зараз розташований спорткомплекс «Львівської політехніки», алея і далі прямує через увесь парк, лише фонтан докорінно змінив свій вигляд і недавно відновив роботу. Залишилась і неоготична водонапірна вежа. Решта споруд або втрачені, або докорінно перебудовані.

Виставку продовжувала нафтова дільниця зі справжньою нафтовидобувною вежею, макетом озокеритної копальні та штольні, що вела до етнографічної частини.

Сюди ж від головного входу пролягала і знаменита підвісна канатна дорога. По сталевому тросу за допомогою газового двигуна 8-місний вагончик долав відстань завдовжки близько 200 метрів над 30-метровим яром.

Основу етнографічної експозиції складала демонстрація предметів побуту гуцулів як найяскравішого культурного феномена краю. Цією експозицією керував відомий український етнограф Володимир Шухевич.

Найбільшими павільйонами на виставці стали машинний і технічний. Їхні розміри сягали 6 тисяч квадратних метрів зі стелею заввишки 32 метри. Вони демонстрували різні механізми для промисловості та сільського господарства, серед яких чимало найсучасніших винаходів.

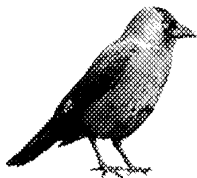
Був у парку і Український павільйон у вигляді традиційного хутора.

Особливо привертала увагу споруда виробника алкогольних напоїв із Франції «L.Proux & G. Kondratowicz», котра мала вигляд збільшеної у 144 рази пляшки коньяку. Її висота сягала більше 15 метрів.

Далі алеєю можна було дійти до стадіону. 14 липня тут відбувся перший футбольний матч в історії України, у котрому львів'яни перемогли команду з Кракова із рахунком 1:0. 2004 року у цьому місці встановлено пам'ятний знак у формі гранітного футбольного м'яча.

Активно до організації виставки долучилась і магістратура. За її кошти вимостили під'їзну дорогу, провели комунікації, спорудили власний павільйон. Було проведено рекламну кампанію з метою залучити до міста якнайбільше гостей та заманити на виставку городян. У цьому всіляко сприяла і влада краю – у вихідні на проїзд залізницею до Львова діяли спеціальні пільгові тарифи.

86

Сприяло популярності виставки і відвідання її імператором Францом Йосифом I. Він присвятив нашому місту аж п'ять днів із 11-го по 15 вересня. Саме тут він сказав знамениту фразу, котра чудово пасує і для наших днів: «Спільна праця обох народів (українського та польського) дає мені велику надію на те, що економічний добробут людей зріє і надалі зростатиме».

Окрім заходів і робіт, безпосередньо пов'язаних зі самою виставкою, було прийнято чимало рішень, спрямованих на модернізацію міста загалом. Так, планували будівництво водогону та каналізації, міської бойні (на Промисловій), міського театру (театр Опери та балету), оновлення освітлення міста (гасові ліхтарі).

Для обслуговування відвідувачів збудовано, напевне, основну технічну новинку виставки – електричний трамвай. У Львові трамвай запрацював п'ятим з усіх міст імперії. Чудо-транспорт курсував маршрутом Вокзал – Бандери – Коперника – Центр – Князя Романа – Івана Франка – Софіївка – Уласа Самчука (головний вхід на виставку). Із появою трамвая у місті з'явилася перша електростанція, було вимощено вулиці, розбудовували та заселяли нові райони, а головне – життя потекло зовсім іншим темпом.

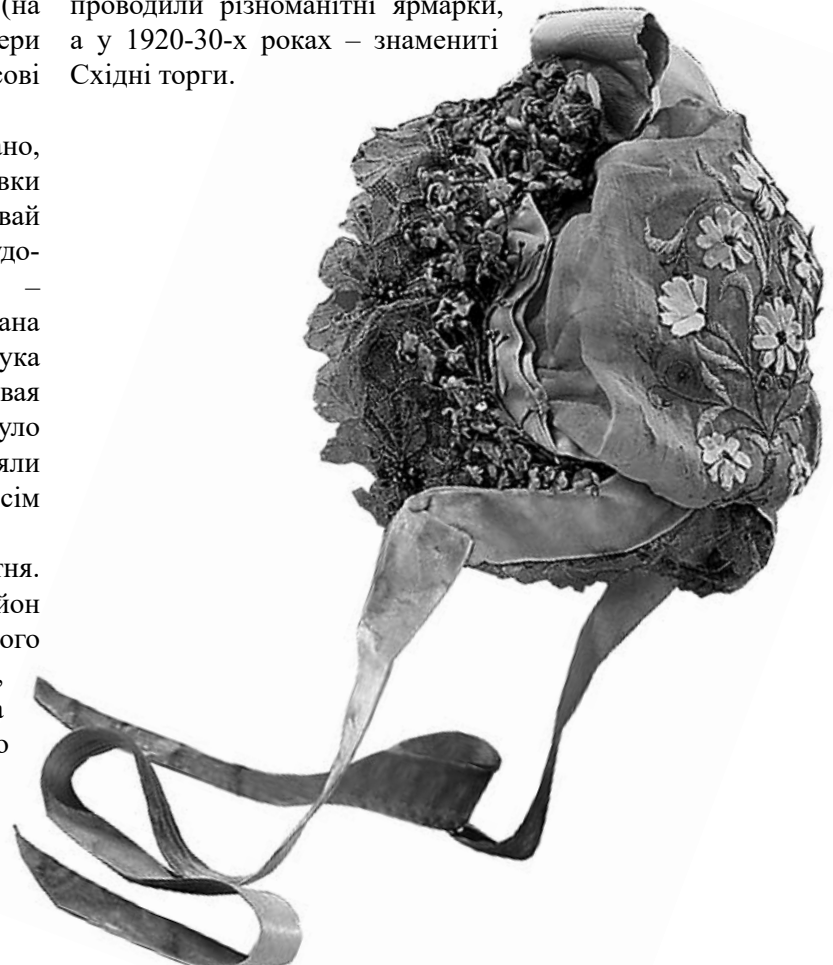
Виставка тривала з 1 червня до 1 жовтня. За цей період її відвідали понад мільйон осіб. Фінансові витрати на проведення цього заходу становили близько 600 тис. золотих, а на розвиток інфраструктури міста пішло 7 мільйонів. Та ці витрати швидко

окупилися. Місцеві підприємці почали активно впроваджувати нові технології та розвивати ринок збуту. Можливостями краю зацікавилися великі підприємці й інвестори. Яскравою ілюстрацією вдалого проведення виставки та її позитивних наслідків стало те, що електричний трамвай окупився вже за два роки, перейшов у власність міста, і почав приносити чималі прибутки.

Після завершення виставки магістрат викупив усі будівлі у Стрийському парку і надалі використовував їх для своїх потреб. Площа отримала назву Повиставкова, тут неодноразово проводили різноманітні ярмарки, а у 1920-30-х роках – знамениті Східні торги.

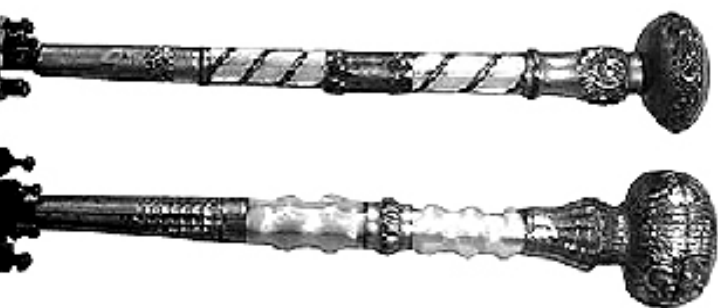
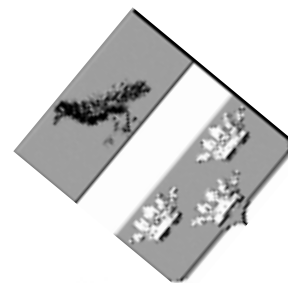

87

богдан білан

романтичне
кохання
артура
гrottгера
та ванди
монне

13 січня, напередодні Старого нового 1866 року, Львів бавився. У міській Стрільниці на вулиці Курковій (зараз Музей національно-визвольних змагань на Лисенка, 23-а) тривав великий міщанський бал. Це була розвага, яку намагалися не минати як поважні родини, так і охоча до забав молодь. Саме в такому святковому демократичному середовищі судилося зустрітися молодій панянці 16-річній Ванді Монне та вже доволі досвідченому й відомому 29-річному художникові Артуру Гроттгеру. Це знайомство породило кохання, яке було настільки високим і прекрасним, що стало легендою. Ще довго літні львів'яни, спостерігаючи за палко закоханою парою, казали: «Вони кохають одне одного, як Ванда й Артур».

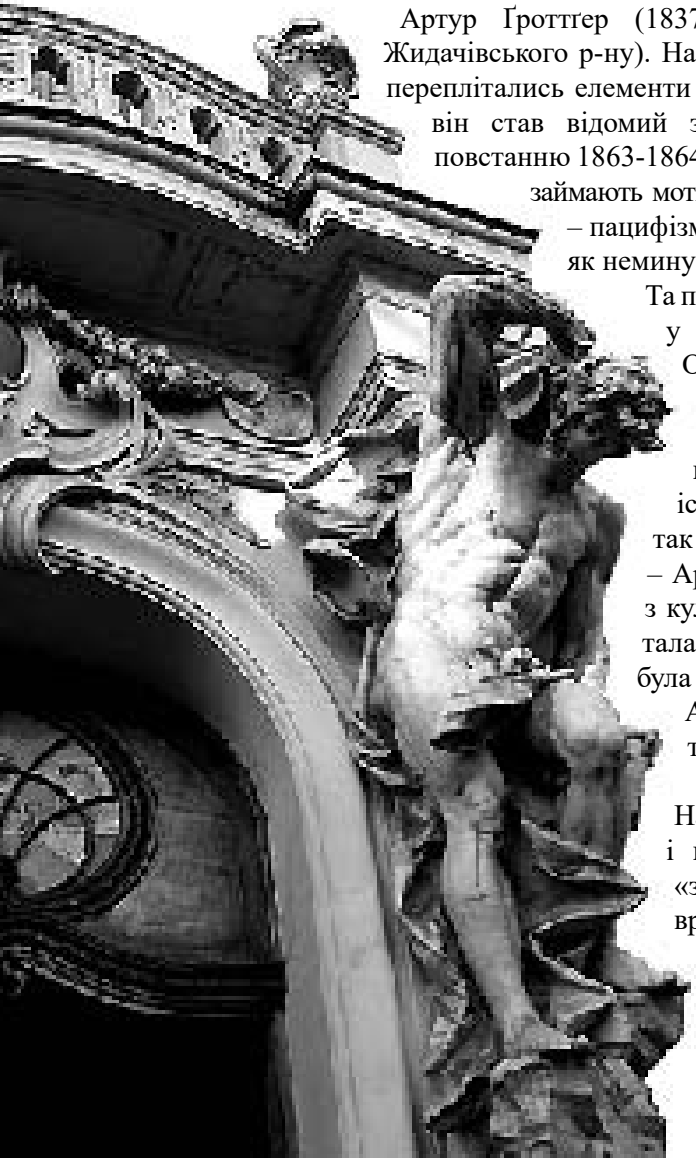

Артур Гроттгер (1837-1867) народився на Львівщині (с. Отиневичі Жидачівського р-ну). Навчався у Львові, Кракові та Відні. У його творчості переплітались елементи романтизму, академізму та містицизму. Насамперед він став відомий завдяки циклові творів, присвячених польському повстанню 1863-1864 рр. проти царату. Та не менше місце в його творчості займають мотиви зневаги до війни та насильства, як тепер сказали б – пацифізму: «Він зображав людські страждання та деградацію як неминучий наслідок війни в універсальному вимірі»

Та повернімося до Львова. Для юної Ванди це був перший у її житті бал – подія жаданна та довгоочікувана. Однак навіть найсміливіші припущення молоді романтичної натури не могли зрівнятися з тим, що сталося насправді. Уже на перший танець її запросив високий та красивий, як вона спочатку подумала, іспанець. Він був галантним і витонченим як у танці, так і в розмові. Коли стихла музика, відрекомендувався – Артур Гроттгер, художник. Ванда була добре обізнана з культурним життям. Тому знайомство з людиною, про талант якої говорило все місто і від творчості якої вона була в захопленні, стало для неї приємною несподіванкою.

А коли «іспанець» запропонував весь вечір танцювати тільки з ним, Ванда була на сьомому небі від щастя.

Враз забулося те, що вона відмовлялася сюди йти. На її думку, міщанський бал – не достатньо вишуканий і представницький для неї, баронеси Монне. Була, «зрештою, інколи надто певна у своїй надзвичайній вроді, щоби перейматися своєю успішністю» («Артур і Ванда. Історія кохання»).

У справу вчасно втрутився батько, який переконав її, що не личить відмовлятися від того, на що попередньо було дано згоду. Із тягарем на юній гордовитій душі їхала Ванда у Стрільницю, а додому поверталася, немов би на ангельських крилах.

90

Артур зізнався, що відколи побачив її на прогулянці, мріяв про зустріч. Вона розказала, що знайома з його творчістю і таємно прагнула познайомитись. Танець, слова, дотики і погляди зробили своє – з балу обоє від'їхали безтямно закоханими.

За ті десять днів, що віддяляли їх від наступної зустрічі, в житті Артура сталися різкі зміни. Із художника, який у молодому віці вже тишився славою та визнанням, проводив дозвілля у колі шанувальників і не задумувався про майбутнє, «він став безумцем, котрий усамітнися та міг думати лише про Неї. Він малює: під олівцем Гротгера кожне жіноче обличчя стає її обличчям. Муза Артура із зіркою над чолом живе на полотнах «Війни». І скрізь».

Артур вирішив: Ванда повинна стати його дружиною. Не минало і дня, щоби вони не бачились у пансіонаті Вандиної тітки, де жила дівчина (на пл. Святого Духа, зараз пл. Підкови).

«Зрештою Артур відразу після освідчення визнав перед Вандою гріхи свого світського життя. Бажаючи отримати її прощення, розповідав лише про один період своєї праці і шаленство без покаяння [...] серед коханок, майже щодня нових, про марнотратність серед недостатку, легковажність до життя і

роботи. [...] Зосталася лише одна, сильніша над усе любов до мистецтва. Тепер до тієї любові додалася любов до Дитини і стала найважливішою в житті художника – думав лише про далеку наречену («Артур і Ванда. Історія кохання»).

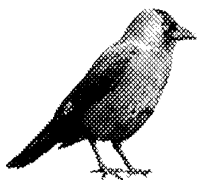
Артур дарував їй стільки квітів, що кімната Ванди мимоволі нагадувала квітковий салон. Якось Ванда промовить, що замість квітів воліла би мати мавпу. А він на вулиці Гродгер якраз зустріне італійського циркача і купить тваринку для коханої. Незвичний подарунок не ошчасливив Ванду – мавпа бігала по всій кімнаті, особливо їй припали до вподоби штори. До того ж «подарунок» ще й подряпає Ванду.

Артур виправить помилку і приведе Ванді лагіднішого звіра – справжнього ведмедя. Той виявився статечним – нікуди не бігав, штори його теж не цікавили. Дівчині навіть вдалося з ним трохи побавитися.

Були й серйозні розмови про літературу, про долю польського народу та його бездержавність (Артур оспіває антиросійське польське повстання 1863 року у своїх картинах). Артур дає Ванді уроки малювання, і доволі вдало – вважають, що портрет Артура на його надгробку намалювала саме вона.

Ванда часто музикує, вони разом співають. Якось Артур роззує її і довго цілуватиме босі ніжки, а в кімнаті й надалі лунатиме музика з-під Вандиних пальців.

Здається, вони тільки раз посварилися, якщо так можна назвати обурення Артура, коли він застав Ванду за читанням Мазоха. Вона неправдоподібно спробує пояснити, що й сама

не знала, як та книжка потрапила до її рук. Артур викине її через вікно (йдеться, звісно ж, про книжку).

Закохані вибираються й на прогулянки. Для своїх шпацерів обирають парки – звичний прихисток романтично налаштованих сердець. У парку Костюшка (тепер ім. Франка) вони влаштовують справжні снігові баталії. У парку Стрільниці Артур вчить Ванду стріляти зі свого револьвера «Збуя» (забіяки). Гуляли й Личаківським цвинтарем, який спонукав їх думати про вічне. Чи могли вони здогадуватися, що близько той час, коли Артур тут спочине назавжди.

Ніхто з рідних Ванди не був проти їх шлюбу. На перешкоді стояли лише борги Артура та його неспроможність утримувати сім'ю. Хоча Гроттгера на батьківщині любили та визнавали, проте серйозних замовлень не надходило. Польські патріоти легше хвалили та захоплювались, аніж допомагали в скрутну хвилину. До того він міг легко обходитись невеликим підробітком та періодичними продажами картин, а тепер розумів, що мусить твердо стати на ноги. Оскільки у Львові це було неможливо, то він подався за кордон, у Париж. Тут він мав намір добре продати свої роботи та назбирати замовлень на майбутнє. Гроттгер багато працює («зараз тільки робота, робота, робота». «Артур і Ванда. Історія кохання»), відвідує імовірних замовників, живе впроголодь – усе це позначилося на його здоров'ї. Від поганого харчування та холоду астма прогресувала, поступово перейшла у запалення

легень, а згодом у сухоти. При житті його тримало лише кохання до Ванди. І листи. Їх вони пишуть одне одному ледь не щодня. У них – докладно про всі події та натхненно про їхнє кохання. Артур називає Ванду «Дитям» і пише їй від третьої особи – ката. Вона його так і називає. Однак і безмірні почуття не могли завадити неминучому. У листопаді Артур вже не вставав з ліжка, а 13 грудня 1867 року помер. Помер у французьких Піренеях від сухот у віці 30 років.

Він ще встиг закінчити цикл картин «Війна» та продемонструвати їх на Всесвітній виставці у Парижі. Успіх і те, що картини купив імператор Австро-Угорщини Франц Йосиф, не змінили його долі. Артур помирає в бернардинському монастирі.

92

Ванда намагалася приїхати до коханого ще під час хвороби, та допоки назбирала грошей, було вже запізно. «З тієї миті розумію, що означають гроші» («Артур і Ванда. Історія кохання»).

Тепер ішлося про ще більшу суму, адже Ванда прагнула привезти до Львова його тіло. Вона збрала всі свої гроші, продала коштовності та використала частину приданого, яке однаково їй уже не було потрібне. І тільки в липні 1868 року їй вдалося привезти труну до Львова, де її розмістили також у Домініканському монастирі. Ванда відкрила її, та подивитися на накрите саваном обличчя не змогла. Лише попросила зробити гіпсовий відбиток його руки, поклала в домовину всі свої листи, «свій нагрудний хрестик і букет троянд» («Артур і Ванда. Історія кохання»).

Та це кохання не стало б таки прославленим, якби зі смертю припинилося. Воно породило чимало символів: дуб у парку, надгробок на Личакові, вілла Засвете, Стрільниця. Саме ж стало уособленням дружби та самопожертви, а також своєрідною родинною легендою та кармою. І це не просто порожні слова.

Ванда поховас Артура на Личакові, в тому місці, де він і заповідав. Його друг Паріс Філіппі створить романтичний надгробок. Як не дивно, та на ньому зображено не Артура,

а Ванду. Вона стоїть на колінах біля хреста, а поруч сокіл із розпростертими крилами – символ вірності та кохання. Під хрестом зламана палітра та медальйон зі зображенням Гроттгера, який Ванда вирізьбила власноруч. На могилі написано: «Світлій Його пам'яті цей надгробок поставила Ванда».

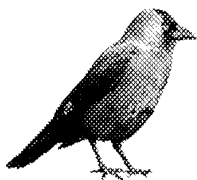
Ванда залишиться з Артуром не тільки як печальна скульптура. Вона часто приходитиме на його могилу, яка згодом стане місцем паломництва закоханої молоді Львова.

Відразу по смерті Артура, 18-річною, Ванда залишає материнський дім і починає жити як удова. У цій могилі – вся моя молодість. Разом з Артуровою матір'ю вони вирушають у Відень, аби просити цесаря Франца Йосифа про виставку Гроттгера, адже той незадовго до його смерті придбав цикл «Війна».

«Нарешті побачила цю «Війну», на якій він поліг, і живою вийшла з зали. Людина не вмирає від болю, о ні.» («Артур і Ванда. Історія кохання»).

Через чотири роки, також виконуючи волю Артура, Ванда виходить заміж за його товариша – «найблагороднішого чоловіка» художника Кароля Млодніцького. «Попри шалений опір мамів, вийшла за нього заміж. Він відкрив переді мною світ мистецтва, який я змогла осягнути.» («Артур і Ванда. Історія кохання»).

Ванда вмiла бути з Артуром, навіть коли його не було поруч. Навчила її того ще попередня розлука. Та з Франції Артур їй міг писати, а тепер Ванді допомагають підтримувати почуття вже його малюнки. Вона поскладає їх у чорну папку і триматиме у спеціальній кімнаті, де був

чи то музей, чи вітвар для Артура. Наприкінці життя її чоловік проронить, що йому «було важко завжди залишатися на другому місці». На першому ж місці в обох були честь, дружба і кохання. Млодніцький сприймав ситуацію з «якоюсь філософською смиренністю, з якимось філософським відстороненням», він «мусив кохати Ванду, хоча вона кохала тільки міф».

Ситуацію в родині опише Артур Млодніцький – внук Ванди, театральний актор, у інтерв'ю для Polskie Radio Wrocław у 1970 році.

Легенду про те кохання у свідомості львів'ян підтримувало й «Артурове дерево» – дуб у парку Костюшка. Ріс він навпроти будинку №22 на вул. Листопадового чину (нині корпус управління Львівської залізниці). За однією з версій, дерево посадив сам Артур у час зустрічей з Вандою. За іншою – магістрат, якому саджанець, подарунок Гроттгера, передала Ванда по смерті коханого.

Дерево не дожило до нашого часу, та ореол кохання досі витає над згаданими місцями. До них можемо додати і домініканський костел, де справа від входу є епітафія, схожа на Артурів надгробок (скульптор – знаменитий Ципріян Гудебський). Її вже старенькою замовить Ванда як символ безустанних молитов за душу Артура. А також дім з інтригуючою назвою *Zaswiecie* (Край світу), де Ванда доживала віку у своєї доньки Марилі Вольської. Цей будинок донька з матір'ю перетворить на салон для талановитої молоді.

До глибокої старості Ванда «була головою родини і вирішувала всі справи. Жила як хранитель клану Гроттгера, хоча була Млодніцькою» (Артур Млодніцький).

Долю матері ледь не повторить дочка Марилі Вольська. У її чотирнадцять в неї закохається піаніст і композитор Ігнацій Ян Падаревський. Між ними була та сама різниця у віці, що й між Артуром і Вандою – 13 років. Та цього разу ніхто не помирає. Вони розійдуться. Це інша довга історія. Нагадаємо тільки, що Падаревський згодом стане прославленим у світовому масштабі музикантом та політиком. А Марилі – відомою польською поетесою.

Не перестають траплятися трагічні випадки, пов'язані з іменем Гроттгера, і в наш час. 1992 року із Львівської картинної галереї викрали дві його картини. Під час пограбування загинуло двоє співробітників музею.

Трагедією можна назвати і те, що в україномовній версії «Вікіпедії» немає статті про Гроттгера.

94

Ванда Монне (1850-1923)

Виховувала Ванду її мати (Корнелія Монне) та тітка баронеса Тереза Венц, власниця і керівник Науково-виховного закладу для дівчат. При ньому вони й мешкали на пл. Святого Духа. Їх вона називає у множині «мами».

По лінії матері її бабця Корнелія Венц була баронесою Нідерландштайн із німецьких дворян з-над Рейну. А її дуже далекого предка Конрада фон Алзея вважали одним із авторів прославленої старогерманської «Саги про Нібелунгів».

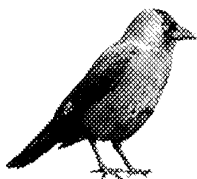
Батько жив окремо, хоча можна сказати, що його роль була визначальною в долі Ванди. Саме він переконав її піти на бал, та коли дізнався про почуття доньки, сказав, що не задрить долі дружини художника!

Усе життя Ванда присвятила Артурові. Вона постійно підтримувала його культ і прагнула бути гідною його. Багато працювала та віддавала людям. «Її життя було національним маніфестом, працювала над освітою, була активісткою Товариства народної школи» (Артур Млодніцький). Ванда писала прозу, перекладала, займалася різьбленням і моделюванням. Свої твори подарувала музею Любомирських, який пізніше ввійшов до складу Львівської картинної галереї.

Впорядкувала кореспонденцію з Гроттгером, яку видала вже її донька у 1928 році під назвою «Артур і Ванда», та стала основним популяризатором творчості Гроттгера.

Одружилася з товаришем Артура Каролем Млодніцьким, художником і професором рисунка. Їхня донька Марія Вольська була відомою польською поетесою, син Адам – актором і театральним режисером.

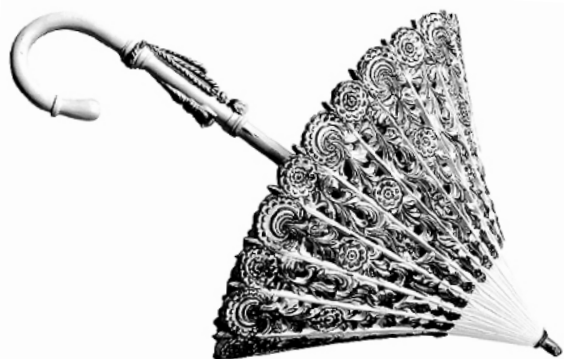
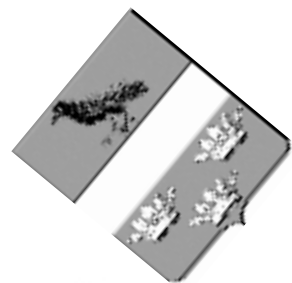
Похована на Личаківці неподалік від Гроттгера, в одному гробівці з чоловіком, донькою та зятем.

*богдан
білан*

*львів'яни
на відпочинку
100 років
тому*

Багатші львів'яни відпочивали у замських маєтках і фільварках, бідніші хлюпалися на озерах. У Карпати ж почали їздити лише після відкриття залізниці

Спочатку львів'яни відпочивати лише у недалеких околицях міста. Шляхетські роди мали замські маєтки, деякі володіли цілими містечками чи кількома селами, куди і виїжджали на літо. Багатші міщани будували собі будинки в передмістях, де було багато зелені та чистого повітря, на відміну від надто щільно забудованого середмістя. Їх називали фільварками чи юридиками. Багато з них залишили по собі львівські топоніми – до прикладу, Клепарів, Кульпарків, Замарстинів. До 1939 року вулиця Дорошенка називалася Сикстусською від юридики Сикста, що була у верхній частині вулиці.

Теперішня Цитадель у давні часи також була літньою резиденцією міського патриціату. Сам король Ян Казимир проживав тут, відпочиваючи після недуги і невдач свого правління. Тут було багато заїжджих дворів і літніх будинків.

Тут «над самим трьох пагорбів обличчям» жив бургомістр Бартоломей Зиморович, а на початку XIX ст. велика частина узгір'їв належала міському радникові Вроновському, який обладнав тут парк і утримував польський театр.

Звичайні міщани могли відпочити поблизу численних потічків і озер, що утворювалися на притоках Полтви.

Найближчим до середмістя відпочинковим об'єктом був Пелчинський став, який розкинувся між пагорбами Цитаделі та Вульки, між теперішніми вулицями Гвардійською, Вітовського та Зарицьких.

Особливо популярним це місце стало, коли військові на початку XIX ст. облагородили його й обладнали військову пливальню, доступну і для міщан. Тут влаштовували фестивалі з парадом військ і водними баталіями. Зараз на цьому місці – фонтан та басейн «Динамо».

Трохи далі, навпроти Стрийського парку та Податкової, де зараз військова частина та верхня частина вулиці Сахарова, «розтягаються стави Світезі чи Маріонові. По першій світовій стави очистили, побудували довкола ряд купелевих будок, муровану ждальню, завели всюди зелені та квітники, уладили тенісний корт і кругольню – зробили з цього комплексу культурне місце для купелі, спорту і розваги». До цього комплексу можна зарахувати і басейн «Медик», який функціонує і тепер.

Активно для відпочинку використовували і парк «Залізна вода» та Снопків, що простягався від вулиці Зеленої і аж до Нового Львова. То «найстаріший у Львові ліс... Повітря там чи не найкраще, тим більше, що росте тут багато шпилькових дерев і при цьому багато тут романтизму, багато просто вимріяних для відпочинку місць... Був тут навіть колись літній німецький театр». Джерела з парку живлять два досі існуючих басейни. Перший – критий на площі Петрушевича (зараз «Євроспорт»), другий – «Трудові резерви» на Стуса.

Улюбленим місцем прогулянок були Цетнерівка зі своїм знаменитим ботанічним садом і Погулянка, де ще з початку XIX ст. діяли ресторани Венгленського, літні майданчики зі ставом та броварня Кляйна.

Трохи вище біля Медової печери 1935 року з ініціативи Митрополита Андрея Шептицького викуплено фільварок «Маєрівку» і навколишні землі та створено тут город та місце відпочинку для семінаристів, що отримали назву «Андріївка».

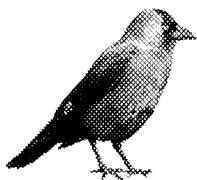
На місці, де зараз Винниківське (колись Комсомольське) озеро, поблизу знаменитих Чортових скель діяла знаменита бальнеологічна клініка. Використовуючи чудовий підміський ландшафт і природні властивості джерельної води, львівський підприємець Еміль Брате в кінці XIX ст. збудував у долині ріки Маруньки неподалік дороги від Львова до Винників водолікувальний санаторій «Маріївка». Заклад обладнали найсучаснішим устаткуванням. «Маріївка» стала модним курортом, тут неодноразово лікувалася одна з найбільш

стильних львів'янок початку століття – письменниця Габрієля Запольска. Під час Першої світової війни курорт припинив існування.

Нині на місці, де зараз завод «Галичфарм», функціонувала ще одна водолікувальна установа – тут діяв бровар давньої міщанської родини Кисельків. Приміські володіння цієї сім'ї славилися також парком і ставками, які невдовзі набули неабиякої популярності як місця для лікувальних водних процедур. Тепла вода з цілющими мінералами надходила з бровару як побічний продукт. На лікування сюди приїздила з Кракова польська письменниця Марія Конопницька. Що цікаво, Кароль Киселька похований на Личаківському цвинтарі неподалік своєї знаменитої пацієнтки, яка померла у Львові.

1886 року через Брюховичі прокладено залізницю, що стало стимулом для створення в селі відпочинкових осель і вілл для заможних львів'ян. На місці піщаних дюн висаджували сосни – це поліпшило рекреаційні умови місцевості. Селище внесли в офіційний список кліматичних курортів. Цікаво, що колись кліматичний курорт був і на Збиранці, де зараз височіє невмируще звалище.

Відпочинок у Карпатах став доступним 1873 року, коли проклали залізницю до Стрия, а особливо після 1885-го, коли колію продовжили до Скольного і Лавочного. Тоді гори були менш доступні, та все такі ж демократичні, як і тепер. Хто хотів, їхав на так звані літниська або у вілли, інші ж практикували активний відпочинок. До таких, зокрема, належав і Франко, який залишив

чудові спогади про свої мандрівки Карпатами. Не менш цікаво їх описав у спогадах Надрага: «У Львові посипали нафталіною всі щоденні наші журби, наші наплічники неважкі, не спішимося і ступаємо поволі м'якенькими царинковими плаїчками або каменистими лісовими доріжками, ту і там перескакуємо гірський потічок і часто задержуємося, щоби на зрубі покріпитися солодкими пахучими малинами. Спека ще нам докучає, але незабаром лагодить її продув лагідного полонинського вітру. Перед нами велична панорама. На небі тут і там показуються білі хмари. На землі – ціла гама красок скель, дерев і полонинських трав і квітів... Як тут нам добре, як тут прегарно! Немає щоденної журби, нема людської зависти, злоби, нема несамовитої погоні за грошем».

Ось ще кілька фактів про умови перебування у Карпатах з путівника 1930 років: «У кожному майже селі в кооперативі можна дістати хліб, кашу, цукор, масло, солонину і т. п., готові обіди у всіх літництвах (Синевідсько, Корчин, Сколе, Коростів, Смерже, Гребенів, Зелем'янка, Тухля, Славсько, Лавочне). У більшості літниць є ресторани, трапляються українські. В селі, часом і на полонині, можна купити молоко, будз, бриндзю. Зате важко дістати ярину. У літництвах удержання від 4 зол. денно. Куди дешевше коштує нічліг у селянській хаті (до 1 зол.). В горах кільканадцять ловецьких хат, тож навіть шатро не є конечне».

Основними літництвами були Сколе та Гребенів, «де крім жидівських вілье чимало українських, кільканадцять склепів і ресторанів, склеп «Маслосоюзу». На станції візники. Добра купіль в Опорі. Зелем'янка положена у дуже живописній околиці над водопадом. Сильні лічнічі джерела.»

Від залізниці мандрували пішки чи підводами, які можна дістати в кожному селі. «Всі дороги доступні для колового руху. Багато з них (крім битих) повні вистаючого каміння, для непривичних до такої їзди дошкульні». Також кінно чи вузькоколією, що «доступна для прогульківців за попереднім зголошенням і невеличку оплату». Можна і водою – «Стрий придатний для мандрівок каяками чи плотом від Турки і аж до Жидачева, де він впадає в Дністер».

Справжнім карпатським селом творчого бомонду можна назвати Криворівню, де любили відпочивати Іван Франко, Михайло Грушевський та Михайло Коцюбинський.

У 1930-х роках на Сколівщині інтенсивно розвивається туризм. У цей період було відкрито пансіонати, відпочинкові вілли, туристичне інформбюро, кінотеатр, пляжі над річкою Опір, гірськолижний трамплін, хокейне поле, ковзанку і першу в Карпатах санну трасу.

Уже в ті часи зимовим відпочинком славилася Славське: «У селі високо розвинуто лежачарство. Щороку взимі уладжує Лежачарське товариство краєві лежачарські змагання у бігах і скоках. Взимі їде окремих поїзд, названий «Нарти-Бридж» (знижені ціни білетів)».

Дуже мальовничо згадує своє літнице «Сторожку» Беата Обертинська, відома польська письменниця, онука Ванди Моне – нареченої Артура Гротгера.

«Найбільшою і головною атракцією кожного дня були купання. Купатися ходили групами – дами окремо, чоловіки окремо...

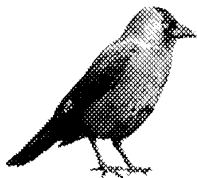
Другою радістю вакацій були гриби. На гриби йшлося удосвіта, коли ліс був сивий і увесь скрапував, а галузки ще з ночі були обплутані павутинням. Зі собою не бралася ані торби, ані кошика, щоб не «сполохати» грибів. Хіба що підступно зав'язувалося велику кольорову хустку, ніби від роси і хвої, до якої потім, уже у лісі, зсипалося назбирані у лопух гриби. Бо гриб – то дуже таємнича істота! Особливо білий. Вразливий, вередливий, злопам'ятний і загадковий. Одних любить, інших уникає.

Ще одним чудовим літнім обрядом було приготування конфітурів і соків. Особливо соків. У такі дні повітря у цілому домі ставало гарячим і червоним від запаху малини...

Але були також і небуденні. Йдеться про усілякі мандрівки. Далекі і близькі, гуртом і на самоті, чи, врешті, ті найдальші, на які виїжджалося кількома возами і тільки при «мурованій» погоді. Ті, які вимагали довших приготувань і гарантованої погоди, відбувалися раз до року, інші – кілька разів, разом зі зміною літніх мешканців Сторожки...»

**За матеріалами Юрія Завербного*

100

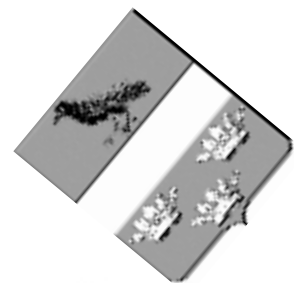

101

Ольга Котовська

*Єврейський левів
кінець ХІХ ст.:
невідомі факти
із життя
прогресивних
мізесів та
ортодоксальних
орштайнів*

Напередодні відзначення 130-ої річниці народження Людвіга фон Мізеса львівська громадськість прагнула достойно вшанувати визначного економіста, який народився у Львові. Однією з пропозицій було встановлення пам'ятної дошки. Реалізація такої ініціативи перш за все ставила завдання визначення точної адреси, за якою проживала молода сім'я Мізесів. Посилаючись на документи Львівського обласного архіву, дослідники життя та творчості Людвіга фон Мізеса сходились на тому, що він народився в одній із кам'яниць, що належали родині Мізесів. Щоб віднайти остаточну відповідь необхідно було звернутись до реєстру народжень єврейської громади

Львова. Але процес швидкого підтвердження або спростування припущень стосовно конкретної кам'яниці, у якій народився Людвіг фон Мізес, ускладнювався тим, що необхідні дані знаходяться у Варшаві у Головному архіві давніх актів (Archiwum Głowne Akt Dawnych) серед близько 2 5000 метрикальних книг 1877-1905 років населення Мойсеевої віри Львівського, Станіславського й Тернопільського воєводств. Така перешкода спричинилася до моєї участі у архівно-пошуковій роботі.

Завдяки Фонду підтримки науки імені Юзефа Мянвського впродовж червня-серпня 2011 року я перебувала на науковому стажуванні у Варшавському університеті й мала змогу провести необхідне дослідження у Головному архіві давніх актів. В результаті було отримано мікрофільм № 867 (Mikrofilm 76690, tom II, egzemplarz I, Sygn.540. Tytul: Księga metrykalna urodzeń, wyzn. mojżeszowe, gm. Lwów., pow. Lwów. Daty: 1881.08-1881.12, – opis: księga, s.277. Język: pol., niem., ros.). Інформація, яка стосувалась Людвіга фон Мізеса, містилась на сторінці №78 мікрофільму. У графі «Urodzenia/ Der Geburg/ Уродження» вказувалось на те, що він народився на вул. Ягеллонській у будинку №13 (ul. Jagiellońska 13, тепер – вул. Академіка В.Гнатюка 13).

Крім того, на сторінці зафіксовано ще один до того невідомий факт родинного життя Мізесів, який стосується проведення юдейського обряду бріт-міла (обрізання). Якщо бути більш точнішим, то йдеться про особу рабина Орнштайна, який згадується як сандок Людвіга фон Мізеса у відповідній графі. Зважаючи на винятково високий соціальний статус родини Мізесів,

який підтверджує надане Францом Йосипом I у серпні 1881 року право носити лицарський титул (1), слід очікувати, що сандок Людвіга був далеко непересічною постаттю в історії єврейського Львова.

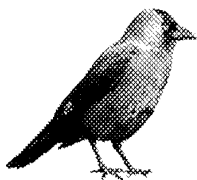
Історію Королівства Галичини та Володимирії із столицею у Львові, яке утворилось після першого поділу Речі Посполитої (1772 р.), можна поділити на три періоди: 1) до 1848 року – період абсолютизму; 2) між 1848-1859 роками, десятиліттям революції, контрреволюції, неоабсолютизму та 1859-1867 роками, боротьбою за демократичні зміни; 3) 1867-1918 роки – період галицької автономії (1). По обидві сторони австрійсько-російського кордону демографічна структура єврейського суспільства залишалася схожою. Євреї Галичини й євреї «смуги осілості» складали в середньому близько 10% від загальної кількості населення (3). Більшість галицьких та російських євреїв «смуги осілості» мешкали в невеличких містах-штетлях (з їдиш *לשטעטל* – містечко), у своєрідному традиційному східноєвропейському їдишиському світі, культурний розквіт якого припав на 20–30-ті роки ХХ століття і повністю зник після Другої світової війни. Тоді як Львів у часи правління Франца Йосипа I став «типово Габсбурзьким» містом, одним із головних центрів емансипації з трьома найбільшими етнічними спільнотами (поляки становили 50-55%, євреї – 30-35%, українці – 15-20%) (4).

У новій конституції Австро-Угорщини від 1867 року єврейському населенню гарантувалась свобода вибору віросповідання,

місця проживання та громадської, професійної, культурно-просвітницької діяльності. Згідно адміністративного поділу від 1871 року Львів складався з п'яти частин: Середмістя, Галицького (дільниця I), Краківського (дільниця II), Жовківського (дільниця III) та Личаківського (дільниця VI) передмість. Відповідно до перепису населення від 31 грудня 1880 року у Львові налічувалось 103 422 мешканців, з яких: 55 973 (54%) – римо-католицького, 30 418 (29,4%) – ізраїльського, 14 868 (14,4%) – греко-католицького, 1641 (1,5%) –євангелістсько-аусбурзького, 219 – грецько-східного, 181 – вірменсько-католицького, 64 – гельвецького, 27 – англіканського, 31 – іншого віровизнання (5). Більшість євреїв Львова продовжувала мешкати поза мурами міста у Жовківському передмісті, тоді як заможніші серед них перебралася у Середмістя та Краківське передмістя.

У Львові, як і в Кракові, швидкими темпами відбувалося формування нового прошарку прогресивно мислячої єврейської буржуазії, одна частина якої орієнтувалась на польську мовну традицію, а інша «ототожнювала себе з державною культурою, говорила по-німецьки і посилала дітей у німецьку школи» (6). До останніх належала родина Мізесів, яка від початку розповсюдження просвітницьких ідей серед єврейства Галичини, активно включилась у процес засвоєння німецької традиції й асиміляції у тогочасне суспільство.

Прапрадід Людвіга Юда Лейб Мізес (Jeda Leb Mises, ?-1831 pp.) був серед грона перших галицьких маскілім (з іврити *מַסְכִּילִים* – «просвітлені», «ті, що зрозуміли»), таких як:

Йосиф Перль (Joseph Perl, 1773-1830 pp.), Соломон Рапопорт (Salomon Rappoport, 1790-1867 pp.), Нахман Крохмаль (Nachman Krochmal, 1785-1840 pp.), Ісак Ертер (Izak Erter, 1792-1851 pp.) (7). «Однодумці регулярно збиралися на свої таємні збори в будинку Мізеса на вул.Шпитальній (тепер вул. Я.Рапопорта – О.К.), поруч зі старим гебрейським цвинтарем» (8). Ю.Мізес приділяв особливу увагу проблемі підвищення рівня освіти серед львівської єврейської молоді, сприяв створенню у Львові бібліотеки з найновішими єврейськими й європейськими книгами (9). Він також був відомий як автор книг і памфлетів, спрямованих проти ортодоксів (10).

В той час як його сучасник рабин Якуб Орнштайн (Jacob Meshulam Ornstein, ?-1839 pp.), якого називали «великим інквізитором Галичини», був активним сподвижником юдейської ортодоксії. Він виступав за збереження традиційної школи вивчення Талмуду й провадив політику боротьби на два фронти: проти хасидизму, який з кінця XVIII ст. з'явився у Галичині, та проти Гаскалі (з іврити הלכה – «просвітництво») (11). Близько чверті століття львівський рабин поширював ці настрої серед єврейської громади та найвпливовіших людей Львова.

По суті, з ім'ям Я.Орнштайна пов'язаний початок розколу львівського єврейства «на два далекі від себе уламки: на поступовців і на ортодоксів» (12). Протистояння між цими «двома уламками» визначало життя єврейської громади впродовж всього XIX століття. Якщо у другій половині XVIII ст. львівська ортодоксія в однаковій мірі виступала проти хасидів і просвітителів, то у першій половині XIX ст. вона вбачала в останніх значно більшу небезпеку. У 1792 році була проклята діяльність хасидів. У 1815 році Я.Орнштайн наклав херем (з іврити חרם – «заборона» – вища міра відлучення від єврейської общини) на «кількох молодиків за те, що вони посміли займатися світськими науками і за їх допомогою (іноземні мови) поглиблювати науки юдейські» (13). Серед проклятих були: С.Рапопорт – перший науковий дослідник Талмуду та коментарів до нього, який пізніше став празьким рабином; Н.Крохмаль – релігійний філософ, «батько» єврейської історіографії; І.Ертер – єврейський сатирик; Ю.Мізес; Бен'ямін Наткес (Benjamin Natkes) – лікар, один із ініціаторів заснування Темплю (прогресивної синагоги) (14). На прокляття львівського рабина Й.Перл відреагував гострими полемічними статтями, тоді як Ю.Мізес повідомив про інцидент австрійську владу (15).

Тільки після смерті Я.Орнштайна у 1840 році до складу львівського кагалу (місцевого органу єврейського самоврядування) вперше увійшли послідовники Гаскалі: юристи Еммануїл Блюменфельд (Emanuel Blumenfeld, 1801-1878 pp.) та Освальд Менкес (Oswald Menkes), медики Адам Барах-Рапопорт (Adam Barach-Rapaport) й Ісак Розентштайн (Izak Rosenstein), експерти Міхаель Кельман (Michael Kehlman), Кронштайн (D. L. Kronstein), син Ю.Мізеса Маєр Рахміл (Авраам) (Mayer Rachmiel Mises, 1800-1891 pp.) та Лейб Меллер (Leib Meller) (16). Цього ж року юристи Е.Блюменфельд та Лео Колішер (Leo Kolischer) запропонували розгорнутий план побудови Темплю.

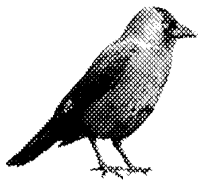
Сама ідея прогресивної синагоги не була новою для львівського єврейства. Відомий маскілім Й.Перл, який ініціював зведення першої галицької прогресивної синагоги у Тернополі, активно пропагував аналогічне будівництво у Львові. Спорудження храму мало на меті реалізувати ідеали Гаскалі, але на той час львівське середовище прогресивних євреїв не було готове виступити проти представників єврейської ортодоксії, які були в кагалі, та фінансово підтримати зведення Темплю.

Зваживши попередні обставини, Е.Блюменфельд та Л.Колішер вирішили заручитися підтримкою відомого філантропа й лікаря з європейським іменем Якуба Рапопорта (Jacob Rapaport) (17). Перші офіційні збори Комітету Темплю відбулись 25 жовтня 1840 року, на яких Я.Рапопорт був одноголосно обраний головою Комітету. У своїй емоційній промові він висловив радість з приводу початку реалізації

спільної справи, говорив про збереження єврейської традиції й застеріг учасників зібрання від «калічення нашого молитовника і включення до нього молитов на німецькій мові» (18).

Тим часом австрійський уряд, який практично не втручався у конфлікт між ортодоксальними і прогресивними євреями Львова, у 1842 році не провів виборів до кагалу та з невідомих причин призначив представниками до уряду єврейських прогресистів (19). Львівські маскілім вирішили скористатися сприятливою для них ситуацією. Вони звернулися з поданням на будівництво Темплю й завзято взялися за пошуки прогресивного духовного наставника для єврейської громади Львова, адже після смерті Я.Орнштайна вільною залишалась посада головного рабина. 18 грудня 1842 року був отриманий відповідний дозвіл (20) й розпочалось будівництво синагоги на площі Рибній (plac Rybi, тепер – пл. Старий Ринок (21)). 18 вересня 1846 року відбулося освячення Темплю, першим рабином якого став Авраам Кон (Abraham Kohn, 1807-1848 pp.). Він з часом сподівався отримати титул львівського рабина.

Під впливом революційних подій 1848-1849 років практично всі провінції Австрійської імперії, у тому числі Галичину, охопило значне громадсько-політичне пожвавлення. Кожна із трьох громад Львова брала активну участь у боротьбі за національне й релігійне самовизначення. 18 березня 1848 року під керівництвом польського ліберального політичного діяча Францішка Смольки (Franciszek Smolka, 1810-1899 pp.) була складена відповідна

петиція. Серед єврейських представників, які її підписали й відправились з нею до Відня, були О.Менкес, Озиаш Горовіц (Ozyasz Horowitz), М.Мізес, А.Кон (22).

Львівське ортодоксальне єврейство, до якого приєднались хасиди, вже після першого казання А.Кона, виголошеного 11 травня 1844 року в старій передміській синагозі, було вороже

настроєне проти «привізного» німецькомовного рабина, «вдягненого в орнат на зразок католицьких священників» (23). Спостерігаючи у наступні роки за розгорнутою педагогічною та релігійно-політичною діяльністю А.Кона, ортодокси вирішили перешкодити реалізації планів прогресистів. У 1845 році вони надіслали до Відня петицію з проханням вигнати А.Кона й

зі Львова. Серед організаторів написання петиції був Цві Гірш Орнштайн (Zwi Hirsch (24) Ornstein, ?-1888 pp.) внук Я.Орнштайна, один з найімовірніших претендентів на титул львівського рабина, кандидатуру якого підтримувала частина родини Мізесів, вся міснагдимна (протихасидська) ортодоксія на чолі з Герцом Бернштайном (Herc Bernstein) (25).

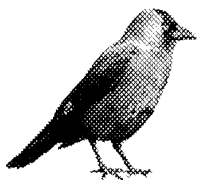
Г.Орнштайн належав до знатного роду рабинів. Його прадід Мардохай Зев (Mordechaj Zew Ornstein, ?-1787 pp.) був заступником Юди Лейба Бернштайна (Juda Leib Bernstein, 1708-88 pp.), крайовим віцерабином Галичини із намісництвом у Бродях, а дід Я.Орнштайн був головним львівським рабином (26). Сам Г.Орнштайн з юних літ відзначався феноменальною пам'яттю й вже в перших десятиліттях ХІХ століття був відомий поза межами рідного міста як талановитий інтерпретатор Талмуду (27). Але життєві обставини склалися так, що нащадок славного галицького роду рабинів отримав львівський рабинат тільки у 1875 році. Цьому передували цілий ланцюжок подій з єврейської історії Львова, який розділив родини Орнштаїнів та Мізесів на ворогуючі табори.

Петиція з проханням вигнати поступовців зі Львова залишилась без відповіді й була перехоплена представниками кагалу та використана як джерело звинувачення у анонімній брошурі «Добра рада» (Eiscu lo-jwu), в якій представникам найвідоміших львівських рабиністичних родів Г.Орнштайну та Г.Бернштайну приписувалось збагачення за рахунок коштів громади (28). Відповіддю

ортодоксів на «Добру раду» послідовників Гаскалі було анонімне звинувачення «Перевертає задуми злочинців» (Meifar acas rszuim), розповсюджене у широкій масі львівського єврейства. Ця полеміка продовжилась на сторінках єврейських видань (Allgemeine Zeitung des Judentums у Липську, Centralorgan у Відні) (29).

Водночас ідейне протистояння набуло проявів фізичного насилля. Коли уряд забрав метрикальні книги у Авраама Коркіса (Abraham Korkis), якого звинувачували у хабарництві, та передав їх А.Кону, ортодокси всіма силами намагалися перехопити книги на користь Г.Орнштайна. 23 квітня 1848 року вони зібралися на площі Бенедектинській (plac Bebedyktyński, тепер – вул.Вічева (30)) й вибили вікна у будинку рабина прогресивної синагоги. Сам Г.Орнштайн був поблизу, щоб забрати у А.Кона метрикальну книгу (31). У конфлікт втрутились гвардія й силовим методом розігнала розлючений натовп ортодоксально настроєних євреїв.

Опинившись в умовах постійного тиску, звинувачень та образ з боку більшої частини єврейського населення Львова й сусідніх містечок, А.Кон вирішив відмовитись від рабинату, але прогресисти, котрі сприймали його відступ як власний програш, переконали рабина Темплю залишитись. 6 вересня 1848 року А.Кон був отруєний невідомим євреєм. У ході слідства під арешт потрапили представники єврейської ортодоксії, в тому числі Г.Бернштайн і Г.Орнштайн. Самого рабина Темплю похоронили з почестями на старому

єврейському кладовищі поряд з «великим інквізором Галичини» Я.Орнштайном, що викликало негативну реакцію з боку ортодоксів.

Трагедія, яка сталася з А.Коном, остудила запал ворожнечі між ортодоксами й прогресистами. Рабинат очолив ортодоксально спрямований вчений Сімха Натан Еленберг (Simcha Natan Oehlenberg) та його син Беньямін (32). Принижений Г.Орнштайн покинув Львів і перший свій рабинат посів у 1855 році у Брест-Литовську. У 1874 році він повернувся на Галичину спочатку як рабин Жешова (33, 34), а у 1875 році став рабином Львова (35). На той момент функції провадження єврейських метрик були забрані від рабина й передані призначеним службовцям, діяльність яких контролювалась міською владою (староством). 15 березня 1875 року Міністерство внутрішніх справ видало відповідний рескрипт з докладною інструкцією провадження метрикальних книг у двох примірниках (36).

Поступово Г.Орнштайн відновив втрачений статус шанованого рабина із славного роду. Починаючи з 1880 року, він увійшов до складу Львівської міської ради, що підтверджують шематизми 1881 (37), 1883 (38), 1885 (39) і 1888 (40) років. Згідно львівського міського статуту, затвердженого указом від 14 жовтня 1870 року, міська рада складалася із 100 депутатів, які обирались строком на три роки. Серед них було чимало високоосвічених осіб. Відповідно до каденції у міській раді Львова у 1871-1873 роках налічувалось 31 докторів наук, у 1874-1876 роках – 20, у 1877-1879 роках

– 31, у 1880-1882 роках – 20, 1893-1895 роках – 24, що становило не менше п'ятої частини від загальної кількості депутатів (41). Кожен член ради залежно від професійної спеціалізації входив до однієї з п'яти секцій. Перша секція займалася духовними і добродійними справами, друга – бюджетом міста, третя – будівництвом, четверта – проблемами безпеки, правопорядку, здоров'я, політики і військової справи, п'ята – освітою. Як депутат львівської міської ради Г.Орнштайн входив до першої секції.

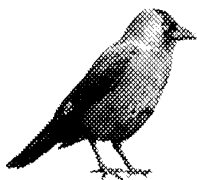
Повертаючись до записів на сторінці №78 метричальної книги серпня-грудня 1881 року, виникає низка спостережень, які можуть слугувати основою для встановлення досі невідомих аспектів із життя родини Мізесів. Аналізуючи вищенаведені події з історії єврейської громади Львова й протистояння ортодоксів і прогресистів, що безпосередньо вплинули на життєвий шлях рабина Г.Орнштайна, слід було б очікувати, що роди Мізесів і Орнштайнів займали щонайбільше терпиму позицію у ставленні одне до одного. Але, як свідчить запис у метричальній книзі, «ідейні барикади», які розділяли Мізесів й Орнштайнів, були слабшими за кровну спорідненість. Рабин Г.Орнштайн був племінником М.Р.Мізеса. Його мати Ляна, дружина М.З.Орнштайна, була сестрою М.Р.Мізеса (42). Саме тому молода родина Мізесів запросила рабина Орнштайна бути сандоком для їх первенця Людвіга Генриха. Роль сандока для рабина Орнштайна повинна була бути подвійно почесною, адже у нього самого синів не було.

За юдейським звичаєм бріт-міла (з іврити בְּרִית מִילָה – «заповіт обрізання») символізує союз Бога з Авраамом та проводиться на восьмий день після народження хлопчика, навіть якщо на цей день випадає субота. За традицією в урочистості символічно бере участь пророк Ілля через крісло, на яке кладуть хлопчика від час обрізання, а також: моель – спеціально призначений чоловік з відповідними медичними навиками, який виконує ритуальне обрізання; сандок – відомий своєю побожністю

чоловік (особливо почесно якщо рабин), який тримає дитину під час процедури на колінах; кватер і кватерін (кум і кума) (43).

Згідно запису й відповідно до традиції обрізання Людвіга Генріха фон Мізеса було здійснено 7 жовтня (7 paźd.). У графі метричальної книги записано ім'я і прізвище моеля. Моель Рубін Файвел Бодек (Rubin Feiwel Bodek) підтвердив проведену процедуру підписом. Попередньо у сусідній графі акушерка Юзефа Шлафенберг (Józefa Schlafenberg) засвідчила свої дії підписом. У адресній книзі 1883 року серед списку акушерок Львова знаходимо адресу її проживання, – вул. Бригідзька 35 (ul.Brygidzka, тепер вул.Д. Данилишина) (44).

Водночас на сторінці №78 у графі, яка стосується сандока є один нюанс, який може вказувати на своєрідну затаєну образу рабина Орнштайна. Йдеться про те, що під записом «Rabin H. Ornstein, sandok» написано, що сандок не засвідчив своїм підписом проведений обряд («jest własnoręcz nie podpisany»). Одним із вірогідних варіантів пояснення відсутності підпису рабина могла бути його двоїста позиція у ставленні до проведеного обряду обрізання. З одного боку, Орнштайну було надзвичайно приємно виступити у ролі сандока, а з іншого, якщо бріт-міла провадилося у стінах Темплю, це його ображало. Більше того, зважаючи на історію з метричальною книгою, яку Г.Орнштайн намагався відібрати у покійного рабина прогресивної синагоги А.Кона, у нього залишився глибокий негативний спогад про події минулих років.

На сторінці метричної книги також зафіксовані зміни у ставленні єврейської спільноти до найпрестижніших місць заселення Львова. У XVIII столітті Мізеси мешкали на вул. Веклярській 46 (Wekslarska, з 1888 р. перейменована на вул. Боїмів, тепер – вул. Староєврейська) (45). На початку XIX століття родина перебралася у будинок на пл. Ринок №18, але назва «Реб Маєр

Мізес Хаус» побутувала за будинком №46 на Староєврейській до початку XX століття (46). Прадід Людвіга Маєр Рахміль Мізес, як один із найвпливовіших діячів єврейської громади Львова, володів будинками у Середмісті на площі Ринок 18 (47, 48), на вул. Сикстусській 42 (Sykstuska, тепер – вул. Петра Дорошенка) (49), яка з кінця 60-х років XIX століття вважалася найбільш престижною серед єврейства Львова

(50), вул. Казьмежовській 4 (Kaźmierzowska, тепер – Городоцька) (51), вул.Векслярській 11, а також у співвласності із Менкесом Блюмом (Menkes Blüme) на вул.Векслярській 26 (52).

Онук Маєра Рахміля інженер Артур Мізес (1854-1903 pp.) одружився із Аделею фон Ландау (1858-1937 pp.) у Відні. Про укладання шлюбу знаходимо відповідний запис на сторінці №78 у останній колонці метричальної

книги «Uwaga/ Anmerkung/ Увага»: Rodzice zaślubieni dnia 17 paźdr. 1880 w Wiedniu wedle ukazanej metryki ślubów dnia 22 paźdernika 1880, wydanej przez Wiedeńskiego kaznodzieja Jelineka /z protokołu ślubów zboru izr. №1069/. Втім, запис про народження Людвіга вказує на будинок у Краківському передмісті, який не належав Мізесам. Звідсіля виникає послідовний ланцюжок запитань: кому належала кам'яниця

112

Список власників будинків на вулиці Ягеллонській

Станом на 1872 p.

Станом на 1889 p.

Ul. Jagiellońska			
1	Gmina miasta Lwowa	133	2/4
2	Steif Henryk i sp.	175	"
3	Gmina miasta Lwowa	134	"
4	Baczewski Józef i sp.	536	"
5	Gal. Kasa oszczędności	638	"
6	Lippe Hersch Meth	174	"
7	Schreter Frydryk	136	"
8	Doms Marva	173	"
9	Schreter Fr.	136	"
10	Brener Józef	172	"
11	Towarzystwo budownicze	746	"
12	hr. Komorowski Ignacy	170	"
13	Lederer Marcela	719	"
14	hr. Romaszkan Mikołaj	169	"
15	Lolocka Aniela	137	"
16 i 18	Goldberg Salamon	149 i 150	"

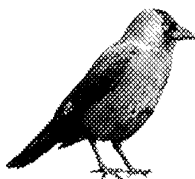
Ul. Jagiellońska

Ul. Jagiellońska.			
1	Kasa oszczędności	133	2/4
2	Majer Izak Reitzes	175	—
3	Gal. Bank kredytowy	850	—
4	Betti Silberstein	536	—
5	patrz 3	851	—
6	Hirschel Lubinger	174	—
7	patrz 3	851	—
8	Marja Doms	173	—
9	Kasa oszczędności	638	—
10	Celina Szeliska	172	—
11	Jakób Ber Sokal	136	—
12	hr. Komorowska Fran.	170	—

Numer orientacyjny	Nazwa ulicy lub placu ; właścicieli realności	Numer konstrykcyjny	Część tabularna
13	patrz 11	860	2/4
14	Dr. Karol Stromerger i sp.	169	—
15	Gal. Bank hypoteczny	746	—
16, 18	Hersch Goldberg	149, 150	—
17	Mikulński Antoni	719	—
20, 22	Ozyasz Losch	625	—
24	Dawid Lubinger	148	—

Таблиця 1

Nowy numer	Nowa nazwa ulicy i nazwisko właściciela domu	Stary numer	data dzietn.	Dotychczasowy numer
Ul. Jagiellońska				
20 i 22	Haber Salamon	625	2/4	złotca
24	Czop Bernhard i sp.	148	"	
26	Bąkowski Tadeusz	643	"	
28	Stromerger Jan	147	"	

№13 на вул. Ягеллонській; чому молода сім'я Мізесів не оселилась у одному з родових маєтків; чи до переїзду у Відень на вул. Фредеріхштрассе 4 (Friedrichstrasse) (53) Мізеси постійно проживали за цією адресою. Для того, щоб наблизитись до відповіді на ці запитання слід більш детально дослідити історію вулиці, її власників й орендарів.

Із 1795 року вулиця носила назву Єзуїцька (Поезуїцька) і з'єднувала вулиці Кароля Людвіка (Karola Ludwika, тепер пр. Свободи) і Єзуїцьку (Jezuicka, тепер пл. Генерала П.Григоренка). Після перейменування її на Ягеллонську вулиця з 1871 року до 1940 року сполучала вул. Гетьманську (Hetmańska, тепер проспект Свободи) і площу Ф.Смолькі (plac Smolki, тепер пл. Григоренка). Впродовж 1941 року вулиця тричі перейменовувалась і з грудня 1944 року до 1991 року носила назву Максима Горького (54). Сьогодні колишня вулиця Ягеллонська носить назву Академіка В.Гнатюка та з'єднує проспект Свободи і площу Петра Григоренка.

Під кінець XIX – поч. XX ст. вулиця Ягеллонська знаходилась у престижній північно-східній частині міста і була однією з найбільш «ексклюзивних вулиць, заповненою дорогими магазинами, банками і представництвами західних фірм» (55). Тут, а також на вул. Гетьманській, Казімежовській і Бригідській (Brygidska, з 1885 року – Колонтая (Kollaťja)), мешкали найзаможніші представники єврейства. Добрим прикладом для

підтвердження таких тверджень слугує порівняльна Таблиця 1 списків господарів будинків по вул. Ягеллонській. Складена на основі даних з індексів вулиць Львова за 1872 рік (56) та 1889 рік (57) Таблиця 1 фіксує зміни, які відбувались на вулиці впродовж зазначеного періоду.

Перше, що відразу впадає в очі, – разюча більшість прізвищ й імен єврейського походження. До них відносились власники будинку №13. Під кінець 1871 року кам'яниця №13 належала Ледерер Марцелі (Lederer Marcela) (58), а під кінець 1888 року – Якубу Бер Сокалю (Jacob Ber Sokal) (59), котрий працював у страховому агентстві «Дністер» (60). Згідно наведених у порівняльній таблиці даних Я.Сокаль також володів сусіднім будинком № 11, у якому після реконструкції у 1890-их до 1937-1938 років діяв єврейський театр, а зараз функціонує Театр для дітей та юнацтва.

Друге, що яскраво ілюструють списки власників, – це початок поетапного перетворення елітної житлової вулиці на фінансово-банківський центр Львова. Якщо за індексом

вулиць під кінець 1871 року на Ягеллонській була тільки галицька ощадна каса (буд.№5), то у 1888 році до переліку фінансово-банківських установ додалися Галицький кредитний банк,

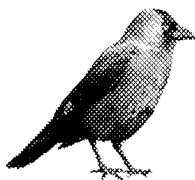
Перелік послуг, які надавались на вул. Ягеллонській у 1883 році

114

№ буд.	Ліва сторона вулиці	№ буд.	Права сторона вулиці
1.	a. Fabryki przędzalni i tkanin (Haas Filip i Syn)	2.	a. Fryzjer (Czaczek L.) b. Optyk (Barnaper Leon) c. Szewc (Bieleński Kazimierz)
3.	a. Galiicyjski kredytowy bank i zastawniczy przy banku b. Obicia na meble (Haas Filip i	4.	a. Meble (Cheikes Osias) b. Delikatesów handle (Janowicz K. (64)) c. Nauczyciel prywatny, nauki handlowe (Winker P.H.)
5.	a. Lekarz (Ziembicki Grzegorz) b. Naukowy zakład prywatny (Dełza Władysław ⁶)	6	a. Dentyst (Weise Ignacy) b. Fortepianów skład (Kurca F.) c. Pieczętarz (Wojciechowski) d. Złotnik (Tanber)
7	a. Kawiarnia (Kremer E.) b. Lekarz (Lachowicz Antoni)	10.	a. Handlowo-komisowe bióro (Appenmann M., Sokol M.) b. Papier i materiały piśmienne (Fjalkowsky bracia) c. Szewc (Potocki Josef)
11.	a. Akuszerka (Martyniak Apolonja) b. Cynulik (Welfshant) c. Farbiarz (Soltys Jan) d. Meble (Druker Osias) e. Szewc (Opulski Wiktor)	12.	a. Korzeni handle (Nussenblatt S.)

Таблиця 2

13	a. Lekarz (Melner Henryk)	14	a. Zakład kred. własności b. Budowniczy (Kzyzanowski Kazn.) c. Lekarze (Mahl Jakób, Mises Feliks) d. Ponczosznik (Haydenreich) e. Towarzystwo ubezpieczeń (Phoenix, London. Założone w r.1782)
15	a. Farbiarnia (Mieding W.) b. Fotograf (Rosenbach S.) c. Korzeni handle (Bordolo A.) d. obrońca sądowy do spraw karnych (Dziędzielewicz An.dr.) e. Papier i materiały piśmienne (Zagórski F.)	16.	a. Cukiernik (Węzowica Stan.)
19	a. Akuszerka (Łukasiewicz A.) b. Malarz pokojowy (Rosenfeld H.T.) c. Stolarz (Stoliński)	20	a. Handlowo-komisowe biuro (Bachmann J.)
		22	a. Lekarze (Koliszer J., Łopacki L.) b. Fizyk (Łopacki Ludwik) c. Szwec (Latwiński) d. Tapiccerz (Opawski K.)
		26	a. Rymarz i siodlarz (Swoboda F.) b. Szwec (Lemiszewski W.)
		28	a. Akuszerka (Sokolnicka M.); b. Budowniczy (Choloniewski, Stan.) Kuhn Adolf

Галицький іпотечний банк і ще одна ощадна каса. Тенденція до зростання кількості банків продовжувалась у наступні роки. У 1891 році на місці колишньої будівлі англійського готелю (буд.№1) споруджено нову будівлю для Галицької ощадної каси за проектом Юліана Захаровича (Julian Zachariewicz) (61). Своєрідним символом вул. Ягеллонської стала скульптурна група «Ощадливість», що прикрасила купол будинку №1. Кам'яниця №2 належала Галицькому кредитному банку (62). Тут функціонувала філія Празького кредитного банку, пізніше – Польський банк зв'язку.

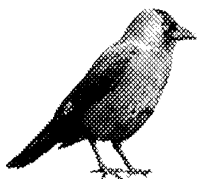
У Таблиці 2, на основі адресної книги Львова за 1883 рік, укладено перелік установ, магазинів та офісів приватних осіб, що на той час діяли на вул. Ягеллонській (63).

Для того, щоб більш наочно показати те, наскільки багатофункціональною була вулиця Ягеллонська можна скласти уявний маршрут молодого заможного пана, який вирішив відремонтувати помешкання в Середмісті й розпочати будівництво замиського будинку. По правій стороні Ягеллонської він міг замовити проект замиського будинку (буд.№14, також у буд.№28); перейшовши на ліву, – отримати позику (буд. №3); домовитись про початок ремонтних робіт у помешканні із муляром (буд.№19), столяром (буд.№19) і фарбувальником (буд.№11); купити меблі (буд. №11, також у буд.№4) і вибрати оббивку для старих (буд.№3); поголитися (буд.№11), сфотографуватися (буд.№15), придбати конверт і два аркуші паперу (буд.№15, також у буд.№10); замовити новий костюм (буд.№11,

також у буд.№2, №10, №22, №26) і зайти після цього на каву (буд.№7), скласти кошторис запланованих витрат, написати листа й, не кваплячись, спостерігати як на протилежній стороні вулиці вишукана панянка, якій щойно зробили модну зачіску (буд.№2), із пакунками нових панчішок (буд.№14), делікатесами (буд.№4) й солодощами (буд.№16) спішить сховатися від дощу у кам'яниці №6 й заодно замовити у ювеліра нову прикрасу.

На невеликій за розмірами вулиці функціонували Галицький кредитний банк (буд. №3), торгово-кредитне бюро (буд.№10, №20), кредитна спілка (буд.№14), Львівська філія лондонської страхової компанії «Phoenix» (буд.№14), директором якої був дядько Людвіга Герман Мізес (Hermann) (65). Тут діяли фабрика прядіння і тканин (буд.№1), приватний навчальний заклад (буд.№5), склад фортеп'ян (буд.№6); пропонували свої послуги захисник у суді з кримінальних справ (буд.№15), приватний вчитель торгівельної справи (буд.№4), майстер із виготовлення ремінної зброї та кінських сідел (буд.№26), фотограф (буд.№15). Можна було замовити печатки (буд.№6) й окуляри (буд.№2), вибрати килими до оселі (буд.№22), саджанці дерев і насіння квітів (буд. №12, №15).

Крім того, на Ягеллонській функціонував Фізикат (буд.№22), служба здоров'я при магістраті міста, яка почала діяти з 1872 року; працювали лікарі (буд.№5, №7, №13, №14, №22), акушерки (буд.№11, №19, №28) й один із найкращих дантистів у місті (буд.№6). Цей перелік працівників із медичної галузі дає підставу розкрити ще одну важливу складову

тогочасного життя вулиці й охарактеризувати її як осередок надання високоякісних лікарсько-консультаційних послуг.

Реконструюючи ділове життя тогочасної вулиці Ягеллонської, варто більш детально зосередитись на тих деталях, які безпосередньо були пов'язані із родиною Мізесів. Починаючи з 1878 року (66) Артур Мізес числився у

шматизмах Королівства Галіції та Лодомерії як працівник відділу будови і консервації Дирекції руху у Львові, а з 1885 року (67) по 1888 рік (68) – як асистент інженера відділу контролю витрат. Вибору місця проживання посприяло й те, що навпроти, у будинку №14, мешкав (і займався лікарською практикою) рідний брат Артура, Фелікс (Felix) (69). Але

згідно адресної книги 1883 року у будинку №13, у якому за метрикальною книгою народився Людвіг фон Мізес, записаний тільки лікар Мехрер Генрик (Mehrer Henryk) (70). Тоді як батько Людвіга ні за цією, ні за жодною іншою адресою не згадується. Його також немає у переліку інженерів Львова, адже на той час він тільки-но розпочинав свою професійну кар'єру. Отож, при більш детальному аналізі особливостей життя на Ягеллонській можна прийти до висновку, що новостворена сім'я Мізесів керувалась прагненням жити окремо й для цього вирішила винайняти приміщення на одній із найпрестижніших вулиць Львова.

З цієї проєкції вищенаведених подій та обставин із життя родин Мізесів та Орнштайнів, можна відтворити настрої й тенденції, що панували серед тогочасної єврейської громади Львова. Хоча, кровна спорідненість була визначальною, але негативний досвід накладав свій відбиток на їх стосунки. Несприятлива економічна ситуація Галичини періоду fin de siècle призвела до значної еміграції єврейського населення до Сполучених Штатів Америки, Палестини. У 80-90-их роках ХІХ століття значно впливовішою стала та група асиміляційно настроєних євреїв, які орієнтувались на польську культуру. Вагома частина єврейських прогресистів емігрувала зі Львова до Відня й Варшави, активно входячи у різні сфери європейську громадсько-політичного й культурного життя. Серед них була родина Мізесів, яка після смерті Маєра Рахміля перемістилась до столиці Австрійської імперії й зникла з анналів історії Львова.

1. *Hülsmann Jörg Guido. Mises: The Last Knight of Liberalism [Text] / J.Hülsmann. – Auburn (Alabama): Ludwig von Mises Institute, 2007. – P.15–16.*

2. *Wróbel Piotr: The Jews of Galicia under Austrian-Polish Rule, 1869–1918 [Text] / P.Wróbel // Austrian History Yearbook, XXV, – Minneapolis, 1994. – P.98.*

3. *Барталь Израэль. От общины к нации: евреи Восточной Европы в 1772–1881 гг. [Текст] / И.Барталь / Пер. с англ. и иврита А.Сметанников, Г.Зеленина. – Иерусалим–Москва–Гешарим: Мосты культуры, 2007. – С.194.*

4. *Kłańska Maria. Daleko od Wiednia. Galicja w oczach pisarzy niemieckojęzycznych 1772–1918. – Цит. за: Прокопович Маркіян. Конец Люблінської унії: імперська політика та національне святкування у Габсбурзькому Львові [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.lvivcenter.org/download.php?downloadid=63.*

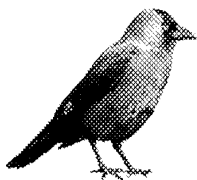
5. *Kleczewski A. Księga adresów miasta Lwowa [Text] / A.Kleczewski. – Lwów: nakład księgarni F.H.Richtera. – 1883. – S.II.*

6. *Барталь Израэль. От общины к нации... – С.197.*

7. *Bałaban Majer. Dzieje Żydów w Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1868 [Text] / M.Bałaban. – Lwów: Księgarnia Polska B.Połonieckiego, 1916. – S.92.*

8. *Меламед Володимир. Під владою Габсбурів (1772–1848 pp.) [Текст] /*

118

В.Меламед // Гебрейський Львів. – Незалежний культурологічний часопис «І». – № 51. – Львів, 2008. – С.53.

9. Graetz Heinrich. *History of the Jews*. – Philadelphia: Jewish Publishers, 1895. – Цит. за: Hülsmann Jörg Guido. *Mises: The Last Knight of Liberalism*. – P.7.

10. Меламед Володимир. Під владою Габсбургів (1772–1848 pp.). – С.53.

11. Balaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji...* – S.89.

12. Balaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji...* – S.92.

13. Balaban Majer. *Historia Lwowskiej Synagogi Postępowej [Text] / M.Balaban*. – Lwów: Zarząd Synagogi Postępowej, 1937. – S.5.

14. Balaban Majer. *Historia Lwowskiej Synagogi Postępowej*. – S.6.

15. Меламед Володимир. Під владою Габсбургів (1772–1848 pp.). – С.53.

16. Balaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji...* – S.127.

17. Balaban Majer. *Historia Lwowskiej Synagogi Postępowej*. – S.14–15.

18. Balaban Majer. *Historia Lwowskiej Synagogi Postępowej*. – S.21.

19. Balaban Majer. *Historia Lwowskiej Synagogi Postępowej*. – S.23.

20. Balaban Majer. *Historia Lwowskiej Synagogi Postępowej*. – S.26.

21. Мельник Б. Довідник перейменувань вулиць

і площ Львова. XIII–XX століття [Текст] / Б.Мельник. – Львів: Світ, 2001. – С.59.

22. Balaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji...* – S.148–149.

23. Balaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji...* – S.134.

24. «Zwi» (צװי з івриту) й «Hirsch» (з німецької) перекладається як «олень».

25. Balaban Majer. *Historia Lwowskiej Synagogi Postępowej*. – S. 23.

26. Balaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji...* – S.22.

27. Buber Anshe Shem. *Ornstein Zebi Hirsch [Electronic version] / A.Sh.Buber / The unedited full-text of the 1906 Jewish Encyclopedia*. – P.199. // <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11776-ornstein-zebi-hirsch>

28. Balaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji...* – S.156–158.

29. Balaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji...* – S.157.

30. Мельник Б. Довідник перейменувань вулиць... – С.13.

31. Bałaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772–1868.* – S.155.

32. Bałaban Majer. *Dzieje Żydów w Galicji...* – S.172.

33. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1874 [Text]. – Lwów, 1874. – S.365.

34. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1875 [Text]. – Lwów, 1875. – S.364.

35. Buber Anshe Shem. Ornstein Zebi Hirsch / <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11776-ornstein-zebi-hirsch>.

36. *Księgi metrykalne gmin wyznania mojżeszowego z terenów tzw. “zabużańskich”, 1814–1939 [Electronic version] / <http://www.agad.archiwa.gov.pl/pomoce/Moj300.xml>*

37. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1881 [Text]. – Lwów, 1881. – S.277.

38. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1888 [Text]. – Lwów, 1888. – S.284.

39. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1885 [Text]. – Lwów, 1885. – S.263.

40. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi (1888). – S.262.

41. Ostaszewski-Barański K. *Rozwoj krol. stol. miasta Lwowa (1848–1895).* – Цум. Кіселічник В.П. *Правовий статус депутатів міської ради Львова другої половини XIX – початку XX століття [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2009_3/09kvppps.pdf*

42. Bałaban Majer. *Historia Lwowskiej Synagogi Postępowej.* – S.23.

43. Kameraz-Kos Ninel. *Święta i obyczaje żydowskie [Text] / N.Kameraz-Kos.* – Warszawa: Wydawnictwo Cyklady, 1997. – S.98–99.

44. Kleczewski A. *Księga adresów miasta Lwowa.* – S.7.

45. *Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872).* – S.235.

46. Меламед Володимир. *Путівник старими гебрейськими вуличками [Текст] / В.Меламед // Гебрейський Львів. – Незалежний культурологічний часопис «І». – № 51. – Львів, 2008. – С.321.*

47. *Skorowidz nowych i dawnych numerów realności, tudzież nazw ulic i placów krol. stol. miasta Lwowa według uchwał Rady miejskiej z r. 1871 z urzędowych źródeł zestawiony [Text] – Lwów: akladem Karola Wilda, 1872. – S.206.*

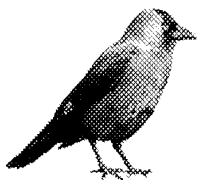
48. *Skorowidz krol. stol. miasta Lwowa z oznaczeniem podziału miasta. Nazw ulic i placów, oliczbowania domów numerami konskrypcyjnymi... [Text] – Lwów, 1889. – S.195.*

49. *Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872).* – S.231.

50. Меламед Володимир. *У боротьбі за рівноправність і національне відродження (1849-1918 pp.) [Текст] / В.Меламед // Гебрейський Львів. – Незалежний культурологічний часопис «І». – № 51. – Львів, 2008. – С.60.*

51. *Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872).* – S.155.

52. *Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872).* – S.236.

53. Hülsmann, Jörg Guido. *Mises: The Last Knight of Liberalism [Text]* / J.G. Hülsmann / – Auburn, Alabama: Mises Institute, 2007. – P.17.

54. Мельник Б. Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII–XX століття [Текст] / Б. Мельник / – Львів: Світ, 2001. – С.16.

55. Włodek Przemysław, Kulewski Adam. *Lwów. Przewodnik. [Text]* / P.Włodek, A.Kulewski. – Pruszków:

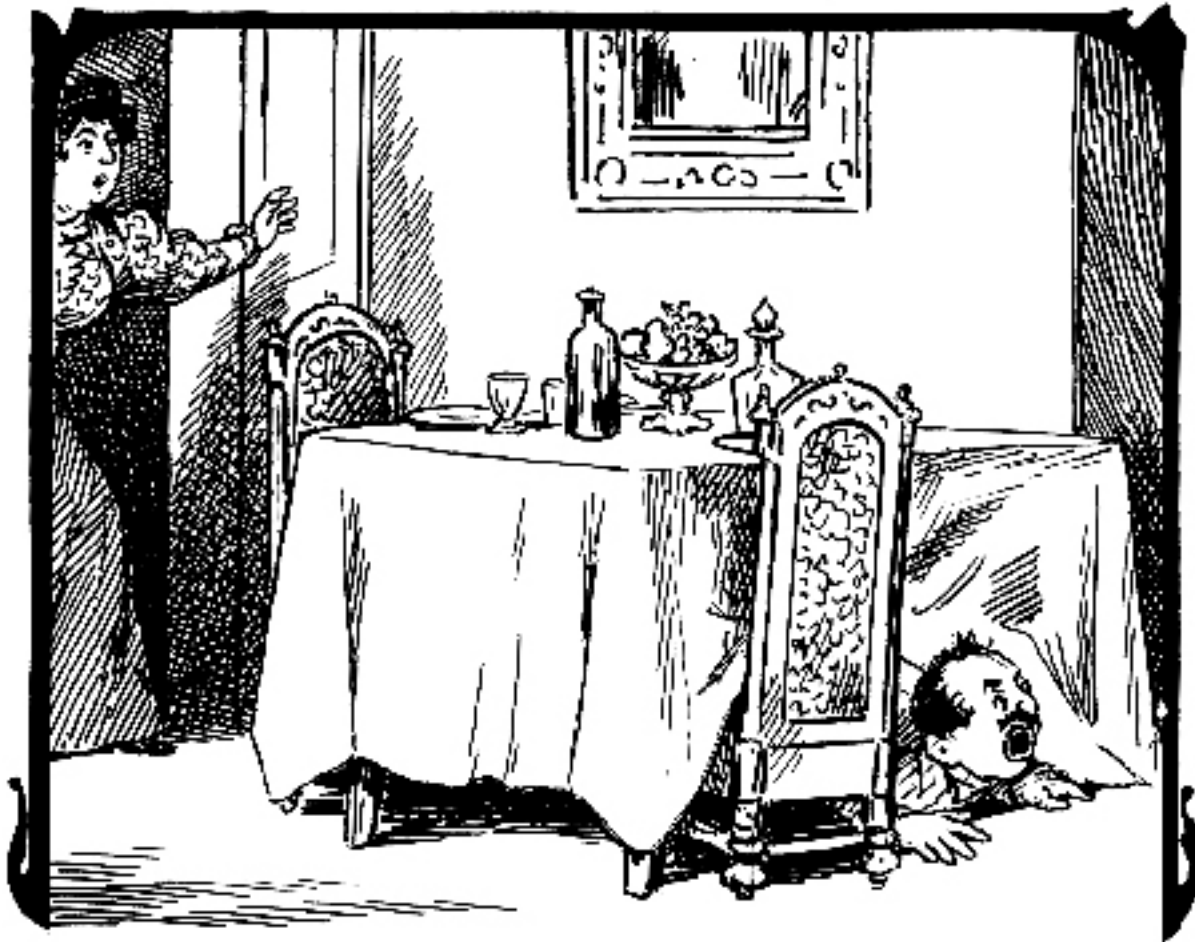
cyna Wydawnicza «Rewasz», 2006. – S.171.

56. Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872). – S.140–141.

57. Skorowidz król. stoł. miasta Lwowa z oznaczeniem podziału miasta (1889). – S.149–150.

58. Skorowidz nowych i dawnych numerów realności (1872). – S.149.

59. Skorowidz król. stoł. miasta Lwowa... (1889). – S.141.

Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1886 [Text].

– Lwów, 1886. – S.541.

61. *Barański Franciszek. Przewodnik po Lwowie [Text] / F. Barański.* – Lwów: Nakładem księgarni H. Altenberga. – 1902. – S.63.

62. *Barański Franciszek. Przewodnik po Lwowie (1902).* – S.63.

122

63. *Kleczewski A. Księga adresów miasta Lwowa [Text] / A.Kleczewski.* – Lwów: Nakładem księgarni F.H.Richtera. – 1883. – 106 s.

64. – символ, що позначає зміни, які відбулись під час підготовки адресної книги до друку.

65. *Hülsmann Jörg Guido. Mises: The Last Knight of Liberalism (2007).* – P.15.

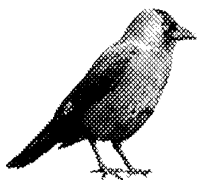
66. *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1878 [Text].* – Lwów, 1878. – S.486.

67. *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1885 [Text].* – Lwów, 1885. – S.479.

68. *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1888 [Text].* – Lwów, 1888. – S.479.

69. *Kleczewski A. Księga adresów miasta Lwowa (1883).* – S.22.

70. *Kleczewski A. Księga adresów miasta Lwowa (1883).* – S.22.

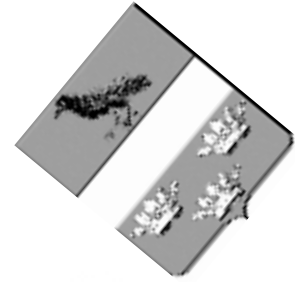

123

*богдан
білан*

*«посунься,
матір божа,
бо
міцкевич
іде!»*

У 30-х рр. XIX ст. під час будівельних робіт при впорядкуванні Полтви навпроти готелю «d'Europe» (зараз тут «Укрексімбанк». – ЗІК) вдарило потужне джерело. Його вирішили перетворити на криницю, яку за проектом Йогана Шімзера оздоблено кам'яними сходами з двох сторін та встановлено вазу. У 1861 році замість вази на кошти графині Северини Бадені встановлено мармурову статую Богородиці Непорочного Зачаття, автором якої став скульптор Йоган Непомук Гауттманн із Мюнхена. Відтоді площа стала називатися Марійською, або Мар'яцькою.

Із будівництвом пам'ятника Міцкевичу фігурку Богородиці перенесли на 50 метрів. Для неї архітектор Михайло Лужецький створив постамент-фонтан. У такому вигляді вона простояла до 1950 року, коли її було демонтовано. Фігуру зберігали в каплиці Боїмів. На її місце поставили чашу роботи Євгена Дзиндри й Анатолія Консулова.

1992 року статую відреставрували і помістили у церкві Андрія. 1997-го фонтан відновили, встановивши копію давньої фігурки Богоматері. У березні 2007 року у Львові відновили історичну назву площі Марійської.

Проте, щоби не створювати проблем, Марійська існує поруч із площею Міцкевича і без конкретних адрес та будинків. Вона обмежена трамвайною колією, площею Міцкевича та проїжджою частиною з обох сторін проспекту Свободи.

«Між патріотизмом і релігійністю львівська мерія вибрала, звісно ж, патріотизм» – так жартували у Львові наприкінці 1904 року, коли минула перша ейфорія після відкриття пам'ятника Адамові Міцкевичу. Зараз площу, названу іменем великого поета, важко уявити без цього справді величного творіння, на тлі якого фігурка Матері Божої виглядає доволі скромно. Втім їм обом тут вистачає місця.

Почалося все 1897 року, коли в усій Польщі готувалися гучно відзначати сторіччя з дня народження Міцкевича, яке припадало на грудень 1898-го. Ініціаторами побудови величного пам'ятника стали Владислав Белза та Владислав Лозинський – два незаперечні львівські культурні авторитети того часу. Втім, попри патріотичний запал, до ювілею монумент збудувати не встигли – не було ні грошей, ні навіть проекту.

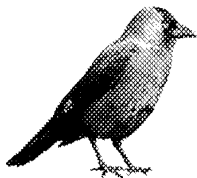

Лише наступного 1899 року відбувся конкурс, де з-поміж понад 20-ти представлених переміг проект скульптора Антона Попеля, створений у співпраці з його учнем Михайлом Парашуком та архітектором Вінсентом Равським.

Найбільша проблема виникла з місцем розташування майбутнього пам'ятника. За задумом архітекторів, найкраще до цього надавалася Марійська площа. Проте просто посеред площі стояла мармурова статуя Богородиці Непорочного Зачаття. З одного боку, просто знести статую, до якої приходили молитися, якось не випадало, з іншого – місце було надто вже привабливе. У підсумку прийняли соломонове рішення – Богородицю відсунули на 50 метрів убік, додавши гарний постамент-фонтан. Прикметно, що особливих протестів серед релігійних львів'ян це рішення не викликало, принаймні тогочасна преса про це не згадує.

У кінці квітня 1904 року почалися безпосередньо будівельні роботи, основним виконавцем яких стала спілка Альфреда Захарієвича та Йозефа Сосновського. Пам'ятник мав постати на заболочених ґрунтах поруч із підземною частиною Полтви, що суттєво утруднювало поставлене завдання. Будівельники вирішили використали найновіший у той час метод – залізобетон.

Для фундаменту викопали котлован 8 на 8 метрів і завглибшки 5 м. За допомогою спеціального механічного молота в землю вбили 13 залізобетонних 8-метрових стовпів. Верхні кінці цих палів «перев'язали» між собою залізобетонними конструкціями, а поверх залили суцільну залізобетонну плиту площею 64 м².

Поряд із будівництвом постійно збиралися цікаві городяни. Особливий інтерес викликало монтування верхньої частини колони із бронзовим позолоченим негаснучим вогнем, автором якої був українець Михайло Парашук. Вага цієї частини споруди сягала 16 тонн. Для її монтування Захарієвич та Сосновський спроекували спеціальний ліфт. Цю роботу виконували з особливою обережністю – величезну глибу піднімали повільно, нерви всіх були вкрай напружені. Успішне і точне завершення роботи викликало вибух радості та захоплення.

Монтування вилитих у Відні бронзових частин – триметрової постаті поета та генія, що подає йому лютню, зайняло два тижні. «Споруджувався витвір, що має простояти віки», – пояснював таку ретельність будівельників варшавський Tygodnik Ilustrowany.

Нарешті на 30 жовтня 1904 року призначено відкриття монумента.

Напередодні до Львова з Парижа прибув син поета Владислав Міцкевич з родиною. На вокзалі його зустрічали представники міської влади, які взялися оплатити перебування у Львові. Крайовий сейм, зі свого боку, зробив гоноровий подарунок – на своєму засіданні 1 листопада постановив щороку виділяти йому пенсію у розмірі 4 тис. корон.

Попередньо та в сам день відкриття було організовано чимало заходів і акцій, більшість яких мали на меті покрити нестачу коштів на будівництво, брак яких гостро відчувався. Адже вартість робіт становила близько 200 тис. корон. Основну частину фінансування, 70 тисяч корон, узяла на себе влада міста, крайовий сейм дав ще 20 тис. корон.

Напередодні відкриття, у суботу, у Міському театрі (тепер – Оперний театр) Музичне товариство влаштувало святковий концерт. У неділю ввечері тут же відбулася патріотична театральна вистава. На обох заходах почесним гостем був Владислав Міцкевич, а всі доходи від них ішли на покриття дефіциту будови.

У всіх школах міста відбулися тематичні уроки, присвячені Міцкевичу. Кожен школяр отримав портрет поета з написом: «На пам'ять про відкриття пам'ятника Міцкевичу. Львів. 30 жовтня 1904 року». На звороті картки був розміщений вірш Владислава Белзи, ініціатора створення монумента. Загалом друкарня Оссолінеуму видрукувала близько 16 тис. таких листівок. Із цими портретами діти мали взяти участь у врочистому марші і тим самим стати часткою грандіозного дійства – т. зв. «портретної ілюмінації». Портрети також надійшли у продаж, а всі доходи йшли у фонд дефіциту будівництва пам'ятника. У день відкриття люди мали прийти з цими портретами в руках, долучившись до «ілюмінації». Доповнювали її і наліпки на шиби з зображенням поета. Ними були прикрашені всі вікна у центрі міста.

У день відкриття місто жило лише цим святом, позачинялися всі магазини й установи, торгували лише квітами, продавці яких переказували 10% прибутку у фонд дефіциту будівництва. Долучився і великий бізнес – зокрема, львівська фабрика солодоців Hoflinger випустила шоколадний медальйон із портретом Міцкевича, пообіцявши спрямувати весь дохід із продажу перших 10

тис. шоколадок у фонд будівництва пам'ятника. Пропозиція мала великий успіх, кондитерам вдалося продати значно більше...

«Дощ моросив від ранку... Всюди у вікнах, на балконах, навіть на найвищих дахах дивилися вниз море голів і людей, а гомін цього безмірного людського згромадження був як шум водоспаду, далекий, але поважний та достойний. Дуже рідко є наше місто таке достойне, любляче і одностайне, як було вчора під пам'ятником Міцкевича» – так описував день відкриття монумента Kurier Lwowski.

Урочистості розпочиналися о десятій годині ранку службою у Катедрі, потрапити куди могли лише дві тисячі запрошених гостей.

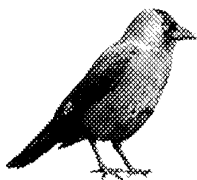
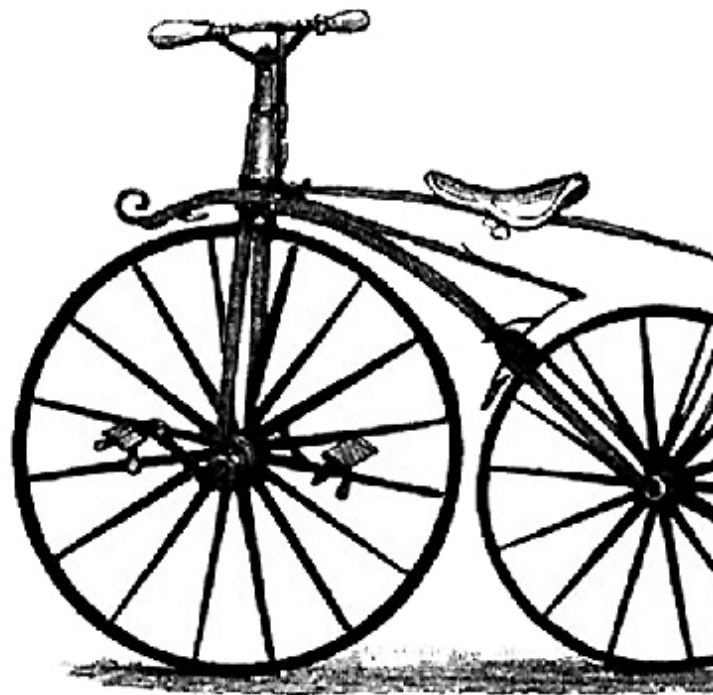
За годину поважні гості та запрошені підійшли до пам'ятника, де на них уже чекали десятки тисяч львів'ян. Перше слово сказав керівник комітету з будівництва пам'ятника професор-хімік Броніслав Радзішевський. «Під всезагальне захоплення на його знак спала заслونا – і перед очима присутніх постала в усій красі колона Міцкевича», – писала *Gazeta Lwowska*. «Водночас піднесли усі капелюхи і шапки, заграли труби і зашумів натовп. Та раптом настала повна тиша – всі споглядали пам'ятник» – вторив їй *Kurier Lwowski*.

О 12:00 розпочався довгоочікуваний багатотисячний марш, у якому взяли участь представники майже 90 різних організацій та делегацій з цілої Польщі. «Здалека почулися звуки музики, пан Владислав Міцкевич в оточенні президії став на підніжжя пам'ятника і почалася урочиста хода вшанування поета, якої в історії Львова ще, напевне, не було. Ентузіазм присутніх досяг небувалих висот, було видно старших людей і жінок, які плакали від розчулення, котре переповнювало серця всіх», – писав *Kurier Lwowski*.

О 15 годині високопоставлених гостей запросили до Міського казино (тепер – Будинок вчених) на урочистий обід. Для бідних організували безкоштовну роздачу гарячої їжі у «Першій ізраїльській народній кухні» на вул. Котлярській, 8 (тепер тут розташована кав'ярня «Штука»).

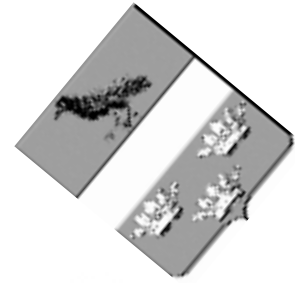
Увечері в Міському театрі відбулася вистава, а після 21:00 – урочистий раут у залах Ратуші.

Тим часом площа біля пам'ятника залишалася багатолюдно. Присутні чекали на ще одну атракцію. Коли потемніло, з піддашшя готелю «Європейський» (зараз «Укресімбанк») на колону Міцкевича засвітили кольорові прожектори. Блискучий, окроплений осіннім львівським дощем, пам'ятник вигравав усіма кольорами веселки. Це грандіозне на той час видовище гідно завершило урочистості цього дня.

*богдан
білан
контрабандне
мистецтво
або як
у львові
з'явилася
картинна
галерея*

На початку 1907 року до рук директора львівського Міського архіву Олександра Чоловського випадково потрапив каталог творів мистецтва, виставлених на продаж. Він налічував близько 400 полотен славетних художників, у тім числі Рафаеля, Рембранта, Рубенса, Веронезе, Тінторетто. До колекції також входили акварелі, рисунки, меблі, гобелени, фаянс – всього понад дві тисячі предметів. Однак була проблема – каталог не мав титульної сторінки з іменем власника й адресою, де зберігали колекцію.

Ще дужче Чоловського заінтригував відомий у Львові єврей-антиквар Б. Домхельм. За його словами, примірники цього каталогу широко розійшлися по інших містах Європи, тому як тільки розвесніє, фахівці вмиг розкуплять колекцію. Домхельм запевняв, що знає ім'я власника та місце, де зберігають твори мистецтва, – Іван Якович, село Ситківці Вінницької губернії, яке тоді перебувало у складі Росії. Тому, крім європейських конкурентів, існувала й інша небезпека – у будь-який момент до Ситківців можуть докотитися революційні настрої, що вирували у Росії. Тоді колекцію, у кращому разі, розкрадуть, а в гіршому сплять разом із маєтком.

Вирішувати слід було негайно. Чоловський терміново скликав у Промисловому музеї нараду з представників магістрату на чолі з віце-мером Тадеушем Рutowським і знавців мистецтва. Всі розуміють, що нагоди втратити не можна – такий набуток зробить революцію в культурному житті не тільки міста, а й усієї провінції. А головне – Львів давно очікує на такий шанс.

Уже наступного дня до Ситківців виїхав куратор Промислового музею Владислав Стронер. Прибувши на місце, він надсилає до Львова телеграму: колекція справді існує і вона величезна – 19 переповнених кімнат! Сумнівів не залишалося. 5 лютого 1907 року до Івана Яковича прибула представницька делегація зі Львова: Рutowський, Чоловський, президент Товариства образотворчих мистецтв професор Станіслав Рейхан і юрист Олександр Лісевич.

Упродовж трьох днів вони переглядали збірку предмет за предметом й одногосно вирішили, що купувати треба – причім усю колекцію. Єдине, що стояло на перешкоді, – її вартість. Сторони ніяк не

могли дійти згоди. Тоді вирішили звернутися до того ж Домхельма, який і спровадив сюди львів'ян. Спритність торговця дала результат – сторгувалися на прийнятній для всіх сумі у 200 тисяч корон. Ще 25 тис. треба було заплатити Домхельмові як посереднику та за транспортування. Львівський магістрат терміново виділив потрібні кошти.

Загалом колекція вмістилася у 108 пакунків і скринь. Перевезти такий вантаж через російсько-австрійський кордон було серйозним викликом, адже в Росії на той час діяв закон про заборону вивезення мистецьких цінностей. Втім, як тепер, так і колись ворота митниці відчинялися легко – були б гроші.

Допоміг той же Домхельм, який уже багато років в умовах хаосу в Російській імперії скуповував і успішно переправляв через кордон заборонені цінності. Як згодом він згадував, «маленький хабар для здивованих і змарнілих російських митників – і вони спокійно дивляться, як повз них проїжджає караван саней, навантажених якимось сміттям».

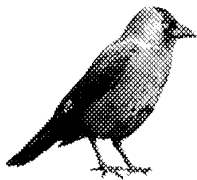
13 лютого, перетнувши кордон, учасники експедиції з полегшенням зітхнули і перехрестилися. Всі розуміли – сталося щось надзвичайне. Це була пригода, яку вдається

пережити раз у житті – і то не кожному. За якихось два тижні вдалося натрапити на колекцію, знайти гроші та переправити її через кордон. Згодом саме 13 лютого вирішили вважати днем народження Львівської міської галереї.

Втім, насправді, поки галерея стала самостійним повноцінним музеєм, потрібно було ще багато чого зробити та витерпіти.

Коли вже розкладали привезене у Промислового музеї, то з'ясувалося, що бракує пачки з роботами Рафаеля. Виявляється, у загальній метушні її забули в маєтку Яковича. Та через кілька днів забуте до Львова привезла донька колекціонера.

У кінці лютого колекцію Яковича під назвою «Виставка купленого в Україні» виставили на загальний огляд у залах Промислового музею. Як це часто трапляється, львів'яни розділилися на два табори. Одні палко підтримували ініціаторів придбання збірки, інші з не меншим ентузіазмом критикували їхній вчинок, причому противників було більше. Дорікали за спосіб, у який колекцію було куплено, за її ціну, а головне – за мистецький рівень.

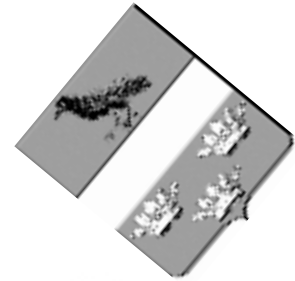

Щоби заспокоїти збурену громадську думку, до Львова запросили з Відня знаного мистецтвознавця Теодора Фріммеля. Той ретельно перевіряв кожен твір, кожен підпис. Його висновок задовольнив обидві сторони – частина авторів підтвердилася, частина ні. Хоча подекували, що це було справжнє політичне рішення, яке мало задовольнити і мистецтво, і громаду.

Спочатку галерею планували розмістити у Палаці мистецтв, який хотіли збудувати на площі Галицькій. Але сталося інакше. 1913 року помер відомий львівський колекціонер Владислав Лозинський, заповівши місту перед смертю свою велику колекцію, розміщену в чудовому палаці майже у центрі міста. І магістрат прийняв мудре рішення – викупити у племінника Лозинського будинок на вул. Стефаника 3. З того часу там і з'явилася Львівська картинна галерея.

*богдан
білан
перший
пластун
степан
гайдучок*

З усіх фундаторів «Пласту» найменш відомим є Степан Гайдучок, хоча саме він заснував перші гуртки

Цей прогресивний спосіб виховання молоді прийшов у Галичину з Англії та Німеччини, де вже встиг набути неабиякої популярності. «У тодішніх часах сокільство держало руку на живчику (пульс – авт.) новин у фізичному вихованню в Європі, щоб доцільні новості пристосувати для добра українського народу»*. Такою новинкою був і скаутинг, заснований 1908 року.

Постало питання, як назвати українських скаутів. Гайдучок згадує: «Петро Франко став «вертати діру» в мізку проф. Боберського, щоби цей винайшов назву. Треба знати, що той мав велику пристрасть винаходити власні вислови на чужинні. (Цілком доцільне, бо послуговуватись чужими словами свідчить про убожество рідної мови)... І в розгарі балачки пригадав собі Франко, що в школі стрічався з відповідною назвою. Ясна річ, що перекрутив її, та вже наступного дня прийшов з назвою «пласт». Чи знайшов її, чи радився свого Батька – не знаю».

Степан Гайдучок 1912 року набрав перший гурток молоді за зразком англійських скаутів. Зі звіту «Сокола-Батька» за цей рік: «Ведено також пласт, до якого вписалось 44 учеників. До липня вів їх товариш Гайдучок. По вакаціях від 15 вересня перейняв провід Петро Франко».

Перші гуртки під керівництвом Гайдучка займалися у приміщенні «Сокола-Батька» – будинку банку «Дністра» на Руській, 20 (тепер тут поліклініка). Ось як це відбувалося: «Поділив я їх на гуртки, назначив провідників і вони взялися до роботи над собою. Про виряд і однострій тяжко було. От так зразу придбали на гурток по дві пластові палиці, щоб на випадок можна було заімпровізувати носилки. Стали читати топографічну карту, пішла наука орієнтації в поземеллі і т. д... Я не мав змоги брати участь у вправах гуртків, тільки давав їм вказівки на сходинах усіх гуртків»*.

Основну ідею та цінність роботи в «Пласті» дуже влучно описав Іван Боберський: «Назбирай ріща, запали вогонь, звари кашу, заміси і спечи хліб, з'їж, щос наварив... Життя індіанця в прерії, життя в таборі, далеко від домашніх вигод... Пласт має виображувати громадян і оборонців батьківщини... Молодь заздалегідь збирає досвід і силу, щоби прийти в поміч ближньому і батьківщині».

Від самого початку «Сокіл» і «Пласт» активно співпрацюють. Гайдучок згадує, що найвпливовіший провідник «Сокола» професор Боберський «заохочує сокільські гнізда до організації пласту серед молоді, яка ще з огляду на вік не може бути членами сокільських товариств».

136

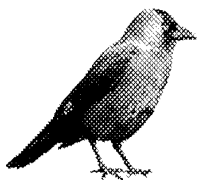
А коли прийшла війна і визвольні змагання, не важливими були ні організаційна приналежність, ані вік. Фізична витривалість і дисципліна – ось що пригодилося у вирі боротьби...

А тепер про самого Степана Гайдучка: Він (1890-1976) народився у селі Підтемне біля Щирця. Рано залишився без батька, тому вже в гімназії у Львові мусив провадити самостійне життя, працюючи у спортивно-руханковому товаристві «Сокіл-Батько». Його вчителем був знаменитий діяч міжвоєнного періоду Іван Боберський, а побратимами в гімназії – Петро і Тарас Франки. У такому середовищі Степан Гайдучок і сформував свій світогляд.

Поступив на медичний факультет університету. Водночас викладав руханку в школах та гімназіях, працював у «Соколі». Служив військовим лікарем на фронтах I Світової війни.

У час відпустки 1917 року одружився з учителькою Стефанією Богуславською. Через рік він разом із дружиною зголосився до медичної служби УГА. Та війна не дала довго тривати сімейному щастю – у грудні 1919 року Стефанія помирає, залишивши маленьку

донечку Богданку. Напевно, вона і надихала Степана вижити, їй він і присвятив усе своє життя, так вдруге і не одружившись...

Після Першої світової війни повернувся до Львова, отримав роботу професора (викладача) руханки в Академічній гімназії, де працював до 1939 року.

Один із його учнів пластун Володимир Тисевич згадує: «Вчитель Гайдучок – дуже гарний мужчина, в окулярах, стрункий, був чудесним педагогом, що вмів вкласти в душу учня свідомість українця. А свідомість українцям під Польщею ох як була потрібна, щоби не ополячитись та зберегти себе як націю».

«У 1920-1930-ті С. Гайдучок фактично був найавторитетнішою людиною в спортивному й сокільському житті Західної України», – підсумовує дослідниця Оксана Вацеба.

Окрім педагогіки, Гайдучок займається публіцистикою, історією, методологією. Не забуває він і про роботу в «Пласті». «Професор Гайдучок був організатором першого табору для сеньйорів на Соколі, що в Підлютому, у 1930 році разом із Северином Левицьким, Іваном Чмолою, Олександром Тисовським та Петром Франком», – згадує один із пластунів.

1939 року стає організатором і першим завідувачем кафедри фізкультури у Медичному інституті.

Друга світова війна забрала в нього доньку – вона з чоловіком емігрувала до Австралії.

Із виходом на пенсію проводив старість зі своїми друзями – істориком Іваном Крип'якевичем, фотографом Юліаном Дорошем та лікарем Юліаном Дециком.

Сусіди згадують, що ще 1975-го у віці 85 років він робив гімнастику та їздив на лижах. Тут його і чекала небезпека – якось необережно впав і зламав кістку в тазі, що і стало причиною смерті. Похований на Личакові.

«Сокіл-Батько»

Спортивне (руханкове) товариство, яке основним своїм завданням ставило фізичний розвиток людини. Та водночас неофіційно активно займалося згуртуванням і вихованням молоді на основі духовних та національних цінностей. Організація поширилася серед слов'янських бездержавних народів наприкінці XIX ст. і заклала основи виховання нового покоління молоді, яке, окрім фізичного здоров'я, відзначалося дисципліною, свідомістю та громадською активністю. Саме ці молоді люди і стали в майбутньому базою національних військових і політичних формувань.

Перший сокільський гурток створено у Празі 1862 року. 1894-го «Сокіл» виник у Львові. Його фундатором і багаторічним керівником став Василь Нагірний, згодом лідерство перейняв Іван Боберський. Об'єднання сокільських гуртків у Галичині та на Буковині називалося «Сокіл-Батько». «Пласт» виник як структура, що мала готувати кадри для роботи в «Соколі». Обидві організації згодом стали основою військового, політичного та націоналістичного українського руху, зокрема січового стрільцтва, УГА, УВО та ОУН.

Наказ від 08.08.1914 року за підписом І. Боберського: «Всі члени філій «Сокола-Батька» мають стати тепер членами «Українських Січових Стрільців»...»

Осередок «Сокола» у Львові розміщався у будинку банку «Дністер» на вул. Руській, 20. Товариство мало власний стадіон на Стрийській дорозі – на його місці зараз будинок Податкової адміністрації, на площі перед яким встановлено невеликий меморіал.

«Пласт»

Найстаріша скаутська організація України. Створена через три роки після перших скаутських гуртків англійського генерала Байден-Павела. 1912 року оформляється як структура та береназву «Пласт». Її засновниками вважають Олександра Тисовського, Івана

137

Чмолу та Петра Франка. До них можна додати і Степана Гайдучка, який передав Франку вже створені гуртки.

Мета «Пласту» – «сприяти всебічному патріотичному самовихованню української молоді на засадах християнської моралі, на свідомих, відповідальних та повновартісних громадян місцевої, національної та світової спільнот і на провідників українського суспільства».

На початках організація отримала підтримку австрійської влади і швидко розвивалася. Вона навчала своїх вихованців поведінці, орієнтації та виживанню на природі, давала основи військового ладу та національної свідомості.

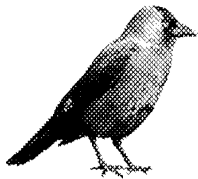
Із початком війни більшість пластунів узяли участь у визвольних змаганнях. Польська адміністрація була вороже налаштована до «Пласту», але його неодноразові заборони не знищили організацію.

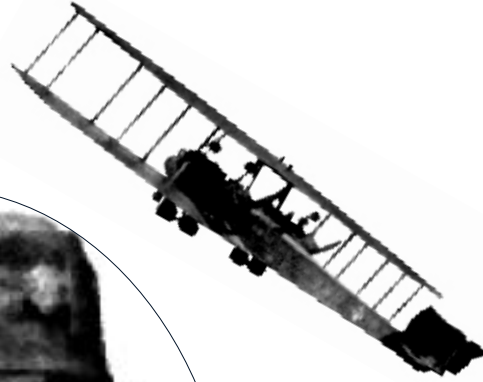
Після Другої світової війни «Пласт» функціонував лише в діаспорі. З початком незалежності відродився на батьківщині. Зараз є найбільшою та найактивнішою дитячо-юнацькою організацією України.

**Зі спогадів Степана Гайдучка «Читаю і згадую»/Сокільські вісті.*

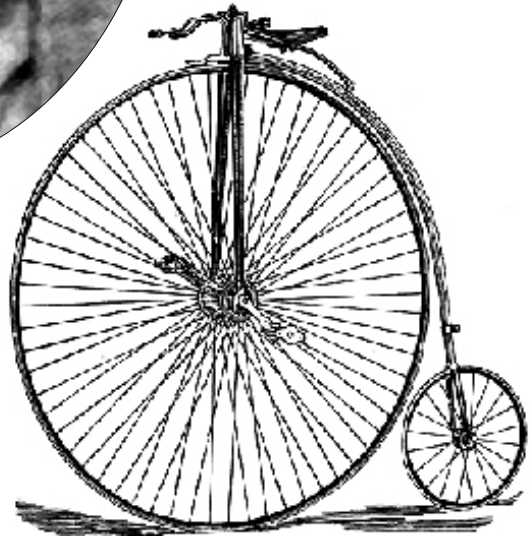
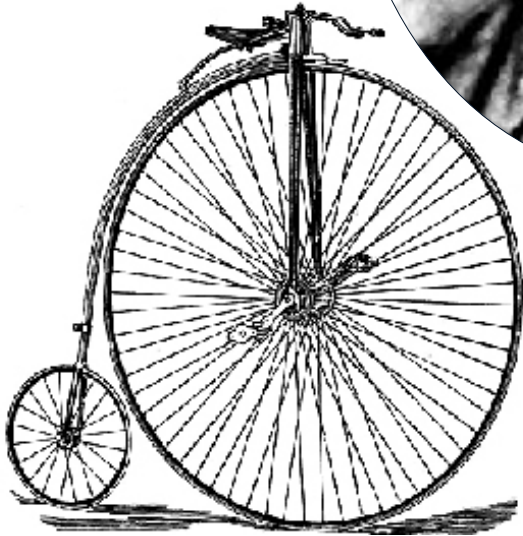
Подяка за матеріали Музею-архіву пластового руху та особисто Ользі Свідзинській

138

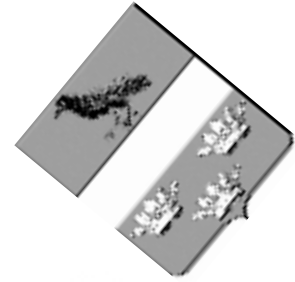

139

*богдан
білан
едмунд гейвс
- жертва
святкування
річниці
польської
перемоги
у львові
1919 року*

У небі над вулицею Академічною (тепер проспект Шевченка) літак на висоті 150 метрів виконує double barrel (подвійну напівпетлю). Праве крило не витримує опору повітря і ламається. Описуючи широкі кола, однокрила машина швидко падає на центральну частину міста, де зібрався натовп роззяв, які прийшли подивитися на небачену атракцію – перше в історії Львова авіашоу.

Останнього моменту пілот намагається спрямувати літак до безлюдної і незабудованої Цитаделі. Але, не долетівши туди якихось 100-150 метрів, некерована машина натикається на ліве крило палацу Потоцьких. Бензобаки вибухають, будівля охоплена вогнем. Авіашоу перетворилося на трагедію.

22 листопада 1919 року поляки святкували першу річницю перемоги в українсько-польській війні за Львів. Рік до того ця перемога стала ключовою в боротьбі за Галичину.

З нагоди святкувань запланували військовий парад, у якому разом із наземною технікою брала участь і авіація. Пілоти мали пролітати на висоті 500 м над Гетьманськими Валами (теперішнім проспектом Свободи). Львівська влада очікувала, що на парад, який мав би продемонструвати світу боєздатність і добрий вишкіл польської авіації, приїде сам Пілсудський, але прибув лише польський міністр оборони Лесневський.

У тодішній Польщі повноцінний підрозділ військової авіації існував лише у Львові. Десятеро пілотів, усі американці, під орудою 26-річного Меріана К. Купера утворили кістяк ескадри винищувачів, що базувалася на летовищі на Левандівці. Саме тому під час військового параду вирішили розважити глядачів показовими польотами.

Сценарій передбачав, що пілоти на безпечній висоті просто зроблять кілька кіл над місцем, де збереться найбільше людей. Та по-іншому вирішив вчинити 28-річний Едмунд Гейвс, пілот нового потужного і в'юнкого німецького літака Albatros D. II. На його думку, все мало виглядати гранично вражаюче та надзвичайно ефектно, одне слово – вищий пілотаж. Гейвса вважали найкращим пілотом ескадри, котрий літає дуже впевнено, але й дуже ризиковано.

Очевидці згадували, що несподівано з гурту літаків, які супроводжували парад, один відділився і почав демонструвати різні фігури вищого пілотажу. Здавалося, він от-от зачепить дахи будинків. Після чергового трюку, десь об 11:15, шнури, що тримали праве крило, обірвалися.

142

Літак став некерованим і почав швидко втрачати висоту. Едмунд Гейвс устиг із нього вистрибнути, але часу, щоби розкрився парашут, уже не було. Він упав у подвір'я палацу Потоцьких.

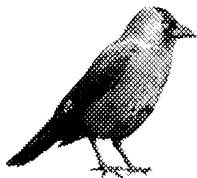
Останнім подвигом Едмунда стало відведення некерованої машини якнайдалі від людної вулиці. З городянами вдалося розминутися, та на шляху вже безпілотної машини постав палац Потоцьких.

Літак вривався у ліву частину даху. Вибухнув двигун і бензобаки, в яких було близько 100 літрів пального.

Вогнеборці прибули через півгодини після початку пожежі. Мали труднощі з водою, бо було далеко до гідрантів, а ще й низький тиск води. Допомогали військові, поліція та скаути. Десь через годину після загорання почали вибухати патрони з кулемета, який був у літаку. На щастя, нікого не поранило.

Майно рятували, викидаючи через вікна. Таким чином було пошкоджено багато цінних речей. Подивитися на пожежу збіглося чимало львів'ян. Дехто навіть намагався щось украсти, тож кількох мародерів заарештувала поліція.

Пожежа тривала майже три години, в результаті згорів і провалився весь дах палацу. У кількох місцях було пошкоджено перекриття другого поверху, куди впали рештки розбитого літака. Усі нижні кімнати залито водою.

Газета Kurjer Lwowski писала, що від верхньої частини будівлі залишилися тільки комини та згарища.

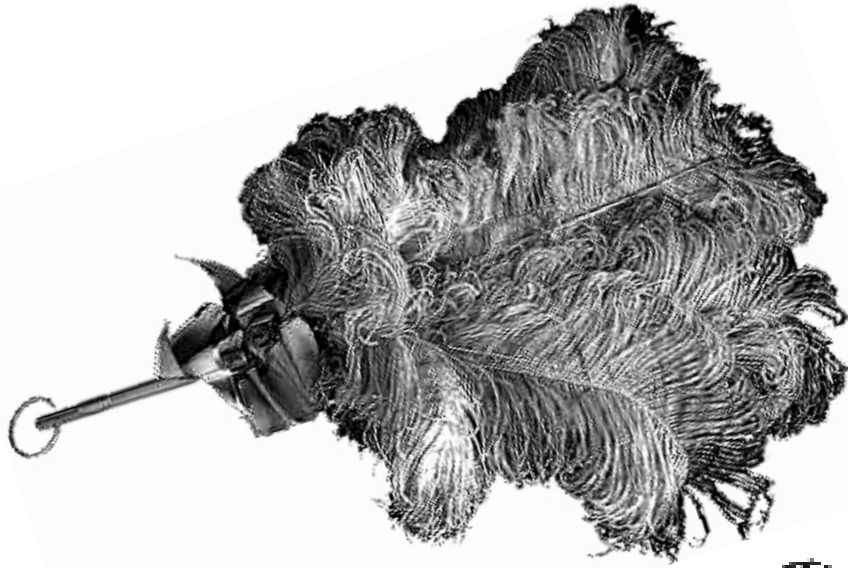
Вибух, пожежа та вода завдали величезних збитків. Граф Альфред Потоцький подав позов про відшкодування, виграв судовий процес та через три роки отримав від держави компенсацію. Ще три роки тривав ремонт самої споруди, а роботи з реставрації затяглися аж до 1931-го.

Гейвса поховали 25 листопада на місці загибелі, у подвір'ї палацу Потоцьких, з усіма військовими почестями. Домовину накрили американським і польським прапорами. Над траурною процесією, що прямувала з євангелістської кірхи на Зеленій, летіли товариші по ескадрильї. Тоді вже ніхто не наважувався надто наблизитися до землі.

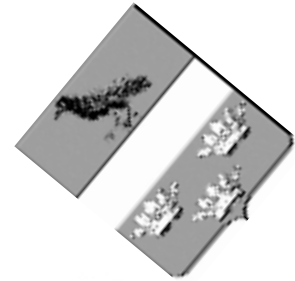
Згодом Едмунда Гейвса урочисто перепоховують на Личаківському цвинтарі серед австрійських вояків. Із появою польського військового меморіалу на тому ж Личакові його перепоховують ще раз. Там він спочиває і сьогодні. 1925 року на могилі було встановлено пам'ятник у вигляді крилатого пілота в льотній уніформі.

Гейвс став першим американським офіцером, який загинув за Польщу.

Та історія має звичку повторюватися. Через рік не стане ще одного американського льотчика – 30-річного Джорджа МакКаллума. Та цього разу літак впаде на скромну львівську трамвайну зупинку неподалік станції Клепарів. МакКаллума також поховали на Личакові.

*богдан
білан
замах на
юзефа
пілсудського
1921 року*

20-річний Степан Федак не зміг поцілити у свого найлютішого ворога

«Пізнім вечором у неділю дня 25 вересня 1921 року рознеслася по Львові вістка, що виконано атентат на начальника польської держави маршала Йосипа Пілсудського і львівського воєводу Грабовського. Того ж вечора телеграфічні дротині рознесли цю вістку по широкому світі і в короткому часі стала вона політичною сенсацією, що довго не сходила зо сторінок крайової і світової преси», – так згадував цю подію історик Зиновій Книш у своїй книжці «На повні вітрила».

Пілсудський приїхав до Львова, щоби продемонструвати остаточне встановлення польської влади в Галичині. На той час ще тривали дипломатичні бої за українську державу, тому радикально налаштовані галицькі українці, об'єднані навколо Української військової організації (УВО), сприйняли анонсований заздалегідь візит польського політичного лідера як нагоду для помсти.

Після урочистої вечері у приміщенні Ратуші Пілсудський разом із львівським воєводою Казимиром Грабовським мав вирушити на виставу до Опер. На площі Ринок їх вітав великий натовп людей: одні – як лідера та месію, інші – як ворога і диктатора. Серед останніх був і 20-річний Степан Федак.

«...Я зайняв був добру позицію, вийшовши значно швидше, – писав згодом Федак у своїх спогадах. – Одначе час минав, люди збиралися, тлумилися і мене все витискали – і в короткому часі відтиснули мене далеко назад. Минали хвилини, напруження зростало не тільки в мене, але і в публіки. Я тримав обидві руки в кишенях, щоби тим прикривати чи дезорієнтувати всяких типів тайної поліції чи взагалі поляків, що приглядалися кожному, хто стояв побіч, наліво й направо від них. У такому напруженні хтось вигукнув: “Іде!” А поляк, що стояв поруч мене, схопив мене за руку. Я думав, що це агент тайної поліції ловить мене якраз за праву руку, що в ній тримав я револьвер. Одначе виказалось, що був це звичайний глядач, який у поденервуванні спіймав мене за руку, але в тому ж таки менті звільнив її і вибачився».

У той момент, коли Пілсудський із Грабовським сідали в автомобіль, Федак тричі встиг вистрелити у них. Щільний натовп і штовханина не дозволили йому

влучно прицілитись. У результаті лише був поранений воєвода Грабовський. Четвертим пострілом Федак намагався вбити себе, та розлючений натовп завадив самогубству. Сильно побитий, у напівпритомному стані бійовик УВО потрапив у в'язницю.

Грабовського було поранено у плече і ліву руку, а Пілсудський взагалі не постраждав. Він уже встиг зайти у машину і після першого пострілу сповзти на підлогу.

«Львівський атентат викликав у Варшаві велике вражіння. Майже всі денники видали надзвичайні додатки. В них на кожному кроці підчеркується «приятельство Пілсудського до українського народу» і пишеться про те, що «польська армія боролася за нашу й вашу волю в користь українського народу на його історичній землі», – писав 29 вересня «Український вісник», єдина на той час щоденна українська газета у Львові, оцінюючи реакцію своїх колег-поляків.

Атентат став тільки вістрям гострої політичної ситуації у Східній Галичині початку 1920-х років. Він спричинив бурхливу суспільну дискусію та консолідацію обох народів навколо своїх політичних центрів і лідерів.

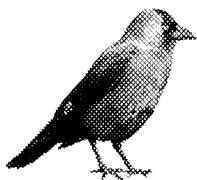
«Поляки хотіли використати атентат до генеральної розправи з незалежницькими, опозиційно до польської держави настроєними українськими колами. Для того потребували моральної санкції у формі обурення їхньої власної суспільності, тому цькували на українців вулицю й обивательщину, – оцінює тодішню політичну ситуацію в Галичині історик Книш. – Українці проти того боронилися

– і хоч ані не могли, ані не хотіли відкритися атентату, та осудити його і тим самим також і атентатчика, однак старалися притупити вістря польських адміністраційних репресій, відбираючи їм політичне узasadнення і зменшуючи психологічне тиснення, виймаючи з-під атентату особу Пілсудського».

Обидві сторони розуміли політичне підґрунтя цього вчинку. Тому важливо для них було продемонструвати подію у вигідному для себе світлі перед своїм народом і світовою спільнотою. Ось як описував аргументи адвокатів Федака під час судового розгляду у листопаді 1922 року «Український прапор», який видавали у Відні: «Виконуючи політичний атентат, обжалований звертав його не проти Пілсудського, що закидає йому акт обвинувачення, а проти львівського воєводи Грабовського як відповідального представника польської окупаційної влади... Вчинок його був тільки криком розпуки з приводу нелюдських знущань і нечуваних безправств над українським народом Східної Галичини».

Український рух у той час був ще дезорієнтованим і несформованим. Після краху ЗУНР нового політичного крила поки не було. Новостворена УВО ще не могла дозволити собі на весь голос заявити про свою причетність до організації замаху, як зробили це кілька років пізніше. Але для відчуття певного стержня опору українській спільноті був потрібен сильний крок. Ним мав стати замах не на когось там, а на самого Пілсудського – організатора і лідера нової польської держави.

146

За кілька місяців до замаху у Львів приїхав полковник Євген Коновалець, переорганізував УВО і став першим її Начальним комендантом. Саме він, як свідчать історики, доручив 20-річному Федакові підшукати виконавця для замаху. Однак хлопець вирішив самостійно застрелити Пілсудського.

Відповідно всю відповідальність йому довелося взяти на себе, аби не дати підстав для поліційного терору, який міг знищити ще не до кінця сформовану і законспіровану УВО.

Уже пізніше, після завершення судового процесу і винесення вироку, УВО заявила, що замах організований на знак протесту проти політики Пілсудського. Коли вщухли пристрасті, УВО заявляла про організацію замаху як протест проти відвідин начальником польської держави Східної Галичини. «Вийшла заява УВО, що і в майбутньому виконуватиме атентати на кожного начальника польської держави, що осмілиться вступити на українську територію», – зазначає історик УВО Володимир Мартинець.

Через три роки УВО організувала замах (щоправда, теж невдалий) на президента Польщі Станіслава Войцеховського. Відтоді аж до 1939 року жоден польський державний лідер до Львова не приїжджав...

Відразу після атентату серед української громади Львова було проведено масові арешти, а через рік – від 23 жовтня до 18 листопада 1922-го – відбувся показовий суд.

Федак відразу заявив, що суд не має права його судити, оскільки він не є і «не відчуває» себе громадянином Польщі.

«Судити його міг би тільки український нарід або інстанція третя, незаінтересована в подіях, які мають місце на терені Східної Галичини від трьох літ. Перед українським народом, який для нього є найвищим і єдиним компетентним трибуналом, стає він з чистою совістю і з отвертим чолом. Він уважає себе громадянином Західньо-Української Народньої Республіки і повинується українському урядові, що в цей час перебуває на еміграції», – описує позицію Федака історик Книш.

Невдача самого замаху, а також тверда позиція захисту зумовили доволі м'який вирок. Хоча цілком імовірно, що найважливішим моментом стало зникнення

з папки прокурора ключових доказів проти Федака, а револьвер – основний доказ – зник просто зі столу судді. У результаті Степан Федак отримав шість років ув'язнення, а вийшов на волю вже через два роки – за амністією.

Повернувся до Львова напередодні війни. 1941 р. – організатор похідних груп ОУН, поручник дивізії «Галичина». Пропав безвісти наприкінці Другої світової війни. Востаннє його бачили у Празі.

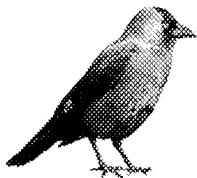
Степан Федак (псевдо Смок) (1901-1945) – син знаменитого

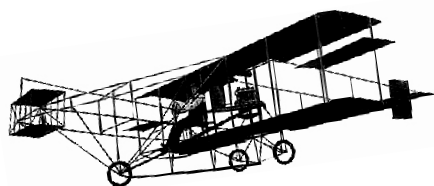
львівського правника та громадського діяча Степана Федака-старшого. У 14 років він зголосився в Легіон УСС, опісля воював в УГА й армії УНР. Був одним із засновників УВО, керівником її бойового відділу.

Після суду перебував у тюрмі при вулиці Баторого (вул. Князя Романа). Пізніше переведений до карної тюрми в місті Равічі на німецькому прикордонні. Після ув'язнення змушений був податися в еміграцію, де продовжував активно працювати в українському підпіллі.

На початку 1930-х повернувся до Галичини. Працював у «Маслосоюзі». У вересні 1939 року заарештований НКВС, тримали його у тюрмах Львова, Києва та Москви, зокрема в тамтешній «Луб'янці».

148

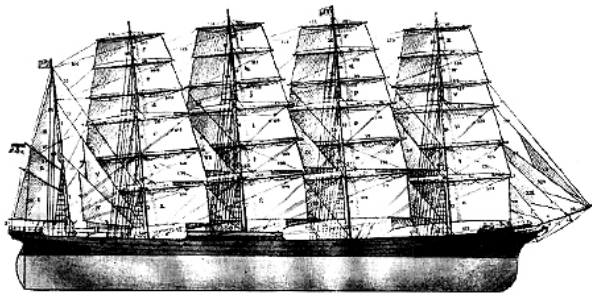
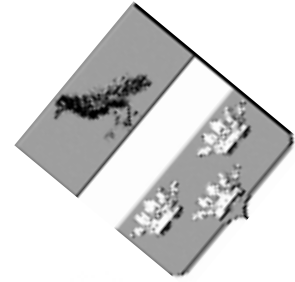

149

богдан білан

*львів - порт
двох морів*

Львів був одним із найбільших міст знаменитого середньовічного торгового шляху «з варяг у греки». Так називали маршрут проходження торгівлі між Балтійським і Чорним морями. Він з'єднував між собою дуже різні за асортиментом товари, але однаково економічно активні регіони. Доставка відбувалася морем, частково річками, але в основному торговими караванами по суходолу. Саме сухопутна частина шляху забирала найбільше часу, найдорожче коштувала та була найнебезпечнішою. Морем потрібно було огинати всю Європу.

Та в давні часи годі було й думати про якусь альтернативу такому способу, хоча дослідник В'ячеслав Чижевський припускає, що якісь ідеї висували ще у XVI ст. XIX ж століття з його науковими та технічними досягненнями зробило можливою реалізацію цих ідей. Одним із напрямів новітніх перетворень стали водні канали. 1869 року відкривають знаменитий Суецький канал між Середземним і Червоним морями, 1893-го – Коринфський між Егейським та Іонічним, 1895-го – Кільський між Балтійським і Північним.

Саме тоді з ідеєю з'єднати басейни Балтійського і Чорного морів виступило міністерство транспорту Австрійської імперії. Гідростатичний відділ при ньому 1893 року розпочав вивчення та розробку проектів водних доріг, які мали входити в єдину європейську систему та, як зазначає Czasopismo Techniczne, «скерувати значну частину товарообігу між східною і західною Європою через Галичину». 1900-го у Відні відбувся спеціальний конгрес, на якому обговорювали ці плани. Великого значення як в економічному, так і в стратегічно-військовому відношенні надавали каналу Вісла – Дністер. Окрім виходу до моря, він також мав підходити безпосередньо до кордону з Російською імперією, однією з основних противників Австрії. За умови мирного співжиття сусідів канал міг бути продовженим російською територією через Стир і Прип'ять аж до Дніпра та Чорного моря.

Канал Вісла – Дністер починався від балтійського порту Гданська та прямував сканалізованим руслом Вісли та Сяну. Поблизу сіл Грабівці та Михайлівка (Польща) на висоті 182,5 метра над рівне моря канал повертав на Судову Вишню і далі на Рудки. З Дністром канал планували з'єднати поблизу Жидачева, де,

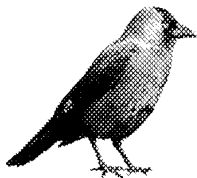
приймаючи води Стрия, річка ставала придатною для судноплавства. Ширина та глибина каналу мала дозволяти розминутися двом кораблям місткістю 300 тонн. Річний транспортний обіг при 240 навігаційних днях мав становити 3 мільйони тонн товарів. Попередню вартість робіт оцінювали у 250 мільйонів корон.

152

Від Судової Вишні планували відгалуження на Львів і Броди завдовжки 147 кілометрів. Один із портів мав розташуватись і у Львові на території між Рясним і Брюховичами (поблизу залізничної станції). Тоді це було 12 кілометрів від міста, тому магістрат вимагав наближення порту до центру і як альтернативу пропонував Богданівку (поблизу Левандівського моста) чи Клепарів (біля залізничної станції). Обидва варіанти віддалені від середмістя не більше як на 5 км, до того ж вони впритул підходили до залізничних чи військових складів, що могло передбачати їх спільне використання. Для них планували додатковий канал від Рудок завдовжки близько 10 км. Вартість робіт становила 5-6 млн корон. Довжина причалу порту Львів мала сягнути 500 метрів, тобто він міг розмістити до десятка кораблів. Чижевський припускає, що для функціонування цього каналу необхідно було створити велике водосховище, що затоплювало б південно-західні околиці Львова.

Кошторис каналу Судова Вишня – Броди становив 69,6 мільйона корон. Дослідник Ігор Мельник зробив цікаві зіставлення: 1910 року, коли роботи могли б починати, бюджет Львова становив 7,6 мільйона, а все майно міста оцінювали у 80-90 мільйонів.

Неподалік Львова на висоті 301 метр над рівнем моря канал долав основну перешкоду на своєму шляху – Головний європейський вододіл. Власне вододіл і поділяє Європу на умовно північну та південну, де води річок розходяться у протилежні напрямки, у нашому випадку, відповідно, до Балтійського та Чорного морів. Наприклад, Полтва тече в Балтійське море, а Зубра – в Чорне. Вододіл починається на Піренеях в Іспанії і закінчується на Уралі в Росії, на заході торкається території України та безпосередньо проходить через Львів. Його лінія входить у місто з боку Бібрки, прямує вулицею Зеленою через Сихів на Персенківку (Новий Львів), вулицею Володимира Великого, Кульпарківською, Бандери (район церкви Ольги та Єлизавети), Залізничною до Янівського цвинтаря, далі між Рясним і Брюховичами виходить на Розточчя, а через Городок і Рудки – до Польщі. (Колись на Куртумовій горі навіть був споруджений символічний будиночок, зі стріх якого під час дощу вода стікала в басейни різних морів.) Подолавши цей бар'єр, канал вливався у русло Дністра і прямував до Чорного моря.

1 червня 1901 року австрійський парламент прийняв закон про будівництво каналів, що мало бути здійснене впродовж 20 років за кошти урядових облигацій. Вже 11 червня Галицький сейм зі свого боку приймає ухвалу про участь у проєкті та солідарне співфінансування у розмірі восьмої частини кошторису. Натомість вимагає залучення до робіт лише місцевих робітників і створення при «Львівській політехніці» гідротехнічного факультету.

Зреалізувати проект на початку ХХ століття завадила I Світова війна. У міжвоєнний період також говорили про ідею каналу, та бідність казни Польщі і тривожні настрої в Європі відсували її реалізацію. Хоча плани були. Міністерство громадських робіт Польщі пропонувало три варіанти виходу до Чорного моря: через Дніпро, через Дністер і через Дунай. Пріоритетним визначили третій варіант – він був найкоротшим (1560 км) і зачіпав територію тільки двох держав (Польщі та Румунії). Втіленню планів перешкодила Велика депресія 1929-1933 років. У 1930-х канал Вісла – Дунай наново почали планувати та вимірювати. Вийшло 1894 кілометри за півмільярда польських злотих. 1939 року навіть розпочали роботи, залучившись підтримкою кредиторів із Лондона, Парижа й Амстердама.

Така торгова артерія, звісно ж, не могла оминати Львова. Доктор Олена Степанів у книзі «Сучасний Львів» 1943 року пише: «Вже давно встановлено, що Львів можна влучити у мережу водних шляхів... На периферіях Львова проєктовано

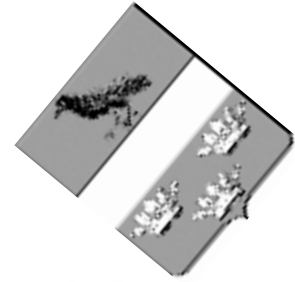
збудувати два порти: верхній – на білогорських торфах, нижній – у долині Полтви, у північно-східній частині міста. Велику технічну трудність представляло б проведення верхнього і нижнього порту через велику різницю рівня і конечність проведення каналу через забудовану площу міста...»

Після війни розвиток залізничного й автомобільного транспорту перекреслив рентабельність каналу.

богдан білан

як у львові
1924 року
готували
вбивство
президента
польщі
станіслава
войцеховського

У п'ятницю, 5 вересня 1924 року, львівська поліція працювала у посиленому режимі. Адже на урочисте відкриття «Східних торгів» – найбільшого у тогочасній Польщі бізнес-форуму – особисто прибув президент Польщі Станіслав Войцеховський.

Станіслав Войцеховський став другим президентом Польщі у 1922-1926 рр. Правою рукою маршалка Юзефа Пілсудського, посередником між різними політичними угрупованнями періоду становлення польської держави. Як фігура компромісна, він був непримиренний до радикальних течій, зокрема заборонив діяльність Комуністичної партії в Польщі. Однак він був противником концентрації влади в руках військових – останнє призвело до конфлікту з Пілсудським, який був багаторічним другом Войцеховського. У результаті цього, у 1926 році президент пішов у відставку, а маршалек очолив державу. Друзі до кінця життя так і не помирились. Разом з тим Войцеховський був прихильником жорсткого вирішення питання національних меншин, що, звісно, стосувалося й українців.

Після 1926 року покинув політику і зайнявся науковою та викладацькою діяльністю. А помер він аж 1953-го у Варшаві на 85-му році життя.

Та повернімося до його візиту до Львова 1924 року. Тоді вулиць ніхто не перекривав. Навпаки – всю програму президентського візиту та маршрут його пересування було напередодні надруковано у львівських газетах, щоби якомога більше людей могли побачити державного лідера.

По обіді кортеж президента вирушив до центру міста вулицею Коперника. Сам Войцеховський їхав у відкритій кареті, запряженій шестіркою коней. Попереду і позаду – кінні гвардійці з шаблями наголо. Тисячі людей, які зібралися вздовж вулиці, махають капелюхами і руками, вигукують «Нех жие!». 55-річний Войцеховський, стоячи з циліндром у руках, вітає львів'ян поклонами.

Але далеко не всі у Львові тішились цьому візиту. Серед тріумфуючого натовпу проїзду Войцеховського чекали двоє бойовиків УВО – 19-річний Теофіл Ольшанський і 24-річний Микола Ясінський. Ці двоє мали вбити президента, причім основна задача лягала на плечі Ольшанського, а Ясінський мав би вступити у гру, якби напарникові щось не вдалося.

Українська військова організація (УВО) виникла 1920 року у Львові з ініціативи Євгена Коновальця як нелегальна військово-політична структура.

На той час надто свіжими були спогади про поразку у війні 1918-1919 рр. Надії на втручання європейського співтовариства зникли у березні 1923-го, коли на засіданні Ради амбасадорів у Парижі було юридично закріплено належність Галичини до Польщі. З цього приводу один із амбасадорів сказав: «Ви, українці, є жертвою теперішніх часів. Англія матиме вільну руку в нафтових справах у Ірані, Франція ж дістане галицьку нафту».

У новій Польщі українці не мали жодного впливу на вирішення своїх політичних чи економічних проблем. Тому єдиним варіантом у цій ситуації, на думку ініціаторів створення УВО, була підпільна самоорганізація українців, формування паралельного з офіційним світоглядом й укладу життя. В УВО об'єдналися представники різних політичних, громадських і військових формувань, зокрема Січових стрільців та УГА. Очолив УВО спочатку Євген Коновалець, згодом Андрій Мельник, а сама організація стала предтечею легендарних ОУН та УПА.

Одним із елементів діяльності УВО стали атентати (замахи з політичних мотивів), що давали змогу голосно заявити про себе та про свою ідеологію. Серед найвідоміших – невдалий замах на Пілсудського 1921 року у Львові та вбивство 1922-го у Кам'янці-Струмиловій (тепер – Кам'янка-Бузька) одного з лідерів Української хліборобської партії

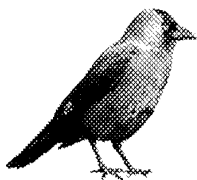
Сидора Твердохліба. УХП, на відміну від інших тодішніх українських політичних організацій, відмовилася підтримати бойкот виборів до сейму і стояла на платформі визнання польської влади в Галичині.

Реальними організаторами замаху на Войцеховського були сотник Юліан Головінський – крайовий комендант УВО, і сотник Омелян Сенік – бойовий референт крайової команди УВО. Саме вони придумали план замаху, знайшли виконавців і помічників, забезпечили їхній відхід.

Відбір виконавців – Ольшанського і Ясінського – був серйозний. Свідомо обирали хлопців із провінції, не «засвічених» у Львові. Спочатку за них поручилися місцеві керівники УВО – з Перемишля і Станіславова (тепер – Івано-Франківськ). Потім відбулася співбесіда з крайовими керівниками, де вони отримали докладні інструкції. Серед них: «Чи здаєте собі справу з того, що це небезпечно, майже нема надії на втечу, можна загинути разом зі своєю жертвою? А коли зловлять – тяжкі тортури і також смерть. Чи чуєтеся на силах витерпіти це і нікого не зрадити? Після того, як це зробите, – не втікайте, стійте на місці. Втеча і так вам нічого не допоможе, бо звернете на себе увагу, в той спосіб вас зараз же схоплять. Якщо залишитесь живі – поліція вас арештує».

«В слідстві маєте заявити, що ви – члени УВО, і вчинили це з її наказу на голову ворожої держави, що насильно і безправно окупувала українські землі, з чим український народ не погодився і ніколи не погодиться. Добре собі те запам'ятайте, вивчіть напам'ять, щоби не

156

напести яких неблиць. З того вийде велика справа в суді – і ми це використаємо політично. Оборону дістанете якнайкращу, хоч вона вам нінащо не здасться – доля ваша пересуджена. Уважайте ж, що по вашій поведінці світ судитиме не тільки вас одного – тут ідеться про честь і славу всієї УВО, покажіть себе гідним її бойовиком».

Уже напередодні самого замаху Ольшанському та Ясінському дали можливість уникнути завдання, але обоє відмовилися.

Знову повернімося до Львові. Коли кортеж виїжджав із вулиці Коперника на площу Марійську (тепер – Міцкевича), Ольшанський, ледве випроставши руку в щільному натовпі, кинув пакунок просто під копита коней. Але де ж вибух? Бомба лише шипіла та диміла.

Президент Войцеховський зблід. Візник розвернув карету й погнав коней назад по Коперника. Поліція й агенти в цивільному оточили місце замаху, відтісняючи людей.

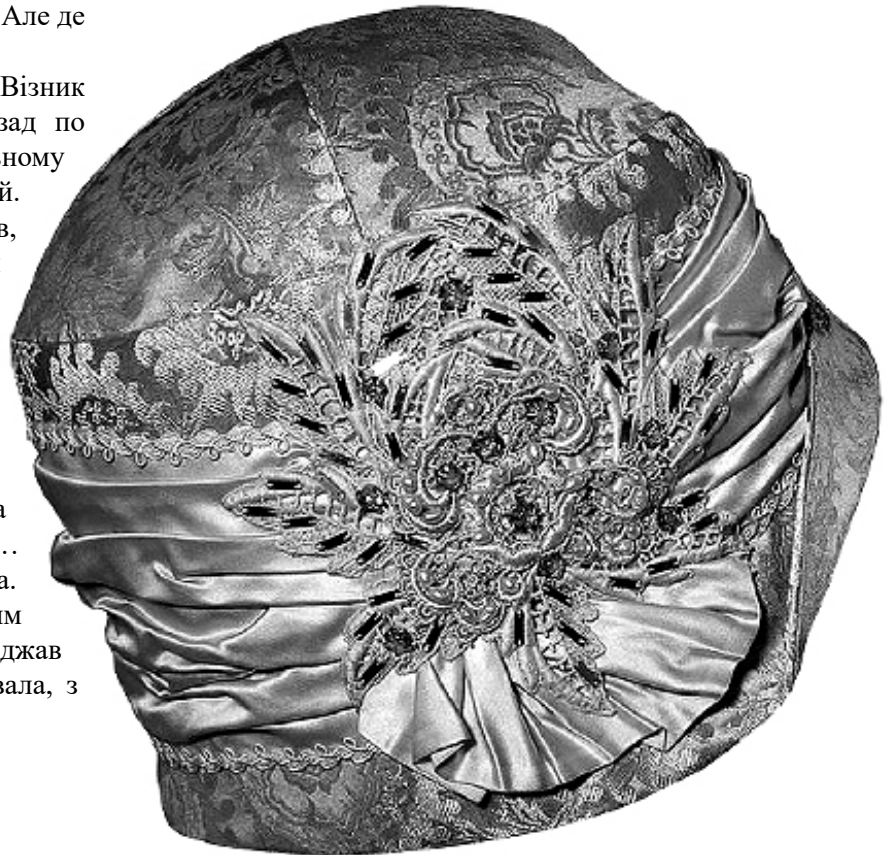
Найдивніше – ніхто так і не помітив, хто кинув бомбу. Дочекавшись, поки розсмокчеться щільний натовп, Ольшанський спокійно пішов собі. Через кілька днів він уже був у Німеччині.

Детальні репортажі про замах на президента надрукували всі львівські вечірні газети. «Бомба хоч проста, та побудована майстерно і дуже старанно... Вибухова сила конструкту була страшна. Це просто чудо Матері Божої, ім'ям якої названо майдан, куди саме в'їжджав Войцеховський! Бо якби вона спрацювала, з

карети й шестірни коней не лишилося б і сліду, а з президента Войцеховського – хіба тільки «ріжки й ніжки»».

Тоді журналісти не знали, що саме візник президентського кортежу, який розвернув екіпаж і вивіз Войцеховського з дружиною із центру міста, врятував не лише президентське подружжя, а й життя багатьох львів'ян.

Керівники УВО, плануючи замах, усвідомлювали, що вибух у місці масового скупчення людей може призвести до багатьох невинних жертв. Саме тому Ольшанський, який перший стояв на шляху президентського кортежу, отримав бомбу, розраховану на малий радіус ураження.

У разі невдачі, за 100 метрів далі, вже на Марійській площі, чекав Микола Ясінський зі значно потужнішою бомбою. Якби президентський візник не розвернувся, кількість жертв могла б обчислюватися десятками.

Сконструював вибухові пристрої інженер Федір Яцура, головний піротехнік підпілля УВО. Згодом у спогадах він напише, що, готуючись до атентату, випробував близько сотні зразків вибухівки. Яцуру дуже тяжко переживав невдачу замаху, бо вважав це своєю провиною: «Годі переповісти, що я тоді вислухав [від керівництва УВО]. «Нездара», «недбалюх», «незнайко в своїм ділі» – це ще найделікатніші епітети. Погрожували поставити мене під суд УВО за те, що занапастив атентат».

Однак польські військові експерти, слова яких цитувала львівська преса, високо оцінили простоту й ефективність бомби. А міжнародний резонанс примирив лідерів УВО з невдачею, адже завданням було не стільки вбивство президента, скільки демонстрація українського спротиву польській владі.

Лише пізніше з'ясували, що причиною невдачі стала надмірна конспіративність УВО – один із посередників зберігав вибухівку у п'єсу, засипавши попелом, тож вона і відсиріла.

Розслідування замаху очолив комісар поліції Міхал Кайдана, відомий у Львові політичний нишпорка, який особливо упереджено ставився до українців. Однак цього разу його жертвою став єврей. Одна з хористок Львівської опери вказала на 23-річного Станіслава Штайгера – мовляв, вона особисто бачила, як той кинув

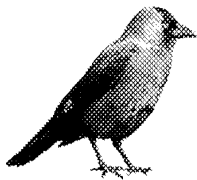
бомбу у президента. Підозрюваного негайно заарештували. Комісар Кайдана відрепортував про успішне розслідування замаху.

Через три дні після замаху львівська єврейська газета «Хвиля» надрукувала анонімне звернення лідерів УВО: «Шановний пане редакторе, замах на особу президента, який відбувся близько 15:00 5 вересня у Львові на вулиці Коперника, був організований, разом із низкою інших акцій, Українською військовою організацією та її членами – українцями... Ми шкодуємо, що дії УВО ненавмисне завдали багато шкоди невинному євреєві та призвели до нових нападів на Сіоністську партію і єврейську громаду».

Однак поліція фактично проігнорувала це звернення, адже тоді довелося б публічно визнати існування терористичного підпілля УВО. Натомість єврей Штайгер, якого слідство ще й пов'язало з комуністами, був зручнішим «винуватцем» – особливо, якщо враховуючи тодішню політику мовчазного схвалення побутового антисемітизму.

Тож львівські євреї, побоюючись, що шум навколо «справи Штайгера» може спровокувати нові погроми у місті, вирішили діяти самостійно.

Зустріч відбулася у берлінській кав'ярні «Романішес кафе». До столика, де разом із кількома товаришами сидів керівник УВО Євген Коновалець, підійшов їхній давній знайомий Яків Оренштайн, відомий видавець українських книжок і власник видавництва «Галицька накладня» спочатку в Коломиї, а потім у Лейпцигу.

«Оренштайн заявив, що приходить не з власної ініціативи, тільки на прохання організації американських жидів, що просили його посередничити в тій справі, – писав пізніше інженер Михайло Селешко, який був учасником тієї зустрічі. – Жиди пропонували: 1. щоб УВО видала від себе публічну декларацію, що це її член і з її доручення виконав атентат на Войцеховського, 2. щоби таку саму декларацію склав від себе цей же атентатник. 3. за те жиди гарантують йому переїзд і поселення в Америці, а УВО обіцяють відплатитися відповідною грошовою допомогою. Полковник Коновалець на ті пропозиції не погодився. Він був схильний проголосити офіційно, що атентат виконала УВО, бо це й так було відомо і про те широко писалося в пресі. Але відмовився виявити назвище атентатника і, зокрема, не згодився на відплатну фінансову підтримку».

Попри відмову Коновальця, 2 жовтня, через місяць після замаху, Ольшанський у присутності німецької поліції зробив публічну заяву про свою причетність. Очевидно, без погодження з керівництвом УВО він не наважився б на такий крок.

Резонанс у міжнародних ЗМІ призвів до того, що львівській поліції довелося випустити Штайгера. Комісара Кайдану звільнили, а суддю д-ра Рутка, який вів цю справу, понизили й відправили працювати у відділ реєстрації волоцюг і жебраків.

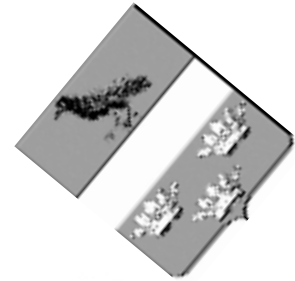
Коли польська влада проголосила вимогу про екстрадицію,

Ольшанському довелося виїхати з Німеччини за океан. Спочатку він жив на Кубі. Потім найнявся в армію Гондурасу, де дослужився до чину полковника, брав участь у кількох тамтешніх державних переворотках. Наприкінці життя перебрався у США, де займався різьбою і малярством.

Свій висновок зробили і польські політики. З того часу, аж до катастрофи польської державності у вересні 1939 року, жоден із польських президентів не зважився особисто відвідати ні Львів, ні Галичину.

*богдан
білан
надзвичайно
вдалий «екс» -
пограбування
- 1925 року*

Понад 100 тисяч злотих із львівської Головної пошти винесли за п'ять хвилин і без жодного пострілу 1925 року бойовики Української військової організації. Увечері 28 березня на малолюдній вулиці Сикстуській (Дорошенка – авт.) майже в центрі Львова неквапом прогулювалися кілька молодих людей. Це нікого не дивувало, оскільки неподалік розташовувалися університет, Греко-католицька духовна семінарія та Музичний інститут на площі Шашкевича. З вулиці в браму Головної пошти повернула червона інкасаторська машина – амбулянс. Услід за нею туди ж увійшли шестеро «студентів»...

Робочий день поштарів тривав до шостої години вечора. Десь у той час до кожного поштового відділення у Львові під'їжджали дві автівки. Одна забирала кореспонденцію та везла на Головний двірць (вокзал), інша – готівку до Головної пошти.

Так було щодня з різницею у кілька хвилин. На це не особливо звертали увагу пересічні мешканці міста. Та цю систему досконало вивчили бойовики УВО – члени елітного спецпідрозділу «Летюча бригада». Вони спеціалізувалися на експропріації коштів у польських державних і комерційних установах на користь українського підпілля, т. зв. «ексах» – іншими словами, програбуваннях. У їхньому доробку вже було кілька більш-вдалих операцій у всій Польщі, та саме нападові на львівську Головну пошту судилося стати найуспішнішим і найрезонансним «ексом».

«Летюча бригада УВО» діяла у 1924-1925 рр. Її організатором і керівником став 30-річний Юліан Головінський. Величезний досвід військової й організаційної діяльності підказував, що для успіху справи, водночас із людьми, передусім потрібні гроші. І Головінський узявся їх добувати.

У той час основними державними установами, де накопичувалися гроші, були банки та пошта. Але банки мали серйозну охорону та відповідне обладнання. Пошта ж оперувала меншими грішми, проте й гірше охоронялась. До того ж, поштові гроші часто перевозили, що робило їх особливо вразливими.

Усі операції особисто організовував Головінський. Вони були прораховані до найменшої деталі. Нерідко

він сам брав участь чи з'являвся під час виконання. Дбав про кожного бойовика та мав серед них незаперечний авторитет. «Бойовики були йому вірні до безтями і готові з ним іти хоч би й голіруч у саму гущу ворога, – писав згодом сучасник Головінського Зиновій Книш. – Кожен із них без вагання скочив би чортові в зуби за «Юлька»».

162

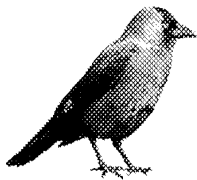

«Летюча бригада» стала найзапеклішим ворогом поліції, проте в очах громадськості, навіть польської, набула певного ореолу таємничості та мужності: «Одна поштова урядниця із захопленням зізнавала поліції про інтелігентний вигляд і гарне обличчя учасників ексу».

Головінський впровадив у своїй організації суворі аскетичні порядки. Її члени не могли ходити до українських установ, до церкви, не мали права зустрічатися з українськими дівчатами. Постійно вправлялися фізично та у стрільбі. Під час операцій мали говорити польською мовою. Все це – аби віддалити підозри від українського середовища, яке і так постійно страждало від обшуків та арештів.

Бойовики з різних напрямів з'їжджались у місце проведення операцій та хутко розходилися відразу після її виконання. Напередодні акції група двічі (вдень і вночі) проходила маршрут відходу, досконало вивчаючи його.

Кожен мав спеціальне спорядження: два пістолети (більшого і меншого калібру), набой до них, туристичні черевики, грубі шкарпетки, компас і карту, надійний швейцарський годинник, харчі (суха ковбаса, шоколад, коньяк), гроші та перев'язочний матеріал.

Менш ніж за два роки українське підпілля отримало з «ексів» Головінського понад 200 тисяч злотих – величезну суму, вдсятеро більшу, ніж УВО вдалося отримати іншими, більш легальними шляхами.

Втім, найбільшу славу та гроші «Летючій бригаді» принесло зухвале пограбування Головної пошти у Львові. Такого нахабства в центрі міста, поруч із поліційним відділком, не сподівався ніхто. Основну інформацію про внутрішню організацію роботи пошти і транспортування грошей Головінський отримав від свого родича, який працював у тамтешній дирекції.

Якось тихого березневого вечора машина інкасаторів повертала в браму пошти. За нею непомітно прошмигнула постать. Чоловік завадив зачинити ворота. Туди ж забігли ще п'ятеро. Троє зупинилися біля брами, охороняючи відхід, ще один пильнував вулицю Словацького.

Бойовики працювали швидко. На півдороги зупинили службовця, що вийшов назустріч амбулянсу, взяли на приціл водія автівки. Двоє охоронців, вийшовши з інкасаторської будки, одразу побачили дула пістолетів. Всіх вишикували біля машини – один нападник пильнував за ними, решта вхопили мішки і попрямували до виходу. Коли всі успішно залишили будівлю пошти, за ними вийшов і останній. Зачинив браму і разом із товаришами, які чекали ззовні, спокійно розчинився в юрбі. Хлопці з мішками ввійшли в будинок на Сикстуській, 44, що мав прохід на сусідню вулицю Крашевського, 7 (Крушельницької

– авт.), залишили торби у фіакрі та через Єзуїтський город (парк ім. І. Франка – авт.) розійшлися по домівках. Операція тривала заледве п'ять хвилин і обійшлась без жодного пострілу.

Ще ввечері почалися арешти, обшуки, перевірки. Поліція провела масовані облави, арештувавши більшість відомих їй львівських злодіїв і грабіжників, але все було марно. Наступного дня газети, з подачі поліції, повідомили, що грабіжникам вдалося винести 32,5 тис. злотих – однак достеменно відомо, що Головінському з товаришами дісталось понад 100 тисяч.

Юліан Головінський розумів, що кожен вдалий «екс» насправді наближає момент, коли діяльність «летючої бригади» доведеться згортати. Часті виступи з одним почерком, фізична та моральна втома кількох молодих хлопців – і державний поліцейський апарат.

Крах «летючої бригади» почався з невдалого «ексу» в Коломиї. Частина команди відходила через Галич і вирішила там зупинитися. На ранок хату оточили. Відстрілюючись, «Бригада» втратила одного зі своїх, але змогла втекти. Проте поліція вже зрозуміла, де їх шукати.

Кілька поліцейських із Коломиї, які бачили обличчя нападників, приїхали до Львова і почали вишукувати їх поблизу українських установ. Одного з бойовиків примітили у Преображенській церкві, куди той зайшов помолитися, незважаючи на сувору заборону.

Уже закутий в кайданки, він привів поліцію до конспіративного будинку в садку Василянок на вулиці Убоч (Збаразька.– авт.), маючи надію, що товариші зможуть його відбити. Але поліції виявилось надто багато, тож кількох бойовиків, які були у той час на квартирі, арештували.

Процес над «поштовцями», як охрестили «Летючу бригаду» у львівській пресі, почався 1926 року. Загалом перед судом постали 12 бойовиків УВО. Очікували кількох смертних вироків. На цей випадок УВО навіть планувала втечу в'язнів, передавши їм через адвокатів у камери зброю – кілька пістолетів. Однак вирoki виявилися несподівано легкими – реальні

163

терміни отримали лише восьмеро (від трьох до восьми років в'язниці), чотирьох бойовиків загалом випустили просто з зали суду.

На думку судових хронікерів, причиною такого м'якого покарання стали палкі промови адвокатів УВО. Втім, не меншу вагу мав й інший фактор, про який згадує Зиновій Книш, – «голова трибуналу перед кількома днями «виграв у карти» дві тисячі доларів».

І ще про організатора «ексів» Юліана Головінського. Він один із чільних діячів українського підпілля 1920-х, був керівником бойової реферантури УВО, пізніше – крайовим командантом УВО. За особистим наказом Євгена Коновальця Головінський мав організувати злиття УВО та ОУН для подальшої легалізації політичної діяльності.

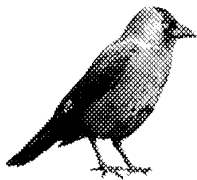
Попри активну підпільну діяльність, Головінський виявився неабияким бізнесменом – він створив успішне підприємство з міжміських автобусних перевезень, яке разом із «Фамою» (рекламною фірмою Романа Шухевича) фінансово підживлювало підпілля.

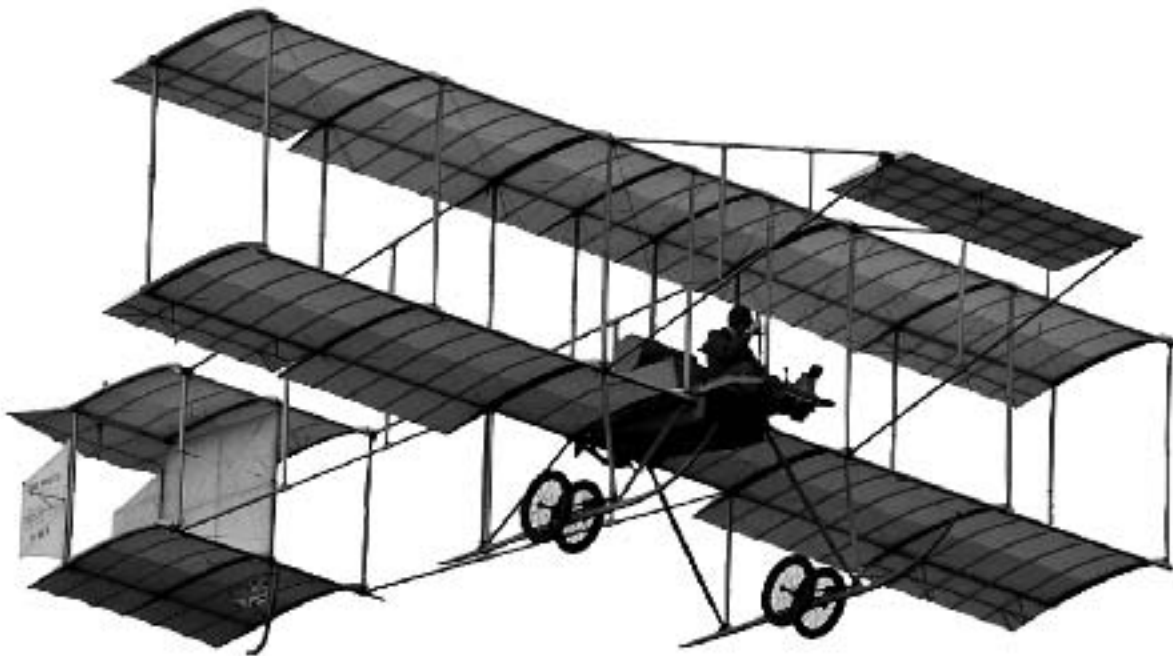
Головінського арештували лише 20 вересня 1930 року на виході з приміщення легальної української партії УНДО на вулиці Костюшка, 3. У поліції були непрямі докази його причетності до «ексів», що тривали і після розгрому «Летючої бригади», однак нічого довести не було змоги. Тому його просто

застрелили під час слідчого експерименту в с. Великі Глібовичі поблизу Бібрки. Слідчі стверджували, що він спробував втекти, але згодом експертиза встановила, що закутого Головінського розстріляли пострілами спереду.

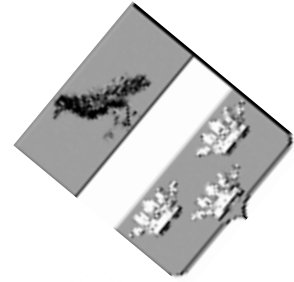
Поховали його там же, у Великих Глібовичах. На початку лютого 2012 року Львівська облрада підтримала пропозицію Спільки офіцерів України про перепоховання Головінського на Личаківському цвинтарі з найвищими військовими почесностями.

164

*богдан
білан
ярослав
янчак
90 років
цивільної
авіації у
львові -
як усе
починалось*

Львів став першим українським містом, де почалась епоха цивільної авіації. 1922 року регулярне авіасполучення з'єднало Львів із Варшавою та Гданськом. У Харкові, тодішній столиці України, як і в Києві, цивільна авіація народилася на рік пізніше, у 1923-му...

Початки цивільної авіації у Львові сягають повоєнного 1918 року. Хоч окремого цивільного авіасполучення ще не існувало, проте військові літаки перевозили деяких «цивілів» за особливої потреби. Першим таким пасажиром став львівський професор Станіслав Стронський, один із чільних діячів руху за відновлення Польщі. Він летів зі Львова до Кракова з важливим дорученням.

Першим пілотом, котрий перевозив пасажирів, став пілот Степан-Станіслав Стець.

Проекти регулярних пасажирських авіаліній зі Львова активно розробляли, починаючи з 1920 року, однак бракувало грошей для їх втілення.

Лише 1922-го у Польщі було створено першу авіакомпанію Aero Lloyd, яка, втім, не була суто польською – і керівництво, і техперсонал, і, зрештою, капітал були німецькими. 2 серпня 1922 р. здійснено перший пробний політ – о 10:00 після 2,5 год. польоту літак Junkers F-13 DZ-41 вдало приземлився у Львові. Його зустрічала делегація з представників львівського магістрату, воеводства, залізниці та «Політехніки».

1 вересня 1922 року Aero Lloyd відкрила перший у Польщі регулярний авіарейс Гданськ-Варшава-Львів завдовжки 625 км. Наступного дня газета Kurjer Lwowski писала: «Виліт щодня, крім неділі, зі Львова о 03:30. Політ до Варшави, разом із 10 кг багажу, коштує 40000 мкр. (польських марок – авт.). Квитки можна придбати у залізничних касах для спальних вагонів». Для порівняння – у той час одна поїздка міським автобусом у Львові коштувала 500 марок.

Німці з Aero Lloyd дообладнували діючі військові аеродроми для потреб цивільної авіації – встановлювали маяки, будували ангари та ремонтні майстерні. Першими пасажирськими літаками у Львові були чотиримісні Junkers F-13, а перший «термінал» розташувався у перероблених старих товарних залізничних вагонах. Пізніше військові передали для потреб авіапасажирів маленький дерев'яний будинок при злітній смузі.

Авіакомпанія Aero Lloyd була створена у Гданську німецьким пілотом-асом часів I Світової війни Ергардом Мільхом. Вона спеціалізувалася на авіаперевезеннях у прибалтійському регіоні. Саме їй належала перша польська авіалінія Гданськ-Варшава-Львів.

168

Мільх був найкращим спеціалістом у галузі авіації міжвоєнної Німеччини. 1926 року він очолив новостворену авіакомпанію Lufthansa, утворену шляхом злиття найбільших німецьких компаній Deutsche Aero Lloyd та Junkers. Саме Lufthansa стала основою для розбудови у 30-х роках військової авіації Люфтваффе, якою Мільх займався разом із Германом Герінгом, найближчим соратником Гітлера.

Однак повернімося до Львова. 1925-го поляки відмовилися від послуг німців і створили власну авіакомпанію Aerolot, яка через три роки перетворилася на Lot, що існує досі. Тоді ж, у 1925 році, закупили 17 новітніх голландських літаків Fokker F-VIIa та додали рейс на Краків. Львівське відділення Lot розташувалося на вул. Академічній, 8. Зараз у цьому будинку на проспекті Шевченка є книгарня НТШ.

Перший львівський аеропорт був на Левандівці, між залізничним вокзалом і станцією «Клепарів», на військовому летовищі, збудованому ще австрійцями напередодні війни. Злітна смуга проходила в районі перехрестя теперішніх вулиць Повітряної та Сяйво. Левандівське летовище активно використовували впродовж семи років, за цей час послугами авіалінії скористалися майже 11 тис. пасажирів, не сталося жодної авіакатастрофи.

Через навколишню забудову летовище на Левандівці не підлягало розширенню, а потреби пасажирського перевезення зростали. Місцем під новий аеропорт обрали скнилівські поля. Перші роботи розпочали вже у 1923 році. Льотне поле тут було значно більшим – близько 1200 м у діаметрі.

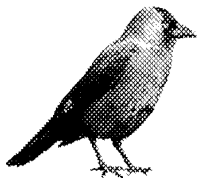
До 1929-го для пасажирських літаків збудували ангар, де розмістився і аеровокзал. Цього ж року почалися перші авіарейси з нового аеропорту. Загалом будівництво Скнилівського летовища тривало аж до початку Другої світової війни і коштувало понад 12 млн злотих.

У кінці 30-х років минулого століття зі Львова можна було полетіти у Бухарест, Ригу, Таллінн, Гельсінкі, Софію, Афіни і Салоніки, на острів Родос і в Єрусалим. У 1939 році з'явився рейс до Бейрута. Планувався і Стамбул, але не встигли...

У період «перших совітів», 1939-41 рр., Львів увійшов у структуру радянського «Аерофлоту». Звідси літали на Тернопіль, Рівне, Дрогобич, Луцьк, Станіслав (Івано-Франківськ), а також до Києва і Москви.

На час німецької окупації регулярне пасажирське авіасполучення скасували. Зате німці почали бетонувати злітну смугу, адже до того це була звичайна ґрунтовка, укріплена щебенем і піском. На цих роботах використовували військовополонених і в'язнів концтабору «Шталаг», що містився на Цитаделі.

Після війни аеродром був серйозно пошкоджений. Тільки на льотному полі засипали 260 воронок. Поступово відновлювалося

сполучення з Києвом та сусідніми областями. Із 1946 року почалося міжнародне сполучення – до середини 60-х років жоден літак «Аерофлоту», який прямував на захід, не оминав Львова, де здійснював дозаправку.

Монументальну споруду нового аеровокзалу урочисто здали в експлуатацію 1955-го. Збудовані за типовим проектом схожі будівлі з'являються у Харкові, Сімферополі та Донецьку. Тут водночас розмістилися квиткові каси, диспетчерська, пошта, телефон, телеграф, готель на 14 місць, ресторан – усе, що потрібно для комфортної роботи та польотів.

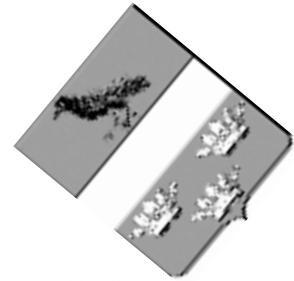
У середині 1950-х років популярною розвагою у Львові стали екскурсійні польоти. Кожної неділі на літаку Іл-14 можна було пролетіти за спеціальним екскурсійним маршрутом Львів-Городок-Львів. Політ тривав близько години і включав оглядовий маршрут над Львовом. Протягом дня літак встигав зробити сім-вісім рейсів. Коштувало таке задоволення символічну суму – 10 дореформених радянських рублів. Авіаекскурсії мали серед львів'ян величезний попит і викликали море позитивних емоцій. Часто пасажери з невеликої висоти польоту могли побачити свій будинок чи місце роботи. Скасували ці повітряні екскурсії в кінці 50-х через економічну недоцільність, оскільки собівартість значно перевищували плату за політ.

Ось як цю подію описувала 23 квітня 1955 року газета «Ленінська молодь»: «22 квітня львів'яни одержали ще один дорогий подарунок – новий аеровокзал. Багато творчої видумки вклали у нього наші московські друзі – Г. Єлькін та Г. Крюков. Їх задум майстерно перетворив у життя колектив будівельників-львів'ян. Ось відправляється літак Іл-12. Він прибув із Відня та візьме курс на Москву».

«Ленінській молоді» вторить «Вільна Україна»: «Львівський аеровокзал обслуговує одну з найбільш поживлених авіатрас. Звідси пасажири відлітають у різні кінці нашої країни та за кордон. Тисячі людей користуються цим зручним видом транспорту».

*богдан
білан
як нацисти
перетворили
львів на місце
масових
страт своєїх
же колишніх
союзників
італійців*

Друга світова війна складалася з безлічі трагічних подій. Через маніакальні ідеї кількох європейських лідерів страждали всі народи – і ті, хто нападав, і ті, хто захищався. Специфічним у своїй трагедії є італійський люд, одна зі страшних сторінок якого пов'язана зі Львовом.

Ще зі шкільних підручників усім відомо що італійці на чолі зі своїм лідером дуче Муссоліні були вірними соратниками гітлерівської Німеччини. Та й фашистами були саме італійці, на відміну від німецьких націонал-соціалістів. Вони вступили у війну, прагнучи продовжити войовничі традиції великої Римської імперії.

Та невдовзі їх запал згас. Вони почали розуміти, що в результаті війни великою по-справжньому залишиться лише арійська німецька нація. І коли на Сицилії висадилися союзники, то Італія вийшла з війни. Німці створили нове маріонеткове фашистське правління, та більшість армії відмовилася йому підпорядковуватись. А в 1943 році це означало, що вони – зрадники братнього німецького народу. Відповідно, їх треба було або схилити на свій бік, або знищити.

У Львові на вулиці Коперника розташувалася команда тилу італійського гарнізону «Командо ретрове дель ест». Львів був крупним транзитним пунктом на дорозі з Італії на Східний фронт. Через місто перекидалися військові з'єднання з берегів Середземного моря на Волгу, і цілком природним було створення тут такого перевалочного пункту італійського військового командування.

«Влітку 1942 року у Львові стояла ціла моторизована дивізія італійської армії, надовго затрималися тут разом із німецькими частинами й інші великі з'єднання італійців, що прямували на формування й на відпочинок», – писали в тодішніх італійських газетах.

Насправді армія Італії була слабкою та погано організованою. Воювати з напівфеодальними колоніями в Африці – це одне, а вести тривалу військову кампанію в Європі – зовсім інше. До того ж італійці мусили виконувати накази німецького командування, а ті нерідко використовували їх на найскладніших ділянках фронту. Та ще й ставлення до них із боку гітлерівців давало зрозуміти, що вони партнери ситуативні – в разі загальної перемоги усі преференції опиняться в руках німців.

Тому серед військових визріли чіткі антифашистські настрої – навіщо нащадкам Великого Риму воювати за Велику Німеччину? Створену німцями маріонеткову італійську державу Республіка Сало підтримували одиниці.

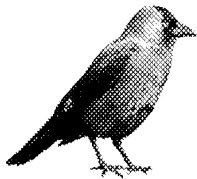
172

Після капітуляції армії Муссоліні 30 вересня 1943 року вийшов наказ Вермахту про інтернування та розстріл італійських військових, які відмовилися співпрацювати з німцями. Гітлерівці запропонували італійським солдатам та офіцерам присягнути на вірність Німеччині і продовжувати воювати. Лише близько 30 осіб погодилися на співпрацю, решта військових відмовились це зробити. Вони вимагали, щоб їх терміново скерували на батьківщину. Натомість їх відправили у концтабори системи «Шталаг» на львівській цитаделі та поблизу Рава-Руської.

«Було арештовано 2000 італійців. Серед них було п'ять генералів і сорок п'ять офіцерів», – згадує Ніна Петрушкова, котра працювала тоді в команді тилу італійців. «Німці привозили італійців також з інших місць. Ці солдати поводитися вже як полонені, усвідомлюючи, що їх везуть на страту», – згадував 1944 року львів'янин Адольф Кунц.

Ось як пам'ятає колону італійських військовополонених, що відправлялись у рава-руський концтабір, колишній львів'янин Владислав Солек: «Неголені лица італійців були дуже сумними, а очі висловлювали страждання. Однак трималися вони прямо і йшли розміреним кроком, несучи в руках валізи або скатки. Колону оточували озброєні автоматами есесівці».

Уздовж вулиці людей не було, однак раз у раз із вікон будинків чи з брам під'їздів їх мешканці кидали знеможеним солдатам хліб чи іншу їжу. Якщо дарунок спіймали відразу, то німці не реагували. Однак коли окраєць падав і на нього відразу ж накладалися кілька голодних італійців, есесівці нападали і нещадно били тих, хто порушив порядок. Колона рухалася вулицею Жовківською до станції Підзамче.

Рава-руський концтабір був сумновідомий своїм жорстоким режимом утримання, що полягав у край обмеженому постачанні водою. Двічі на день до єдиного крану вишиковувалася величезна черга. До типового для таборів голоду тут додавалася і постійна спрага.

У львівському концтаборі на Цитаделі італійські в'язні замінили французів. Якщо до останніх було ставлення як до військовополонених, переможених у відкритій війні, то італійців сприймали як зрадників і дезертирів. Їхнє утримання було мало подібне до людського існування. До них не допускали делегатів Червоного хреста, їм не надавали медичної допомоги, вони не отримували передач від родичів, перебували тут, очікуючи смерті.

Колишня мешканка прилеглого до Цитаделі будинку Розалія Глушак згадує: «Одного разу з балкону будинку я побачила на території табору велику групу італійських військовослужбовців і їх ксьондза, одягнутого в чорне, який проводив обряд богослуження. Італійці стояли з непокритими головами та разом із ксьондзом молилися. До нас долітали окремі слова молитви – «Мадонна» і «святий Антоній». Хтось сказав, що італійці моляться перед своїм розстрілом». До Святого Антонія їх і повезли.

Основним місцем для розправи над відступниками від ідей Третього рейху обрали горішній Личаків. Відразу за костелом Святого Антонія починалися піщані кар'єри, оточені деревами, що тягнулись аж до Лисиничів. Тоді це місце називалося Пісковня. Зараз цією місцевістю проходять вулиці Крип'якевича та Піскова.

Адольф Кунц згадує, що напередодні сюди приїздив офіцер гестапо і показував місце, де копати ями. Наступного дня, десь о п'ятій ранку, вантажівками привозили полонених. «Вони сиділи на підлозі причепу, їхні голови мали бути низько опущеними. Іншим разом частина лежала вниз лицем на долівці, а решта тримала руки за головами. Одягнуті вони були в мундири попелясто-голубого кольору».

Вони викопували ями або рови, в яких і знаходили свою смерть. «Десять-п'ятнадцять осіб підходили до викопаної ями вже без одягу, голими, ставали на коліна, заклавши руки за голову. Їх убивали пострілами в потилицю. Коли їхні тіла падали в яму, підходила чергова група приречених. Місце страти було оточене гестапівцями і поліцією».

Страти тривали близько двох місяців. Колишній львів'янин Владислав Вебер закарбував у своїх дитячих спогадах, що «після розстрілів по ярах між лисинецькими пагорбами стікала кров».

Коли німці відходили зі Львова, то намагалися знищити докази своїх злочинів. Вони створили зондеркоманду з євреїв Янівського концтабору, котрі викопували напівзотлілі трупи, склали їх на стоси дров, обливали бензином і палили.

«Хмара страшного диму, велика, як над заводом, піднімалась поверх будинків». Інший свідок цих подій писав: «Коли в мій бік дув вітер, я чув запах диму, що піднімався з кар'єрів, – це був жажливий чад від палаючих тіл і волосся».

Після спалення територію розрівнювали і засаджували деревами. Уже через кілька років на цьому місці зеленів садок чи гайок.

Італійських офіцерів розстріляли в їх же казармах поблизу Головної пошти, з яких на початку війни, за спогадами Лариси Крушельницької, було «завжди чути італійську мову та веселий сміх». Тепер їм було не до сміху.

Згадує робітниця пошти того часу Марія Хомко: «Несподівано з'явилися гестапівці і наказали йти до казарм італійців біля Цитаделі. Там я побачила вистроєних шеренгою італійських офіцерів. Німці забрали їхні документи й уважно перевіряли. Потім запропонували положити на стіл гроші, годинники, зняти з шиї золоті ланцюжки з хрестиками і медальйонами. Наказали окремо скласти взуття. Далі німці почали приставляти пістолети і холоднокровно вбивати кожного пострілом у голову. В іншому місці гітлерівці розстрілювали італійських солдатів. Усі трупи завантажили на машину й вивезли. Мені ж було наказано змивати з підлоги кров італійців».

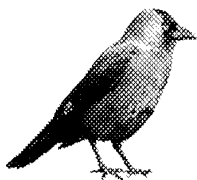
Окрім Цитаделі та Личакова, італійських солдатів розстрілювали на Погулянці, в лисинецькому лісі й поблизу села Малі Кривчиці.

Відразу після війни було створено комісію із розслідування злочинів фашистів. У висновках її роботи, зокрема, йшлося і про масові страти італійців у Львові. Результати розслідування облетіли весь світ під назвою «Львівська

справа». Попри явні докази, італійська влада ще кілька десятиліть відмовлялася вірити, що німці так жорстоко розправлялися зі своїми колишніми союзниками.

«Одного дощового холодного дня у грудні 1999 року до Львова приїхали близько тридцяти гостей із сонячної Італії. Це не була чергова туристична група чи якась делегація. Замість того, щоби блукати вулицями і фотографувати пам'ятки древньої столиці Галичини, вони найняли кілька мікроавтобусів, купили квіти і подалися на околиці Львова. Тут у місцевих лісках і піщаниках італійці просто розкидали квіти по землі...» – писала 30 грудня 1999 року газета «Факти».

** У публікації використано матеріали з книжки Тараса Піняжка «Львівська цитадель»*

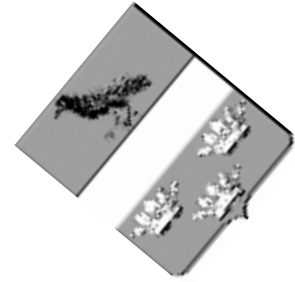

175

*богдан
білан
олекса гасин
- смерть від
власної кулі*

Не всім відомо, як зустрічали свою смерть воїни УПА. Керівник Головного штабу УПА Олекса Гасин вистрелив собі у рот, рятуючись від погоні енкавееців

Щонайменше двічі Гасина помилково «впізнавали» серед загиблих підпільників, припиняли розшук, аж поки «Лицар» знову нагадував про себе. Про це навіть гордо рапортували Хрущову, котрий був тоді першим секретарем ЦК КП(б)У. «Ворогам така інформація була потрібна, щоби похвалитися результатами своєї роботи, отримати за це премію грішми, підвищення по службі. Усі свідки ж навмисне зізнавали те, чого хотіло советське начальство, помагаючи в такий спосіб

«Лицарю» продовжувати революційну діяльність, бо вбитого більше не розшукуватимуть», – писав Василь Кук, останній командир УПА, історик.

5 січня, напередодні Святвечора, до Львова прибув Олекса Гасин – командир Головного військового штабу УПА, член Проводу ОУН. Він дуже хотів відсвяткувати Різдво разом із сім'єю – дружиною Ольгою та трьома диточками. Така зустріч була величезним щастям для підпільника, якому доводилося постійно роз'їжджати та переховуватися. Та це був останній світлий промінчик в історії сім'ї Гасинів. Далі – смерть, табори, дитбудинки...

31 січня близько сьомої години вечора до будинку на вулиці Богуславського, 14 (зараз Лукіяновича) підійшов чоловік у тілогрійці. Запалене світло у вікнах і гучні розмови змусили його минути дім, від якого віяло родинним теплом, але й водночас тривогою. Він почав швидко рухатись у напрямку вулиці Коперника. Із брами будинку вийшли кілька осіб і попрямували за ним...

Тим чоловіком був Олекса Гасин, котрий саме цього дня намагався провідати своїх дітей. Переслідувачами ж стали співробітники зовнішнього спостереження 5-го відділу УМДБ.

Співробітники органів держбезпеки мали інформацію, що у Львові перебуває небезпечний «бандерівський бандит». Для його затримання проводили операцію «Омут», що мала на меті вистежити й ліквідувати членів Крайового проводу ОУН на Львівщині.

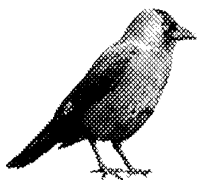

У результаті цього завдання було отримано інформацію про те, що в селі Добрянни перебуває родина одного з керівників ОУН, за прикметами схожого на Гасина. Тут вистежили й затримали 25 січня 1949 року його дружину Ольгу. Дітей вона завбачливо залишила у Львові. Але й тут енкавеесівці їх виявили у доньки священика з Конюхова, рідного села Гасинів, яка мешкала на вул. Богуславській. Та змушена була зізнатися, що переховує дітей «Лицаря», який прийде їх провідати 31 січня.

Досвідчений підпільник та один із кращих конспіраторів ОУН, як стверджували навіть вороги, Гасин розумів, що це пастка. Та досвід підказував – шанси перемогти є в будь-якій ситуації. Коли один із переслідувачів спробував обігнати Гасина, щоби придивитися до його обличчя, «Лицар» вихопив револьвер, зробив два постріли і кинувся бігти у напрямку Головної пошти. Вулицею якраз проїжджав трамвай – це міг бути порятунок. Гасин скочив на сходинку вагона і тут же отримав удар від міліціонера, котрий виявився всередині.

Дмитро Веденєєв, майор СБУ, у статті «Пастка для Лицаря» так описує останні хвилини життя героя: «Наближалася погоня, Гасин устиг поранити міліціонера, який опинився поблизу, вистрелив собі в рот і помер на місці. У загиблого знайшли записку на клаптику цигаркового паперу («грипс»). У ній Олекса Гасин пише дружині, що дуже стурбований небезпекою її викриття. «Кохана, будемо разом – і тоді стільки будемо думати про нашу дальшу долю...» Він ще не знав, що Ольгу вже заарештували 25 січня.

Убитого підпільника енкавеесівці кинули у вантажівку й відвезли неподалік у гараж приміщення НКВС на Держинського (зараз обласне управління СБУ на вул. Вітовського). Сюди невдовзі доставили й Ольгу.

Донька Гасина Оксана так записала спогади матері про цю подію: «У Львові на Лонцького сиділа (зараз міське управління міліції на вул. Бандери, 1). Їй сказали: ви ідете – і ми вам щось покажемо. Через кілька годин їй показали тіло батька, щоби вона впізнала, бо вони ж мусли з'ясувати, що то Гасин, переконатися, що то він. Мама не могла... Вона закам'яніла... Всередині ніби щось обірвалося. Було дуже покалічене лице. Мама казала, що був дуже страшний, аж важко впізнати. Впізнала за годинником, який подарувала йому на день народження. Вона казала: «Я його впізнала. Рана була в голову... Я зомліла... Я страшно плакала»».

Цього разу смерть виявилася правдою. «Олекса Гасин загинув у трамвайному вагоні, до якого заскочив, рятуючись від енкавеесівців-переслідувачів, на скрутні колії біля будинку Головної пошти у Львові», – зазначає у своєму фундаментальному дослідженні біографії «Лицаря» історик Григорій Дем'ян.

Цю тезу підтверджує і архів СБУ, до якого зверталася донька Гасина: «Застрелився при спробі затримання його співробітниками УМДБ у місті Львові біля Головної пошти. На жаль, місце поховання встановити не вдалося».

Зате вдалося встановити таблицю на місці загибелі, пам'ятник і створити меморіальний музей у рідному Конюхові. Пам'ятну таблицю

було встановлено у п'ятдесяті роковини смерті 31 січня 1999-го на розі будинку, що на перехресті вулиць Стефаніка та Коперніка. Її автори – скульптор Іван Самотос та архітектор Василь Каменщик. Чотири роки до того – 28 травня 1995-го – у рідному селі урочисто відкрито пам'ятник роботи того ж Івана Самотоса, а у 2000-му в родинній садибі запрацював меморіальний музей Олексі Гасина.

Дружину Ольгу, котра родом із того ж села, що й Олекса, чекала нелегка доля. Після смерті чоловіка її відпустили, сподіваючись захопити ще когось із верхівки ОУН. Та вона, будучи досвідченою підпільницею, зв'язковою Гасина та Шухевича, не заводила жодних контактів, а навпаки намагалася сховатися від стеження. Її знову ув'язнили у березні того ж року. Отримала десять років таборів. Звільнили у 1956-му. Вдруге одружилась із таким самим колишнім політв'язнем і поселилась у Броварах під Києвом, де й похована.

Старший син Олег виховувався під зміненим прізвиськом у родині Боднарів, котрі мешкали на вул. Лукіяновича. До четвертого класу його вчили вдома і навіть не випускали на вулицю – лиш би не проговорився, хто він. Але й такі умови стали для нього покращенням – до того були вічні втечі, переїзди та жахливі злидні. Донька господині дому згадує: коли Олега у восьмирічному віці привели до них, то на нього страшно було дивитися – худий, втомлений та дуже серйозний, він поведився, немовби йому було роки на десять більше.

Менше пощастило донькам Гасина Оксані та Дарині. Вони потрапили у дитбудинок. До всіх жахів переповнених післявоєнних дитячих закладів додався ще й спеціальний режим утримання, який межував із тюремним, – безперервний нагляд, ізоляція від інших дітей, заборона на прогулянки.

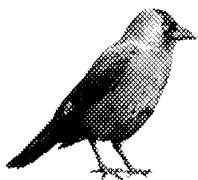
Усіх дітей відшукала сестра Ольги Марія та зробила їх спільне фото, яке відіслала матері. Діти ж і випросили листами у Ворошилова звільнення матері із заслання.

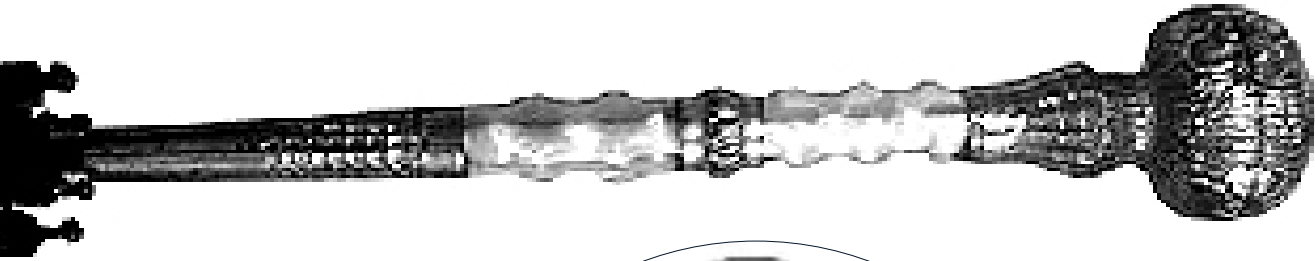

Уже після смерті Сталіна діти зуміли здобути освіту. Олег закінчив Київський університет, Дарина – Львівський лісотехнічний, а Оксана – «Політехніку». Усі створили сім'ї та потішили бабцю онуками.

Усі цитати – із книжки Григорія Дем'яна «Генерал УПА Олекса Гасин – «Лицар»», збірки документів і статей.

180

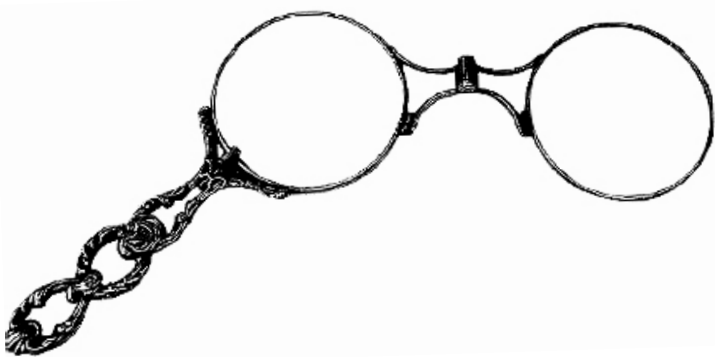
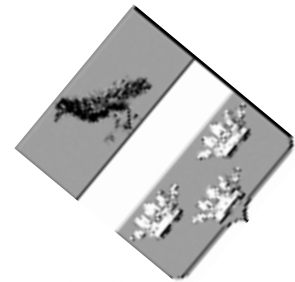

181

*богдан
білан
ніколаї*

*островерхов
- колекціонер
краденого*

Найтаємничіший колекціонер советського Львова Ніколай Островерхов ходив містом із нарум'яними щокми та підведеними губами

Наприкінці березня 1989 року сусіди зауважили, що двері розкішного особняка на містичному львівському перехресті п'яти вулиць, більше відомому як «хрест», уже кілька днів не відчиняються. Стурбовані сусіди та постійні перехожі, які звикли бачити там постать старого екстравагантного мешканця, повідомили міліцію. На стукіт у двері ніхто не відгукнувся. Виламавши двері, правоохоронці побачили тіло чоловіка на сходах у підвал, а навколо – силу-силенну прекрасних меблів, заставлених старовинною порцеляною та книжками. Усі стіни – завішані дорогими картинами та годинниками. Поміж усім цим багатством важко було навіть пройти.

Власником будинку останні сорок років був Ніколай Островерхов – особистість загадкова та винятково оригінальна. Навіть сьогодні, з відстані більш як 20 років, що минули від його смерті, це ім'я оповите шлейфом таємничих чуток і гучних скандалів. Водночас саме мистецька збірка Островерхова стала останнім великим надходженням у колекцію Львівської картинної галереї.

Ніколай Алексеевич Островерхов-Тимченко, як і багато представників нової влади, з'явився у Львові десь відразу після війни. Як і колеги, вибрав собі, як тоді сумно жартували, «ще тепле» житло, з якого тільки-но виселили «кудись» попередніх власників. Був він сином російського генерала, від якого, очевидно, і перейняв пристрасть свого життя – колекціонування старожитностей. Щоправда, захоплення це втамовував, як з'ясувалося, не особливо добираючи методів.

Відомо, що Островерхов народився у Білій Церкві. Ще до війни вступив у Ленінградський інститут сценічного мистецтва на режисерський факультет, але навчання не завершив. До Львова вперше приїхав ще за «перших совітів» – займався сценографією і декораціями в Оперному театрі. З початком війни втік до Алма-Ати, але з відходом німців уже 1944-го повернувся до Львова.

У Львові Островерхов з'явився у той час, коли масово розформувалися приватні колекції. Багато заможних львів'ян виїжджали, залишаючи частину майна, багатьох репресували. Співпрацюючи з держбезпекою, Островерхов легко отримував ті речі, які йому подобалися.

184

Часто висилав до старих львівських родин людей з «органів», які казали, що сім'ю чекає виселення, тому добре було б закупити теплі речі та сухі харчі, продавши цінні речі. На щастя, їх не завжди виселяли. Та не виключено, що були випадки, коли люди, які відмовлялися продавати речі, невдовзі сідали в «теплушку» на Північ.

Борис Возницький згадує, що Островерхов в одязі сантехніка ходив по старих квартирах і пропонував зробити ремонт. Побачивши щось цінне, видурював його за мізерні гроші.

Від 1990-х років особняк Островерхова належить Науковому товариству ім. Т. Шевченка. Тут його адміністративний корпус. Після попереднього власника проведено лише косметичну побілку, хоча необхідно зробити капітальний ремонт, коштів на який НТШ не має.

Найдивніше, що Островерхов понад 40 років ніде офіційно не працював. Серед документів, знайдених у будинку після його смерті, не було трудової книжки. Однак грошей йому ніколи не бракувало.

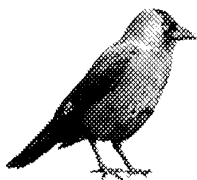
Розповідав, що має фах режисера, актора, театрального художника, навіть мистецтвознавця. Хоча більше про основний рід занять Островерхова може свідчити те, що

відразу по його смерті правомірність набуття цінностей почали захищати колишні працівники КГБ. Зрештою, і за життя сам Островерхов часто хвалився, що до нього заходять високі чини на «чашку чая».

У свій будинок і розкішний сад Островерхов ніколи не запрошував жінок, натомість помічниками його завжди були молоді хлопці. Це призводило до зрозумілих висновків, що, зрештою, ніколи не спростовували ті, хто пересікався з їх носієм. «Залюбки ходив у шовковому вбранні з шаликом біля шиї і ніколи – в мундирі. А кількості його французької косметики позаздрила б кожна жінка», – згадувала свого часу Ольга Кузьмович, колишня власниця будинку, де оселився екстравагантний колекціонер.

Вулицями консервативного Львова Островерхов ходив «балетною» ходою у великих чорних окулярах із нарум'яними щоками, підведеними губами та очима. А до його «салону» нерідко сходилося специфічне чоловіче товариство.

Більшість дослідників сходяться на думці, що початком колекції Островерхова стали речі родини Шепаровичів і Кузьмовичів, які залишились у будинку на момент його вселення. А далі справа пішла на широку ногу із застосуванням методів цинічного злодія та мародера. Речі євреїв із гетто та репресованих. Куплені за безцінь, забрані погрозами чи просто вкрадені речі зі старих квартир. Речі із закритих та діючих храмів, кладовищ, бібліотек, музеїв...

Найбільше Островерхов полюбляв порцеляну та старовинні меблі. Зараз його фарфор є основою колекції Картинної галереї, а меблі прикрашають Палац Потоцьких і деякі замки. Ярослав Янчак, дослідник історії галицької авіації та техніки, згадує і про велику цінну збірку годинників, яку бачили в колекціонера його знайомі. Окрім картин, платівок і театральних ескізів, була в Островерхова і велика бібліотека. В основному для самоосвіти, але містила і цінні рідкісні книги.

«З усієї маси речей тільки кілька (холодильник, телевізор) не мають історичної мистецької цінності» – написала газета «Вільна Україна» після смерті колекціонера.

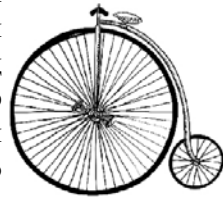
Островерхов залишив заповіт, згідно з яким частину збірки (близько 1500 предметів) слід було передати до відділу приватних колекцій при Державному музеї образотворчого мистецтва ім. Пушкіна у Москві, де мало б бути створено окрему іменну залу колекціонера Ніколая Островерхова. Ще понад 3000 предметів заповів братові Олексію, котрий мешкав в Одесі.

Оскільки свідоцтво про право власності згідно із заповітом надають тільки через півроку, то збірку описали та перевезли в Картинну галерею, використавши для цього 11 машин.

Опис майна працівники галереї, нотаріус і представники Музею приватних колекцій, Фонду культури й історичного музею склали більше двох тижнів. Тільки найцінніші речі зайняли 121 сторінку машинопису.

Про збірку, особливо її походження, вже давно ходили чутки в місті. Турбувала громадськість і її подальша доля. Тому коли почали вивозити речі з будинку, люди стали вимагати пояснень. Тоді Обласний фонд культури, який очолював відомий скульптор Еммануїл Мисько, розпорядився організувати виставку збірки та подав до суду з вимогою залишити її у Львові. Почин підтримала громадськість міста, написавши відкритого листа в республіканські та союзні установи. Газети писали: «У квартирі площею трохи більше 40 м кв. чотири десятиліття зберігалися скарби, які тепер експонують у кількох залах Картинної галереї».

«Виставка викликала справжній шок, і не тільки у старожилів. Ніби розверзлася ще недавня історія» – писала «Ленінська молодь». За два літні місяці її відвідали понад 50 тисяч глядачів, списавши три книги відгуків.

185

Під час виставки відвідувачі неодноразово впізнавали предмети з приватних помешкань і збірок. З'ясувалося, що значна частина театральних ескізів походить з Оперного театру, меблі – з Будинку вчених, картини – з приватної колекції польської художниці Марії Водзінської, церковні книги – з храмів області, японські гравюри та книжки – з Національного музею та приватної книгозбірні митрополита Шептицького. Також у збірці виявилася скульптура святого Луки, яка на початку 80-х зникла з Бернардинського собору. Багато речей зберігались у непристосованих умовах, що негативно вплинуло на їх стан. По-варварськи обійшлися й з іншими творами мистецтва – вирвані сторінки з книжок, вирізані з рам картини.

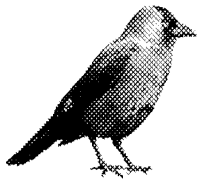
«Компетентна комісія встановила значну кількість витворів, які належали музеям, бібліотекам, культовим спорудам, а також особам, що зазнали переслідувань у роки репресій» – підсумовує «Вільна Україна».

Побачене та почуте з уст фахівців збурило і без того активних у той час львів'ян. Директор львівської Картинної галереї Борис Возницький згадує, що хтось пустив чутку, начебто з Москви вже їдуть машини, щоби забрати колекцію. Люди буквально оточили галерею живим ланцюгом, демонструючи

готовність захищати своє культурне надбання, яке спочатку цинічно вкрали, а тепер хочуть назавжди вивезти з міста. Над проспектом Шевченка висів транспортант «Острроверхов грабував народ, Москва грабує Україну». На щастя, до особливих проблем не дійшло.

Оскільки згідно з законодавством той, хто отримує спадок, повинен довести законність його походження, а доказів протилежного було більш ніж достатньо, то в суді вдалося однозначно та незаперечно довести переважно місцеве та, головне, незаконне походження колекції.

У підсумку близько двох тисяч речей визнано такими, що мають музейну цінність і походять із нашого регіону. Вони залишились у львівській Картинній галереї, а решту забрав до Одеси брат Острроверхова Олексій.

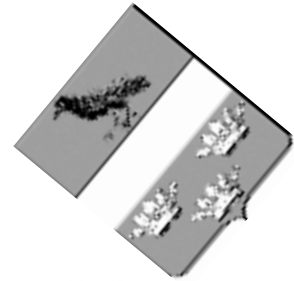

187

*богдан
білан
тролейбус у
львові*

Цього року львів'яни із задоволенням згадують старий добрий тролейбус!

І на це є дві причини. Перша – він рятував їх в перші дні нового року, коли був паралізований транспортний рух у місті. А друга – це 60-та річниця його роботи на наших вулицях.

Вперше ідея впровадження тролейбусу у Львові (тоді його ще називали «безрейковий електричний омнібус») виникла у 1909 р., коли планували прокласти трамвайну лінію на Високий замок. Перевагами такого транспорту вважалося, те що він дешевший в експлуатації та мобільніший при русі. Також пропонували прокласти тролейбус на інших складних ділянках дороги у Львові, як от вверх по Гвардійській та по Городецькій.

Дирекція міських електричних підприємств була готова в короткий термін впровадити новий вид транспорту. Однак спеціальна комісія міської ради відхилила цю пропозицію.

Вдруге питанням зацікавились у кінці 30-их рр., коли світ переживав справжній тролейбусний бум. Після США та Великобританії його популярність поширилася і до континентальної Європи. В Польщі перший тролейбус з'явився у 1930 р. у Познані, в радянській Україні – у 1935 р. у Києві. Та усім планам перешкодила війна.

Втретє про тролейбус заговорили в ході післявоєнної розбудови та розробки нового радянського генплану міста у 1947 р. Проект розробляли спеціалісти контори «Укркомунпроект» з Харкова, де тролейбус курсував з 1939 року. Було заплановано розібрати трамвайну колію на вулиці 1 травня (пр. Свободи) та натомість провести тролейбусну лінію, котра пролягала з центру до аеродрому з відгалуженням до залізничного вокзалу.

27 квітня 1952 року було ухвалено постанову «Про невідкладні заходи щодо розвитку міського господарства Львова», а 3 травня – рішення Ради міністрів України про побудову тролейбусного маршруту у Львові. Протяжність першої черги тролейбусної лінії – 10,5 км., вартість робіт – 7,2 млн. крб..

«Львівська правда» 18 травня 1952 р. – «Перша черга тролейбусної лінії від вулиці 1 Травня (пр. Свободи) повинна вступити у дію вже у цьому році.

По гладкому асфальті центральної магістралі, де ще нещодавно гриміли трамваї, незабаром підуть комфортабельні тролейбуси».

І сталося це 27 листопада 1952 р.

Для нового виду транспорту потрібні були спеціалісти – водії та механіки. Їх навчали у Києві.

190

Перший тролейбус живився з тягової підстанції № 1 (у старому трамвайному ДЕПО на Сахарова). І досі енергопостачання тролейбуса залишається спільним з трамваєм.

Тролейбусне ДЕПО також було спільним – на Городоцькій.

Перші тролейбуси МТБ-82Д замовляли на заводі ім. Урицького (м. Енгельс, Саратовська обл.), контактний дріт – в Узбекистані (м. Алмалик).

Вартість проїзду становила, залежно від відстані, від 20 до 50 коп. Єдиний тариф проїзду, 40 коп., введено лише у 1959 р. Кілька разів змінювалась система оплати. У 2008 р. повернулась компостерна система, яка була замінена кондукторами на початку 90-их.

Тролейбуси працювали майже цілодобово – 21 годину. Рух тролейбусів починався о 5. 25 ранку, закінчувався о 2. 15 ночі. Середня швидкість була 15, 6 км./год.

Усього за період трохи більше місяця 1952 р. перевезено 398 тис. пасажирів.

Тролейбус став важливим елементом системи електротранспорту. Він прокладався у тих напрямках, де був відсутній трамвай і розбудовувались нові житлові чи промислові мікрорайони.

«Вільна Україна» 28 листопада 1952 р. – «Вчора у Львові почався регулярний рух тролейбусів за маршрутом № 1 «Вокзал-Центр»... Тролейбусна лінія йде з головного вокзалу по вулицях Привокзальній, Тобілевича, Федьковича, Кірова, пл. Б. Хмельницького, вул. Міцкевича, Горокого, Першого Травня, до пл. Міцкевича. Зупинки тролейбусів: головний вокзал, ріг вул. Городоцької, вул. Сталіна, Кірова, пл. Б. Хмельницького, Університет, Першого Травня, пл. Міцкевича. Весь шлях тролейбуси долали за 20 хв. За перший тиждень тролейбуси перевезли 60 тис. пасажирів.»

Надалі тролейбусне господарство стало бурхливо розвиватися.

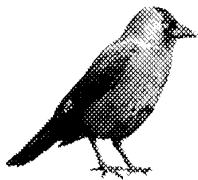
Впродовж 1953-54 рр. велися роботи лише по продовженню першої лінії. Спочатку вона дійшла вздовж Городоцької до вулиці Окружної та отримала № 2. Пізніше – до Скнилова.

У 1954-55 рр. прокладено лінію по вулиці Стрийській. У 1957 р. – на Новий Львів, у 1959 р. – до вулиці Варшавської.

Майже щороку будувались нові лінії і в 60-их роках: 1963 р. – до стадіону «Дружба» (зараз «Україна»), 1964 – на Зелену, 1966 – до Аеропорту по Любінській. В цей час впроваджено рух навколо парку ім. І. Франка.

Ударним для розвитку тролейбусу був початок наступного десятиріччя. У 1970 р. тролейбус завітав на вулицю Патона та на Сихів.

У 1975 р. до території Львова приєднано ряд приміських сіл. З цього приводу було прийнято

нову транспортну схему міста, відповідно до якої тролейбус проклали до Збоїськ («Топольна») та по Кульпарківській до Наукової.

Таким чином тролейбусні лінії охопили основні напрямки, куди розширювалось місто.

Надалі більше уваги почали приділяти іншому виду громадського транспорту – автобусу. Лише у 1989 р. тролейбус пустили на Левандівку.

Вперше з 1995 р., коли продовжили лінію по Зеленій, нові почали будуватись лише у 2010 та 2011 рр. Відповідно, було доведено рух тролейбуса до «Санта-Барбари» та по Науковій до вул. Стрийської.

Причиною відновлення уваги до електротранспорту стали потреба розвитку транспортної мережі до Євро 2012, а також збільшення попиту на дешевший, екологічніший та, нерідко, зручніший тролейбус.

З 1963 р. основними постачальниками тролейбусів були Київський завод ім. Дзержинського (К-4, «киянки») та ЛАЗ (ЛАЗ 695 Е).

Один з київських тролейбусів був «збудований з металобрухту, зібраного школярами Левандівки» – таким чином львівські піонери зробили подарунок до десятої річниці тролейбусного господарства у 1962 р.

Львівські тролейбуси, як би це не звучало дивно, почали виготовляти в Баку у 1962 р. тоді в Радянському Союзі почали масово вводити

цей вид транспорту, а машин, традиційно, виготовляли недостатньо. І от народні умільці з братньої республіки Азербайджан вирішили на базі львівського автобуса створити тролейбус. Замінили двигун, дочіпили штанги – і вийшов нормальний радянський тролейбус.

У Львові про це дізналися лише через рік та попросили одну машину для запровадження масового виробництва у заводських умовах. Виготовили креслення і вже у червні 1963 р. перший тролейбус виїхав з заводу. Він був названий «Дружба», в честь україно-азербайджанської співпраці.

Аналог львівського тролейбуса випускався також в Одесі та Києві, але швидко зняли з виробництва у через технічну недосконалість. Натомість розробили нову модель, але і вона не пішла.

На заміну радянським, у 1969 р. почали закуповувати значно якісніші та надійніші чеські тролейбуси «Шкода 9-Тр».

192

Лише у 1994 р., коли постала потреба машин для міст незалежної України, ЛАЗ починає випускати тролейбуси під маркою ЛАЗ-52522, а з 2006 – ЛАЗ-Е183.

Початковою зупинкою всіх тролейбусів була пл. Міцкевича. У 1958 р., з причини постійних заторів, її розділили, в залежності від напрямків руху. Городецький та Клепарівський напрямок перенесли на початок пр. Свободи (пізніше – перехрестя Січових Стрільців та Гнатука, зараз – Університет), Стрийський – в кінець пр. Шевченка (пізніше – вул. Ш. Руставелі).

У 1960-62 рр. збудовано нове тролейбусне ДЕПО поблизу Автобусного заводу на 100 машин. Такий подарунок отримав тролейбус до 10 річниці роботи у Львові.

В 70-их рр. планувалося будівництво нового ДЕПО на 200 машин в районі вулиці Варшавської, та далі справа не пішла.

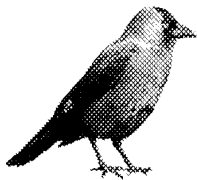
Лише у 1979 р. був збудований трамвайно-тролейбусний ремонтний завод (вул. Липинського, позаду БТІ). Він обслуговував електротранспорт всього західного регіону Радянського Союзу. До того машини на капітальний ремонт возили до Москви і Києва.

На 10 рік роботи 7 маршрутів обслуговували 68 машин, довжина лінії становила 38 км.. Пасажиропотік – 41,3 млн. (щоденно – 120 тис.), що становило третину потужностей трамваю.

Станом на 1972 р. у Львові було 12 ліній довжиною 81,3 км. та 181 тролейбус. Пасажиропотік – 63 млн., що становило більше половини трамвайних перевезень. Енергопостачання тролейбусних ліній здійснювали 10 підстанцій в різних частинах міста.

1991 р став найуспішнішим в історії львівського тролейбуса. Було перевезено 103,5 млн. пасажирів, працювало 230 машин, а довжина лінії становила 122,3 км.

На сьогодні 10 маршрутів обслуговує близько 85 машин типів ЛАЗ-Е183, ЛАЗ-52522, Шкода-ТР14 та Богдан Т601-1. Штат тролейбусного господарства

– 340 працівників. Щоденний пасажиропотік – 47 тисяч осіб. Денні касові збори – приблизно 25 тис. грн..

Довжина тролейбусної лінії становить 117 км, що є 10 показником в Україні.

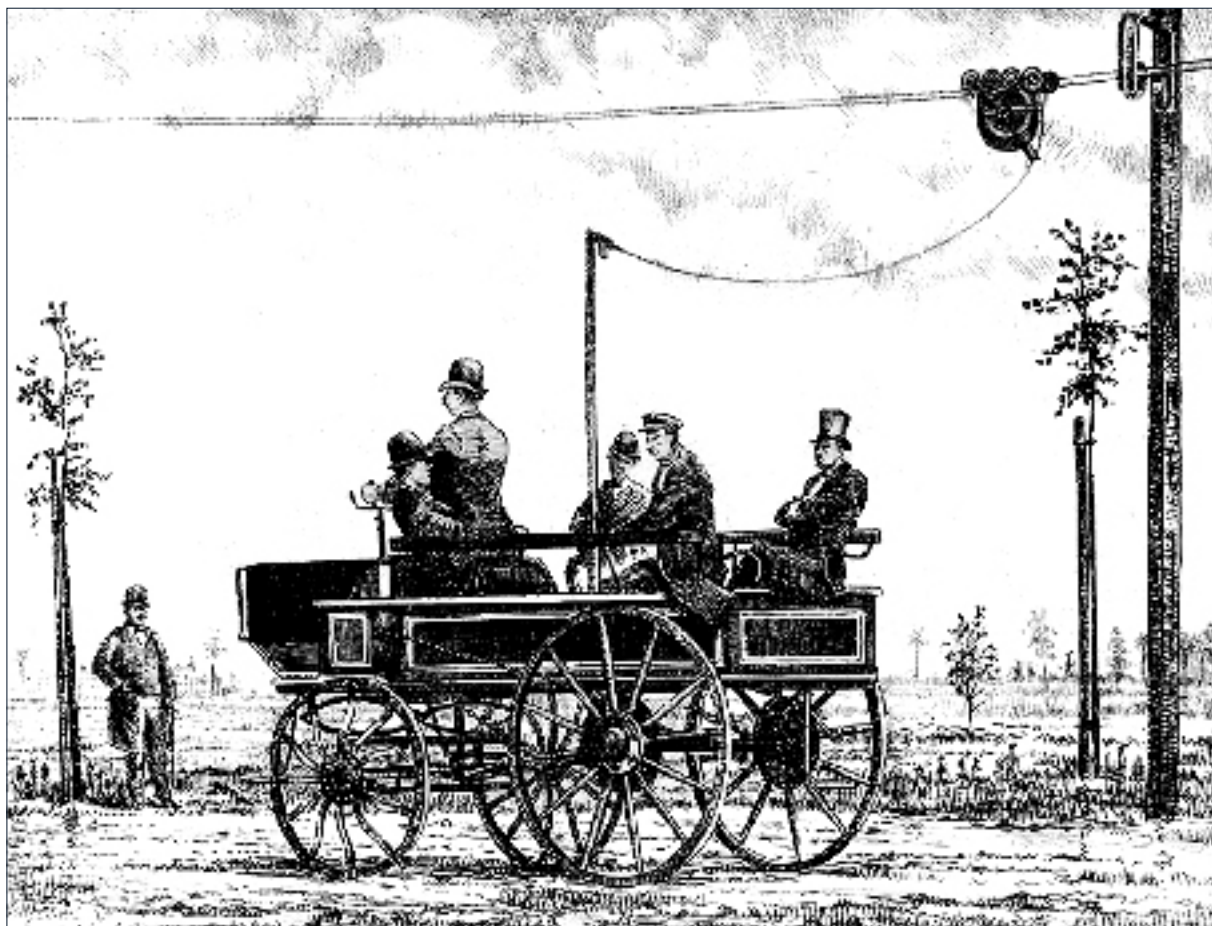
Перший тролейбус створений у 1882 у Німеччині. Автор – інженер Вернер фон Сіменс. Він був запущений у місті Інстербург

(нині – Черняхівськ Калінінградської області). Перша регулярна лінія відкрита у Берліні 29 квітня 1882 року.

У даний час у світі більш 400 міст із тролейбусним сполученням – крім Львова, звичайно.

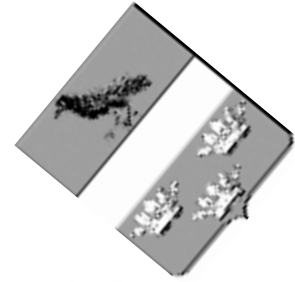

193

*богдан
білан
ярослав
янчак*

*авіакатастрофи
у львові
1959-1960 рр.*

За три місяці Львову довелося пережити дві жахливі авіакатастрофи, що забрали життя 72 людей

Наприкінці березня 1959 року у львівському аеропорту відчувалося неабияке пожвавлення. Із дня на день тут чекали на прибуття десятка нових надсучасних літаків Ан-10 «Україна». Відомо, що ці літаки – нове слово в радянському авіабудуванні.

...Менш ніж за рік два з десяти нових пасажирських літаків розбилися під Львовом, забравши життя 72 людей. Лише тепер, 2012-го, історики змогли з'ясувати подробиці тих давніх, але так ретельно засекречених авіакатастроф.

У грудні 1955 року конструктори київського КБ ім. Антонова приступили до проектування нового чотиримоторного турбогвинтового літака під шифром «У» («Україна»). На той час у СРСР експлуатували літаки зі застарілою поршневою конструкцією двигуна, що могли перевозити не більше 40 пасажирів. Тому перед конструкторами поставили завдання спроектувати такий, що мав би суттєво більшу пасажиромісткість.

Проектування та виробництво Ан-10, а пізніше й випробовування, проводили притаманними для того часу стаханівськими темпами. Новий літак злетів уже через 15 місяців після початку проектних робіт у березні 1957-го.

У червні того ж року літак із гордим написом «Україна» презентували перед керівництвом СРСР на чолі з Микитою Хрущовим у московському аеропорту «Внуково». Головний конструктор Олег Антонов пояснив присутнім, що однією із беззаперечних переваг Ан-10 є те, що його можна водночас використовувати у цивільній і військовій авіації.

Серед іншого, цей літак мав одну унікальну характеристику – його можна було експлуатувати за позааеродромних умов, використовуючи злітні смуги навіть із ґрунтовим покриттям. До речі, тоді навіть планували використовувати Ан-10 для постачання свіжих овочів і фруктів до Києва, оскільки він міг сідати безпосередньо близько до плантацій. Пілоти навіть дали Ан-10 промовисте прізвисько «всюдихід».

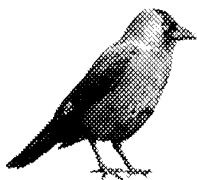

Літак був розрахований на перельоти від 500 до 2000 кілометрів і залежно від конфігурації міг помістити від 86-ти до 126 пасажирів. За рахунок високої рентабельності роботи, вартість квитка мала бути не більшою, ніж у плацкарті поїзда. Фактично Ан-10 став першою радянською «небесною маршруткою» – міг приземлятися на будь-якому більш-менш пристосованому злітному полі, а квитки продавали відразу ж у салоні.

Львів став одним із трьох українських міст, де з липня 1959 року білі красені з червоними смужками на рівні ілюмінаторів отримали постійну пропуску. На жаль, саме наше місто виявилось для них нещасливим...

26 листопада 1959 року при заході на посадку розбився новісінький Ан-10 із бортовим номером «СССР 11167» під управлінням командира екіпажу Н. А. Спіренкова. Літак, що летів із Москви, впав на полі поблизу села Зимна Вода, не дотягнувши кількох кілометрів до посадкової смуги. Загинули всі 40 людей, що були на борту. За переказами очевидців – навколишніх селян, які першими дісталися до місця падіння літака, найбільше вразили розсипані по полю апельсини – тоді їх можна було купити лише у Москві.

Рівно через три місяці – 26 лютого 1960 року – за таких самих обставин при посадці під Львовом розбився ще один Ан-10 із Москви (бортовий номер «СССР 11180», командир екіпажу – П. Г. Макаров). Упав поблизу залізничного «П'ятого парку» у білогорщівському лісі. Загинули 32 людини.

Прикметно, що одному пасажирові вдалося вижити у цій авіакатастрофі. В особистому архіві одного з авторів цієї статті Ярослава Янчака збереглося таке свідчення очевидця: «Він був страшенно п'яним і не міг сидіти в кріслі. Незадовго до катастрофи переповз у хвостову частину літака, скрутився калачиком і заснув. У момент вибуху хвіст літака відірвався разом із пасажиром. Коли його витягали рятувальники, то він ще не міг навіть справно рухатись. Усе було погнuto і розбито, а чудопасажир відбувся лише кількома подряпинами на лобі. Перше, що він зробив після того, як його витягнули, «начал ругаться по-пьяному» – він ще не усвідомив, що сталося і чому його розбудили».

...Поміж дерев на місці авіакатастрофи серед снігу теж яскравіли жовтогарячі й такі бажані помаранчі.

Обставини обох трагічних інцидентів відразу ж було засекречено. Можна собі лише уявити стан львів'ян, які знали про авіакатастрофи, чули про них, але через відсутність офіційної інформації жилися чутками і припущеннями.

Експлуатацію всіх Ан-10 було призупинено. Слідчі разом із конструкторами, для яких дві поспіль катастрофи стали справжнім професійним шоком, з'ясували, що основною проблемою були стабілізатори, які обмерзли. Відтак при заході на посадку літак на малій висоті робив різке просідання, так званий «клювок», що призводило до зіткнення із землею та вибуху.

Конструктори зробили висновки – і на стабілізатори встановили автономний постійно діючий обігрів та вдосконалили конструкцію самих стабілізаторів. Ан-10 знову пішли в небо...

Та вже через кілька років почалися нові проблеми. Використання літака у надскладних умовах поганих і дуже поганих злітних смуг, велика кількість рейсів, недбалий сервіс – усе це призводило до поломок. Щодня один Ан-10 здійснював до шести польотів – у таких умовах на той час не міг працювати жоден інший літак у світі.

Найгіршими вважали аеропорт у Вінниці, який називали «пральною дошкою», та в Херсоні, де на піщаній злітній смузі було чимало ям і вибоїн.

Ось як описує зліт із херсонського аеропорту у своїх спогадах один з пілотів Ан-10. «Спекотний літній день. Літак прийняв у своє черево 112 пасажирів, величезну кількість багажу і незлічимо кавунів та динь, трохи опутивши хвіст, ревучи двигунами, починав розбіг. Заховавшись від проводжаючих за хмарою піску та гравію, літак час до часу підстрибував у вибоїнах аеродрому. Немовби призупинявся перед наступною перешкодою, потім знову набирив хід, наостанок ще раз підстрибнув і полетів. За літаком тягнувся густий шлейф пилюки. Екіпаж витирає спітнілі обличчя і повідомляє диспетчера про успішний зліт».

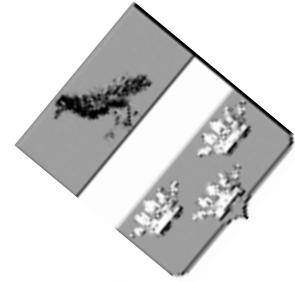
Крапку у кар'єрі Ан-10 поставила трагедія 1972 року поблизу Харкова. Літак не долетів 25 кілометрів до аеродрому – відвалилося крило. У

тій катастрофі загинув знаменитий радянський актор-пародист Віктор Чистяков.

Ан-10 зняли з експлуатації. Усі літаки пішли на списання, окрім кількох найновіших, які передали міністерству авіації для термінових рейсів.

богдан білан

*остання
надія міста -
метрополітен*

Після останньої реформи багато хто говорить, що єдиний можливий вихід для влади міста з транспортних тарапатів – це провалитись під землю. В розумінні не від сорому, і не як страус голову в пісок, ані не горіти в підземному царстві за чисельні прокльони пасажирів. А просто впровадити у місті підземний транспорт. Є мільйони думок за і проти, а ми прослідкуємо минуле та майбутнє цієї проблеми.

Отже, історія та фантазмагорія...

Минуле

Плани побудови метро у Львові сягають далеких радянських часів. Після воєнної відбудови господарства, почали задумуватись і про стратегічні плани, зокрема і у галузі транспорту. Радянські міста мільйонники, які поглинули значні приміські території, де бурхливо розвивалася промисловість та була значна міграція населення мали отримати метрополітен. Так першим його отримав у 1960 році Київ, у 1975 році - Харків. Наступним мав стати Львів. Правда тут розробляли плани спорудження його полегшеного варіанту під назвою швидкісний підземний трамвай для Львова.

199

Планування розпочав у середині 70-их рр. харківський інститут «Укргіпрокомунбуд». Проект передбачав прокладання двох підземних тунелів попід центральною частиною міста та долучення до них наземних маршрутів.

Попід землю перший тунель мав заходити поблизу старого трамвайного ДЕПО в кінці вул. Коперника, на перехресті Сахарова і Виговського. Сюди сходились гілки з південної частини міста (вул. Наукової), з вулиці Чупринки та з Залізничного вокзалу. На першій гілці передбачалися три станції: «Університет» (район Головної пошти), «Пл. Галицька» та «Винниківський ринок» (Личаківська 37). Тунель закінчувався на перехресті Личаківська-Мечнікова, звідки трамваї йшли на розворот по кільці маршрутів № 2 та 7. Загальна довжина становила 6 км. (по осі 3,2 км.) В перспективі наземна гілка на вул. Личаківській мала продовжуватись на Глинянський Тракт.

Другий тунель мав починатися від вулиці Гайдамацької та пролягав до пл. І. Франка (район Стрийського ринку). Ця гілка мала дві зупинки «Старе місто» (район Оперного) та «Пл. Галицька», де можна було перейти на першу лінію. По осі – 2,2 км.

В перспективі планували і третю лінію, довжиною 9 км. від стику вулиць Шевченка та Левандівської до рампи другої лінії на пл. Франка. На ній передбачалось три зупинки «Вокзал», «пл. Кропивницького» та «Політехнічний інститут».

Підземний та наземний трамвай мав обслуговуватись одним рухомим складом та творити єдину систему. ДЕПО, місткістю 250 одиниць, панували спорудити на вулиці Пулюя, куди проліг шляхопровід над вул. Науковою.

Спорудження першої лінії розпочалось у 1983 р., у 1987 р здали в експлуатацію першу її частину вздовж вул. Сахарова і Кн. Ольги. Підготовчі роботи з будівництва першого тунелю розпочалися у 1989 р. споруджувався спільними зусиллями з «Харківметропроектом» та «Київметробудом».

Ось як про ці події згадує Рудольф Павлік у газеті «Магістраль» 02.04. 2011 Іван Антонюк

У 1988 р. у Львівській міськраді мені запропонували очолити дирекцію Львівського підземного трамваю. Дирекція складалася з дев'яти чоловік. Ми були в ролі замовника. Харківський інститут комунального господарства розробив генеральний план будівництва. Згідно з ним передбачалося прорити під землею

три хордові лінії на глибині 30 м. Перша мала проходити під центральною частиною міста. Ще дві дільниці колії планувалося прокласти від головного залізничного вокзалу до мікрорайонів міста.

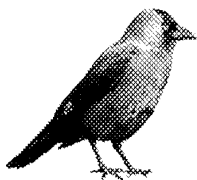
Перед тим як починати будівництво, ми мали провести широкомасштабні підготовчі роботи. У трамвайному депо була зведена потужна компресорна станція. Від неї проклали труби діаметром 400 мм до центрального ствола на території відомого палацу Потоцьких, де було побудовано велику електростанцію та двоповерхове адміністративно-побутове приміщення для робітників і управління дирекції. Для живлення підстанції з Шевченківського гаю було прокладено семикілометрову кабельну лінію енергоживлення.

Генеральним підрядником був трест «Львівпромбуд», а субпідрядником — об'єднання «Київметробуд». Для їхніх спеціалістів місто виділило сім квартир.

За декілька місяців було прорито центральну шахту завширшки 5 м і глибиною 30. На дно цього шурфу вже спустили прохідницький комбайн, за допомогою якого по ходу майбутньої лінії належало вибрати 350 тис. м³ ґрунту.

Через допоміжні бокові тунелі воду мали намір відкачати, щоб вона не просочувалася крізь склепіння. Масштабна геологічна розвідка засвідчила, що такі роботи ніяк не «загрожували» дубовим палям, які під багатьма будинками центральної частини міста виконують роль фундаментів. Біля багатьох з них прорили свердловини і встановили в них спеціальні прилади, які контролювали рівень

200

підземних вод і створювали багатократний рівень захисту. Якщо ми фіксували осадку ґрунту бодай на один міліметр, то роботи припинялися і проводилися додаткові застережні операції. Тож тодішні балачки про осадку деяких будинків — безпідставні. До речі, ці прилади справно працюють і нині.

По-іншому згадує цей експеримент директор Галереї мистецтв Борис Возницький. Він стверджує, що коли досягли глибини 25 м, подальше поглиблення довелося припинити через просідання ґрунту. Це могло призвести до руйнації прилеглих будівель. Причину вбачали у складній геології долини Полтви та у великій кількості підземних вод.

Наочним прикладом серйозної небезпеки послужив, сусідній з шахтою, палац Потоцьких.

«Палац отримав тріщину величиною 30 см. Туди можна було пропхати голову. Ремонт робили вже у незалежній Україні. Обійшовся він 6 млн. грн.»

Всі порожнини, які виникли під фундаментом довелося заливати рідким шклом.

Це була вже друга техногенна катастрофа для палацу. Першою, нагадаю, була пожежа, спричинена падінням польського літака у 1919 р. (про це докладніше описано)

Не беруся одно-значно стверджувати, що стало причиною призупинення проекту

– банальний брак коштів (зрештою добудували метро у Дніпропетровську та Донецьку), чи все ж таки хвилювання за архітектуру міста.

Цей етап історії метро у Львові залишив нам виділену колію на вул. Сахарова - Княгині Ольги, т. зв. «будинок метробудівців» у підвір'ї Палацу Потоцьких, який зараз займає музей давньої української книги, відремонтований сам палац та ще декілька таємничих напівлегальних об'єктів інфраструктури непобудованого метро.

Ідею про «підземку» пробували «озвучувати» і в середині 90-х років минулого століття за Куйбіди. Тоді в державі розроблено програму розвитку українського метробудування (яка через брак фінансів так і зосталася на папері). Вона передбачала спорудження «підземки» і в місті Лева.

Буняк підземкою не цікавився. У нього були свої плани, не менш оригінальні.

201

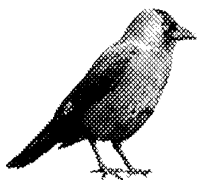

Орієнтовна дата 2015 р. Три гілки «Сихів-Рясне», «Скнилівок-Збоїща», «Левандівка-Винники» – не варто лякатися. Такими були плани на початку 2000-их в ході розробки нової стратегії міста. Зараз плани перекочували у концепцію розвитку міста до 2030 року та новий генеральний план. А тут свої дати – кінець 20-их рр. 21 ст. – все одно звучить фантастично.

За рекомендацією фахівців Київського НДІ «Діпромiст», котрий вважається найавторитетнішою в Україні установою у галузі метробудування, оптимальним для нашого міста є варіант так званої легкої підземки системи «Радан». Він успішно функціонує у багатьох містах Західної Європи, а також у Японії, де подібна до Львова густина населення. Система менш потужна за кількістю перевезень, аніж радянські аналоги (лише 20 тис. осіб за годину), та її цілком вистачило б для нашого міста.

Більш оптимальною є і вартість такого проекту. «Радан» у 1,5 раза дешевший від класичного метро, оскільки передбачає вужчий тунель для руху потяга, а значить менший об'єм земляних робіт, що становить левову частку кошторису.

Немало важним для Львова є і фактор робочої вібрації підземки. Вужча колія, менші вагони, делікатніший принцип руху за допомогою так звані магнітні подушки – все це переконує у тому, що коливання будуть не надто суттєвими.

Згідно з попередньою інформацією, розробкою вагонів займеться конструкторське бюро імені Антонова. Тому вірогідно в їх виробництві використають чимало тих матеріалів, які застосовують у літакобудуванні. А це гарантія легкості та аеродинамічності вагонів, що лише додає позитивів проекту.

Тішить і те, що воно не проходитьиме попід історичним центром міста, адже метрополітен насамперед важливий для нових мікрорайонів. Передбачається три гілки метро (так звана програма максимум). Перша з них повинна б з'єднати найбільш густо населені та найбільш вразливі у транспортному питанні мікрорайони – Сихів та Рясне. Її маршрут проляже вулицею Стуса, підступить до центру (неподалік будинку облдержадміністрації), потім через Варшавську потягнеться до Рясного.

Інша лінія мала б починатися у районі Наукової-Культпарківської, пройти неподалік залізничного вокзалу, далі на Замарстинівську та Хмельницького. Станції тут плануються приблизно на перетині вулиць Городоцької та Шевченка, Замарстинівської і Гайдамацької, у районі автостанції №2 та ін.

Дещо схожим чином у перспективі мали б з'єднати й Левандівку з верхньою частиною вулиці Личаківської та Глинянським трактом (підземні електрички пройдуть неподалік вокзалу, попри центр тощо).

Метро творило б своєрідний трикутник, у центрі якого неторкане Старе місто. А в точках перетину магістралей (а це район головного залізничного вокзалу, Стрийський ринок та вулиця Гайдамацька) мали б постати станції пересадки з однієї лінії на іншу.

Оптимізує вартість проекту і те, що у спальних районах метро має стати трамваєм. Також обидві системи будуть гармонійно поєднані та взаємодоповнені.

Питання тепер у коштах. Та чи тільки. Адже, як показують недавні приклади, має бути не тільки у кишені але й у голові.

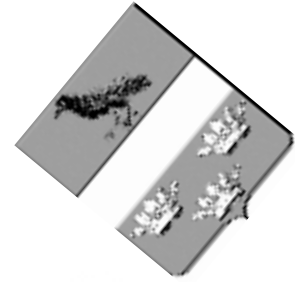

203

*богдан
білан*

*комсомольська
шуфля або
як у львові
збудували
стадіон
«дружба»*

1963 року кошторис будівництва стадіону «Дружба» у Львові становив 100 тисяч радянських рублів

Того дня здавалося, що весь Львів рухався у напрямку парку «Залізна вода». Йдучи, люди обговорювали, як і що робилося, що вдалося і що ні, а що треба допрацювати. Йшли, як задоволені господарі до об'єкта своєї багатоденної праці, про який уже давно мріяли, а тепер власними руками створили. 18 серпня 1963 року відкривався стадіон «Дружба».

Офіційно спортивну арену будували менше п'яти місяців – з 1 квітня до 17 серпня 1963 року. Однак насправді активні підготовчі роботи на місці старого глиняного кар'єру тривали більше трьох років.

«Чотири роки тому тут був пустир, а сьогодні зусиллями робітничої молоді (на громадських засадах) створена перша черга спортивного комплексу і чудовий молодіжний парк», – писала газета «Львовская правда» у серпні 1963 року.

Проект розробили четверо львівських архітекторів – Ярослав Назаркевич, Лариса Скорик, Ярослав Порохнавець і Володимир Блюсюк.

Місце під новий стадіон вибрали вдало. Раніше тут був закинутий глиняний кар'єр, навколо якого вже була створена певна інфраструктура й існували під'їзні дороги. Та й розташований він неподалік центра Львова, тож за потреби сюди легко можна було дістатися пішки.

Те, що сьогодні видається неймовірним, на початку 1960-х у СРСР було звичної справою. Ні брак грошей, ні відсутність кваліфікованої робочої сили не стали на перешкоді амбітним планам. Рецепт був простий – працювати треба безкоштовно.

«Оголосивши спортивну будову комсомольською, юні львів'яни – робітники підприємств, студенти вузів, учні технікумів і шкіл – спорудили казковий палац, чудове місце відпочинку для трудящих», – захоплено розповідала про отриманий результат газета «Ленінська молодь».

На практиці це виглядало так – представники підприємств і навчальних закладів Львова й області мали безкоштовно відпрацювати на будівництві

150-250 годин кожен. Те саме стосувалося і виділення важкої техніки: на підприємство надходило відповідне розпорядження – і наступного дня трактор, бульдозер чи самоскид із повним баком пального та водієм був на об'єкті.

Однак більшість робіт виконували вручну. Туди-сюди безперервно снували тисячі носилок, відер і знаменитих «комсомольських шуфель» – вдвічі більших від звичайних.

Студентів і учнів бракувало, тож до робіт масово залучали військових – солдатів строкової служби. Працювали навіть ув'язнені – щоправда, окремо і під особливим наглядом.

Результатом такого «всенародного ентузіазму» стала нереально низька, як на теперішні часи, вартість будівництва. Згідно з держактом, кошторис першої черги будівництва стадіону становив 100 тис. крб. Кваліфікований будівельник тоді заробляв близько 100 карбованців на місяць...

Керував будовою Василь Мазур, третій секретар Львівського міськкому партії. За свідченнями очевидців, він не цурався долучитися до «чорнової» роботи разом зі студентами і робітниками, але здебільшого сидів із паперами на одній із незавершених трибун, завжди на одному й тому ж місці.

Згодом співробітники та підлегли Мазура навіть запропонували назвати новий стадіон його іменем, але їхнє прохання не підтримали. Навпаки – Василя Мазура після завершення будівництва зняли з посади секретаря міськкому. Очевидно, за надмірну ініціативність.

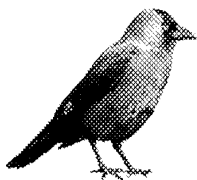
Після здачі в експлуатацію стадіон «Дружба» передали під опіку «Електрону», сповідуючи радянський принцип закріплення громадських об'єктів за підприємствами, які їх потім утримували. Працівників стадіону приймали на роботу на «Електрон», тут вони числилися при певних цехах, хоча насправді працювали на добудові й утриманні спортивної арени.

Водночас з основним об'єктом закладали і парк навколо нього, який назвали, як і стадіон, – «Дружба». Спланували його таким чином, щоби створити якнайкращий доступ до споруди. У 1990-х парк перейменували на «Снопківський» – за історичною назвою місцевості, де він розташований.

Загальна площа території нового спортивного комплексу разом із парком становила майже 40 гектарів.

«Львів'яни одержали чудовий подарунок: у мальовничому куточку міста, біля парку Залізні Води, закінчено будівництво першої черги стадіону «Дружба». Це буде одна з найбільших спортивних споруд республіки. Трибуни вмістять 32 тисячі глядачів, а після завершення всього комплексу будівництва – понад 40 тисяч. Стадіон матиме прекрасну бігову доріжку, легкоатлетичні сектори, різні ігрові майданчики. Збудовано душові, лікарські кабінети, ряд підсобних приміщень. Велику участь у будівництві взяли трудящі Львова, зокрема молодь. Юнаки та дівчата проводили тут недільники та суботники», – писали кореспонденти «Вільної України» 20 серпня 1963 року.

206

Стадіон у той час був чи не єдиним місцем, де панувала справжня демократія, але водночас і культура. Тоді ніхто не міг дозволити собі кинути пляшку на поле чи скандувати матюки. Зате в своїх емоціях і переживаннях людина ставала вільною, не боялася, що сусід по лавці «закладе» тебе завтра, як це міг зробити сусід у будинку чи колега на роботі.

На стадіоні вирували баталії не лише на полі, а й на трибунах. Нерідко вони переходили межі спортивної тематики. Весь період до початку перших демократичних мітингів саме спортивна арена виконувала функцію центрального майдану міста, де затиснуті системою люди могли відчутти свободу.

– Спочатку стихійно виникали післяматчеві багатотисячні походи від стадіону «Дружба» до центру міста, які перетворювалися на справжні демонстрації, – згадує Ілько Лемко, відомий львівський краєзнавець. – Від матчу до матчу ці демонстрації поступово набували організованості й чіткого маршруту: проспектами Шевченка, Леніна (тепер Свободи), потім натовп звертав ліворуч перед Оперним і рухався проспектом у протилежному напрямку. Міліція хоча й хапала найактивніших демонстрантів, усе ж нічого не могла вдіяти з 10-20-тисячним натовпом – і на цей час перекривала автомобільний і трамвайний рух у центрі міста. Поступово разом із вигуками ««Карпати» – вперед!» з натовпу дедалі частіше лунало «Україні волю!»

Стадіон «Дружба» був свідком цілої низки історичних подій. Наприклад, 1967 року до Львова на дні радянсько-чехословацької дружби прибули, напевно, найзнаменитіші люди того часу – перший космонавт Юрій Гагарін, перша жінка-космонавт Валентина Терешкова та перша людина, яка побувала у відкритому космосі, – Олексій Леонов. На стадіоні їм організували багатотисячну зустріч із мешканцями міста. «Зірки космосу» приїхали на відкритій машині, здійснили коло пошани та виступили на трибуні. У пам'ять про цю подію на одній з колон стадіону була вміщена пам'ятна таблиця, котра, на жаль, зникла під час реконструкції у 1990-х.

На цьому ж стадіоні «Карпати» спочатку перемагали, а

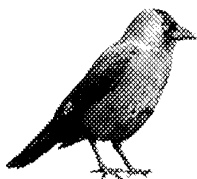

згодом приймали вітання з нагоди історичної події для футбольного Львова – здобуття Кубка Радянського Союзу 1969 року. Хоча перший свій матч на новому стадіоні 18 серпня 1963 року проти вільнюського «Жальгіріса» «Карпати» програли – 0:1.

У 1970 році Львів уперше побачив на своєму стадіоні бразильських футболістів зі знаменитого «Палмейрас» – тоді на 42-тисячній «Дружбі» зібралось понад 50 тисяч уболівальників.

1992 року стадіон «Україна» (перейменований 1990-го) приймав фінал Першого чемпіонату незалежної України. У цьому матчі «Динамо» (Київ) поступився сімферопольській «Таврії».

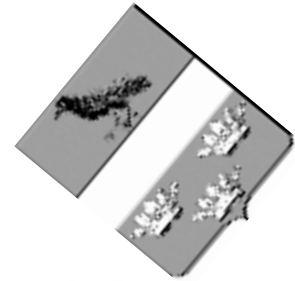
208

209

*богдан
білан
забутий
суверенітет
1990 року
та львів*

До проголошення незалежності України ще треба було почекати більше як рік, проте дороги назад уже не було

Проголосивши 16 липня 1990 року Декларацію про державний суверенітет, Україні довелося з нуля будувати демократичну державу. Сьогодні ж розпочався зворотний процес: влада починає здавати усі здобутки часів незалежності – демократію, свободу слова, а тепер і мову.

Останніми роками історичне значення прийняття декларації відсувають на другий план. Позбавлене статусу державного, це свято поступово стає для сучасних українських політиків порожнім словом. Хоча насправді декларація стоїть у ряді основних державотворчих подій 1990-х років – «живий ланцюг» 21 січня 1990-го, проголошення незалежності 24 серпня 1991 року, референдум 1 грудня 1991-го.

Уже в 1990 році стає зрозуміло, що у старому форматі Радянський Союз не зможе існувати. Стояло питання лише, чи буде створено наддержаву з новим союзним договором, чи кожна з республік стане на шлях власної незалежності. Процес розпаду Союзу розпочався у Прибалтиці. Литва ще в березні 1990 року проголосила незалежність, за нею послідували Латвія та Естонія, у червні суверенітет РСФСР проголосив Борис Єльцин.

Активно незалежницькі процеси нуртували також в українському суспільстві. І першість у цьому належала Львову. Тут у середовищі студентів визів, наукової і творчої інтелігенції вже сталися незворотні зміни, котрі формувались усвідомленням власної історії, мови, держави. Цьому сприяло спілкування з вояками УПА, дисидентами, політичними емігрантами. Вагому роль також відіграли священики УГКЦ, котрі вже з 1987 року почали повертатись в Україну.

Національне відродження почалося з культурологічних ініціатив, пов'язаних з іменами визначних діячів.

У вересні 1986-го місто сколихнув Іван Франко – під егідою ЮНЕСКО відзначали 130-ту річницю від дня народження письменника і вченого та вихід у світ 50-томного видання його творів.

У грудні 1986 року вкотре пробудив Галичину Маркіян Шашкевич. У селі Підлисса Золочівського району відкрито літературно-меморіальний

музей-садибу, на фронтоні бібліотеки ім. В. Стефаніка встановлено пам'ятний знак діячам «Руської Трійці», розпочато кампанію за будівництво у місті монумента Шашкевичу. Впродовж трьох років його ім'я не сходило з уст місцевої інтелігенції. Як із прапором, ішли вони в український народ з ідеєю пам'ятника, відкриття якого на вул. Коперника 15 вересня 1989 р. розійшлося широким відгомном по всій Україні.

Вдалий приклад Шашкевича надихнув ентузіастів розпочати збір коштів на будівництво у Львові пам'ятника Тарасові Шевченку.

1987 року до пробудження народу спричинився і Лесь Курбас, відзначення сотих роковин від дня народження якого в усьому світі ініціювало ЮНЕСКО. Велелюдний мітинг супроводжував відкриття меморіальної дошки на будинку на вул. Руській, що колись належав відомій українській установі – страховому товариству «Дністер».

У ході цих меморіальних заходів викристалізувалося коло людей, котрі стали об'єднуватись у різні товариства та громадські рухи. Одним із перших у Львові, ще восени 1987 року, виникає Товариство Лева, яке мало за мету відродити історичну пам'ять, народні звичаї, обряди та промисли.

Катастрофічний стан із функціонуванням української мови спонукав до утворення Товариство рідної мови. 13 червня 1988-го у Клубі будівельників на вул. В. Стефаніка, який у народі називали «ГАЗ», мали відбутись установчі збори, яких вирішив не допустити вже тоді «злий геній» української мови Адам

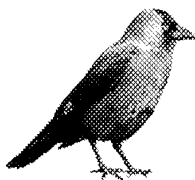
Мартинюк. Його розпорядження закрити «ГАЗ» спричинило перший у місті масовий похід до пам'ятника І. Франку, де збори відбулися зі ще більшою політичною активністю.

Логічним продовженням діяльності розрізнених товариств стало утворення громадсько-політичного об'єднання Народний рух України за перебудову, який швидко структуризувався та очолив національно-політичні процеси в Україні. Установча конференція Руху відбулася 7 травня 1989 р. у Пороховій вежі (Будинок архітектора).

Громадські заходи кінця 1980-х років усе частіше супроводжували синьо-жовтий прапор і тризуб. Це питання взялися вивчати в обкомі КПУ. Партійне керівництво замовило у вересні 1988 р. в Інституті суспільних наук довідку про українську національну символіку. Ця довідка потрапила в руки опозиції, котра надрукувала її масовим тиражем і розіслала по всій Україні.

Уперше синьо-жовтий прапор піднято у Львові на пл. Ринок 26 квітня 1989 р. на мітингу, який був присвячений третій річниці Чорнобильської катастрофи. А на першотравневу демонстрацію цього ж року зі синьо-жовтими прапорами вийшли вже сотні львів'ян.

Громадські та культурні процеси переросли в політичні під час перших за час існування режиму альтернативних виборів народних депутатів СРСР навесні 1989 року. Партійна номенклатура намагалася не допустити до виборів яскравих громадських діячів, зокрема Івана Драча. Тисячі львів'ян 21 березня пройшли повз обком і міськком компартії,

скандуючи «Ганьба!» Та навіть ті, кого влада «допустила», – письменник Роман Федорів і професор Іван Вакарчук – виявили незламність у принципових національних питаннях.

25 травня до організованого руху приєдналися студенти, утворивши Студентське братство.

6 липня до Львова повернувся Богдан-Ігор Антонич, мітинг із нагоди 80-ї річниці від дня народження якого організували Ігор та Ірина Калинці. 1 листопада мітингом-реквіємом на Янівському цвинтарі вшанував героїв Листопадового чину.

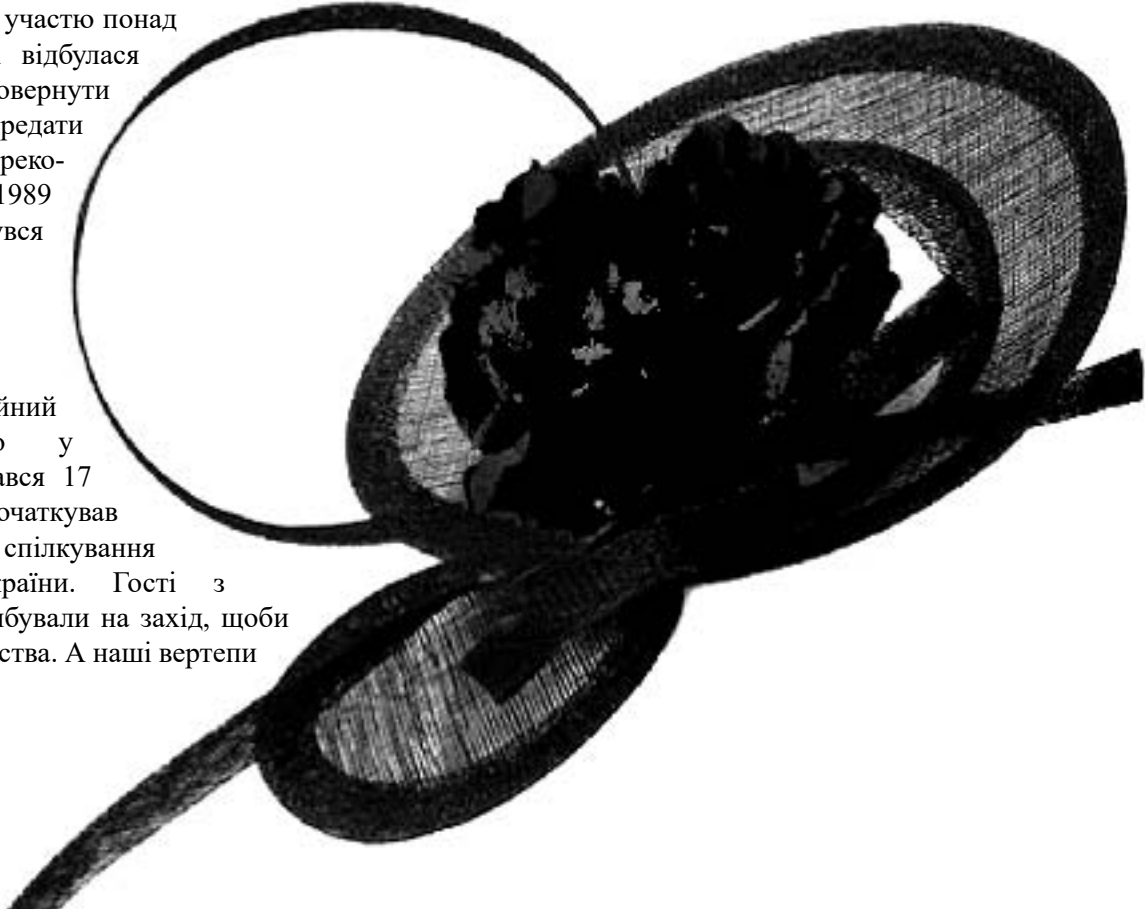
До процесу національно-культурного відродження активно долучилась і Церква.

17 вересня 1989 р. за участю понад 200 тисяч віруючих відбулася хода з вимогами повернути права УГКЦ і передати Собор св. Юра греко-католикам. 4 грудня 1989 року у Львові відбувся Собор Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ).

Величний релігійний фестиваль «Різдво у Львові», що розпочався 17 грудня 1989 р., започаткував процес молодіжного спілкування різних частин України. Гості з Наддніпрянщини прибували на захід, щоби побачити різдвяні дійства. А наші вертепи прямували на схід.

Вершиною всеукраїнської демонстрації суверенних настроїв став «живий ланцюг». На відзначення Дня злуки в неділю 21 січня 1990 року від Івано-Франківська через Львів до Києва в єдиному пориві взялися за руки понад 3 мільйони українців. Учасниками акції стали не менше 300 тисяч львів'ян. Це була грандіозна подія, про яку заговорили в усьому світі. Наступного дня на найвищій точці Львова – Високому Замку – замайорів синьо-жовтий прапор.

31 березня 1990 р. біля пам'ятника Франку відбувся мітинг на підтримку Верховної Ради Литви, яка проголосила «відновлення незалежності Литовської держави».

До його початку було піднято синьо-жовтий прапор над головним корпусом університету. З квітня 1990-го вивішено синьо-жовтий прапор на Львівській ратуші.

На весняних виборах до Верховної Ради та місцевих рад народних депутатів 1990 р. в усіх 24 округах області перемогли демократичні сили.

30 червня 1990 року на пл. Ринок біля будинку «Просвіти» відбувся мітинг із нагоди 49-ї річниці Акта відновлення української державності.

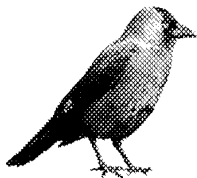
Із 1989 року у Львові національні процеси підживлює неформальна преса. Одними з перших таких видань стають львівські газети: Товариства Лева—«Поступ» і Руху – «Віче». Друкувалися ці видання у Литві, звідки по 10-15 тис. примірників «непомітно» ввозили до України. Багато прогресивних матеріалів подавав друкований орган Спілки письменників журнал «Жовтень» (редактор Роман Федорів). З жовтня 1989 р. уже легально почала виходити газета Львівської обласної ради «Просвіта».

Така громадська активність Галичини та її депутатів і політична неминучість змусила Верховну Раду УРСР прийняти 16 липня 1990 року Декларацію про державний суверенітет. «За» проголосували 355 депутатів, 4 – «проти», 1 «утримався».

Декларація про державний суверенітет України стала основою для Акта проголошення незалежності України. 24 серпня 1991 року Верховна Рада Української РСР фактично вдруге проголосила Україну незалежною, підтвердивши це всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 року.

День прийняття декларації було оголошено святковим і вихідним на території України. За відсутності інших ритуалів, у першу річницю прийняття декларації комуністичні керівники урочисто несли квіти до пам'ятників Леніну, які обов'язково були у центрі кожного міста. Із прийняттям постанови про проголошення 24 серпня Днем незалежності України 16 липня перестало бути святковим вихідним днем.

214

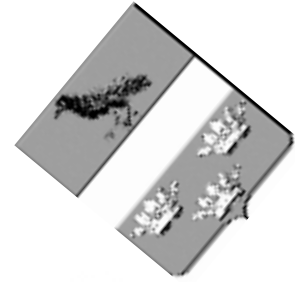

215

богдан білан

*львів і бій за
незалежність
1991 року*

21 рік тому львів'яни готові були воювати за паростки України.

У ніч проти 19 серпня 1991 року в Москві відбувся державний переворот. Від влади усунуто президента СРСР Михайла Горбачова, натомість її перейняв ГКЧП (ДКНС) – Державний комітет із надзвичайного стану. Причиною стала відмова республік підписувати новий союзний договір у старій редакції та їх прагнення створити союз суверенних республік.

Створення ДКНС замість повернення до старих порядків лише пришвидшило відцентрові процеси. Якщо офіційне керівництво російської й української республік відразу наступного дня після путчу висловлювало стриману позицію, то реакція у Львові була однозначною і «наскрізь революційною».

Першим на переворот відреагував президент Російської федерації Борис Єльцин. Уже зранку 19 серпня він охарактеризував події як «правий реакційний антиконституційний переворот» і пропонував «ускорити підготовку союзного договору, согласовать его со всеми республиками и подписать 20 августа сего года». Лише згодом, коли постало питання про зміщення його з посади президента Росії, Єльцин змінив позицію й очолив боротьбу проти заколоту.

Керівництво УРСР в особі Леоніда Кравчука виявило традиційну «квапливість», спромігшись на кволу реакцію лише над вечір: «У таких виключно серйозних політичних справах не можна виявляти поспішність з оцінками. Це має зробити Верховна Рада. Ця робота попереду, зараз триває підготовка. Закликаємо вас до спокою і витримки. Звертаюся до керівників усіх державних органів, підприємств, установ і організацій, а також до лідерів політичних партій, громадських об'єднань, масових рухів... Ми повинні зосередитися на розв'язанні найважливіших проблем повсякденного життя. А це перш за все успішне завершення збирання врожаю та забезпечення заготівлі хліба в державні засіки...»

Особливо наголошувалось, що необхідно зберігати спокій і порядок – стабільність, щоби таким чином «відстояти закон, захистити демократію, утвердити в суспільстві законний порядок, захистити інтереси людей. Від того, як ми будемо діяти сьогодні, залежить

доля народу, доля демократії, доля нашого суверенітету. Ми маємо діяти так, щоби не пролилася невинна кров». А для досягнення цього закликали нічого не робити – і це в час, коли лише активні дії могли повернути ситуацію від тоталітаризму в бік демократії.

Проте Львів не чекав. Голова обласної ради В'ячеслав Чорновіл терміново поїхав до Києва, де мав намір узяти участь у засіданні Президії Верховної Ради. Звідти він зателефонував заступникові голови облвиконкому Степанові Давимуці й озвучив реакцію на виступ Кравчука як обтічний і невизначений. Давимука, своєю чергою, зустрівся з командувачем військ ПрикВО генерал-полковником Скоковим, де отримав прохання зберігати спокій і не давати підстав для введення надзвичайного стану взамін на непідтримку заколоту.

Уже після путчу Кравчук зізнався Чорноволові, що у Галичині планували ввести комендантський час, але не зробили цього лише завдяки обіцянці офіційно не виступати проти ДКНС, як у Росії, та завдяки позиції місцевих силовиків.

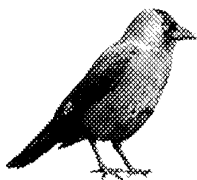
На львівському радіо й телебаченні Давимуці та Шпіцерові – голові міськради, у виступі відмовлено. Тільки після втручання віцепрем'єра Костянтина Масика місцеві керівники отримали доступ до ефіру. І відразу ж пролунало звернення до мешканців Львівщини: «Рішуче засуджуємо антиконституційні дії та заявляю групи учасників державного перевороту... Дії змовників спрямовані на дестабілізацію становища, мають на меті зупинити процеси соціального і політичного оновлення у

суспільстві, посіяти страх, спровокувати реанімацію тоталітарного режиму... Висловлюємо протест проти насильницьких дій групи антиконституційного державного перевороту. В ситуації, яка склалася, закликаємо населення Львівщини зберігати порядок, самодисципліну, не вдаватися до незважених вчинків, не піддаватися на провокації. А при спробі насильницького усунення демократично обраної народом влади відповісти масовими актами громадської непокори... Не дамо втягнути себе у вир міжособної війни».

Комітет громадської згоди Львівщини, об'єднання демократичних громадських і політичних організацій, звернувся до Президії Верховної Ради України із пропозицією негайно скликати надзвичайну сесію, на якій дати політичну оцінку подіям і проголосити виключність своєї влади на всій території республіки. «Ми звертаємося до трудових колективів області із закликом зберігати витримку й оголосити стан готовності до загального політичного страйку та громадської непокори, які почнуться у разі антиконституційних дій проти органів державної влади на території України чи на заклик обласної ради або Комітету... Заклик до насильницьких дій, розпалювання ворожнечі на політичному, релігійному, національному чи будь-якому іншому ґрунті вважайте провокацією, зрадою інтересів України».

У Львові біля пам'ятника Іванові Франку відбулося багатотисячне віче. Газета «За вільну Україну» писала: «Незважаючи на погрози новітньої військово-комуністичної хунти на

218

заборону мітингів та демонстрацій, жителі міста все ж на повен голос заявили про своє обурення антиконституційним державним переворотом, що стався у Москві, а також однозначно підтримали дії законно обраного президента Росії Бориса Єльцина».

Цього ж дня переворот назвали антиконституційним і закликали до політичних страйків у Росії та Прибалтиці, а також у Молдові, Грузії та Вірменії. Україна ж, окрім Галичини, мовчала.

Наступного дня обласна та міська ради звернулися до Верховної Ради УРСР з проханням «дати однозначну оцінку спробі антиконституційного перевороту в СРСР як замаху на державний суверенітет України». У заклику до львів'ян йшлося: «Незалежно від національної, партійної та конфесійної приналежності будьмо готові до захисту демократії і суверенітету України».

Вслід за командувачем ПриКВО виконувати накази путчистів відмовився і Станіслав Вербицький, керівник міської міліції: «Я не дозволю своїм підлеглим виконувати незаконне рішення. Я буду на боці закону, адже мені треба буде потім за це відповідати».

Народна рада – некомуністична частина Верховної Ради УРСР, складена переважно з галичан, виступила із закликом: «Народе України! Сьогодні тільки від тебе

залежить доля нашої Батьківщини. Вимагайте негайного скликання сесії Верховної Ради! Вимагайте від обраних вами депутатів рішучого осуду дій заколотників. Усі на вулиці й майдани! Саме в такий спосіб було покладено край тоталітарним режимам у країнах Східної Європи. Розпочинається всеукраїнський страйк проти наступу диктатури».

На мітингу у Львові 20 серпня було схвалено звернення до Верховної Ради: «Негайно оголосити про вихід України зі складу нинішнього СРСР... Ми рішуче заявляємо, що на основі Декларації про суверенітет не відступимо ні на крок від своєї справедливої мети – відновлення державності України, забезпечення вільного й демократичного розвитку суспільства».

Лише 21 серпня Кравчук заявив, що не визнає ГКЧП. Увечері того ж дня путчисти припинили заколот і Горбачов приступив до виконання обов'язків президента СРСР.

Після обіду до Львова прибув Чорновіл і дав оцінку подіям у Києві. Він осудив ганебне відмовчування Кравчука. В такій ситуації, якби не чітка позиція Єльцина у Росії й Галичини в Україні, то здолати путч не вдалося б. Основними винуватцями цих подій Чорновіл вважав комуністичну партію та Горбачова, який оточив себе такими людьми і не здатний був на послідовні реформи і радикальні зміни.

23 серпня на площі біля Оперного театру з ініціативи Народного руху відбувся мітинг «Україні – незалежність». Відразу після нього до Києва вирушили народні депутати з чіткою настановою – на завтрашньому засіданні добитися проголошення незалежності України й засудження компартії як такої, що підтримувала путч. Разом із ними відбуло

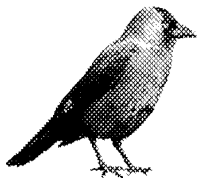
декілька автобусів львів'ян, щоби під стінами парламенту «стати співучасниками битви за суверенітет, яка очікується».

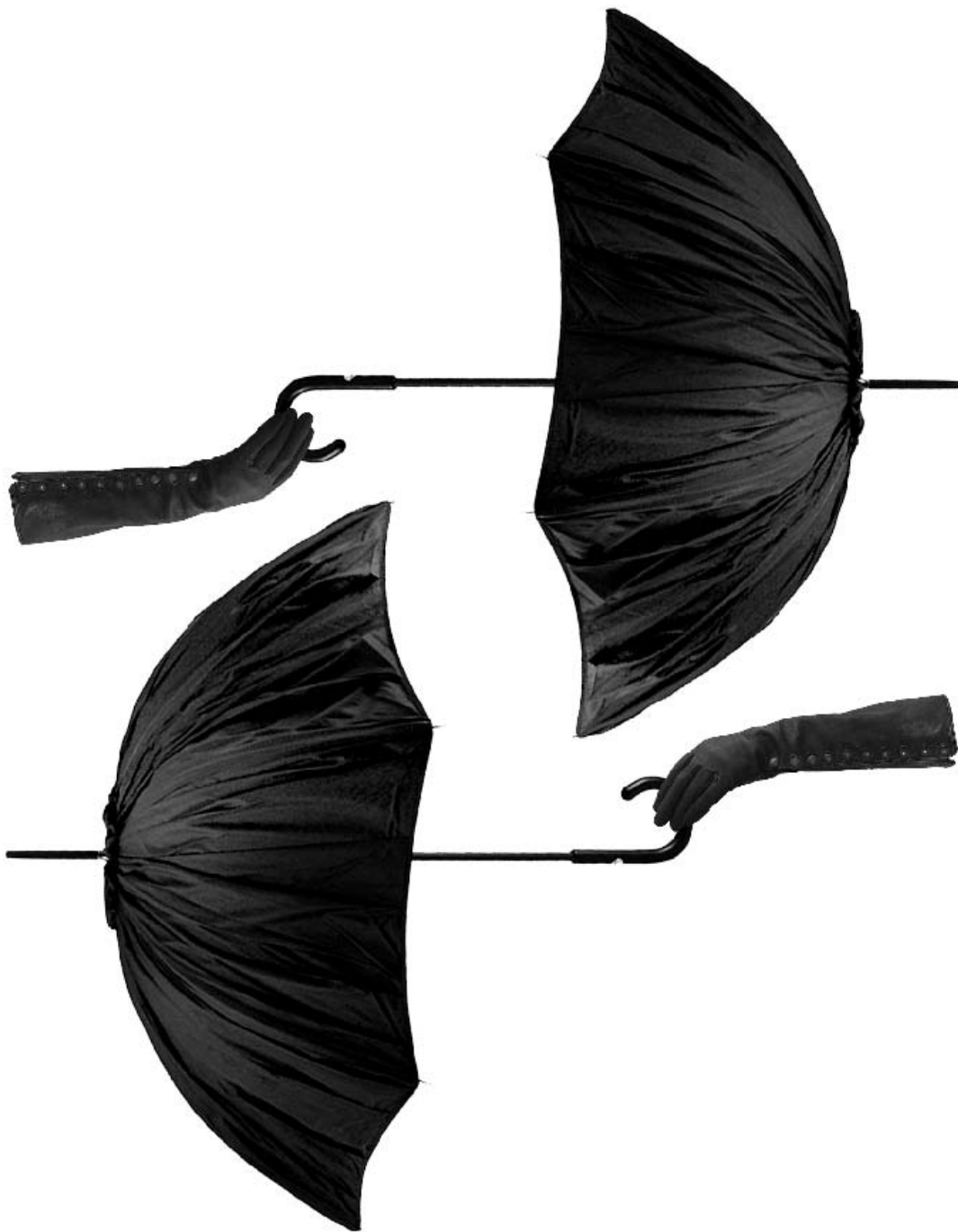
Демократія і суверенітет перемогли 1991 року, було виграно битву й у 2004-му, але війна ще не закінчилася. Олег Покальчук писав ще 1989 року так, ніби для нас:

Браття, шануймось, ми варті того –
Нас Україна про це попросила.
Завтра не буде, якщо ми його
Не захистимо від нечистої сили.
Олег Покальчук, «Поступ», 1989, №14

За матеріалами газет «За вільну Україну» та «Поступ»

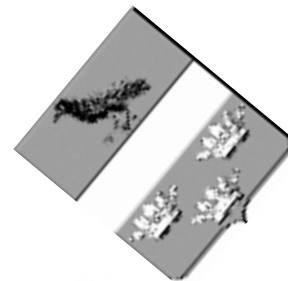
220

Маркіян Нестайко

з історії однієї
львівської
вулички і її
мешканців

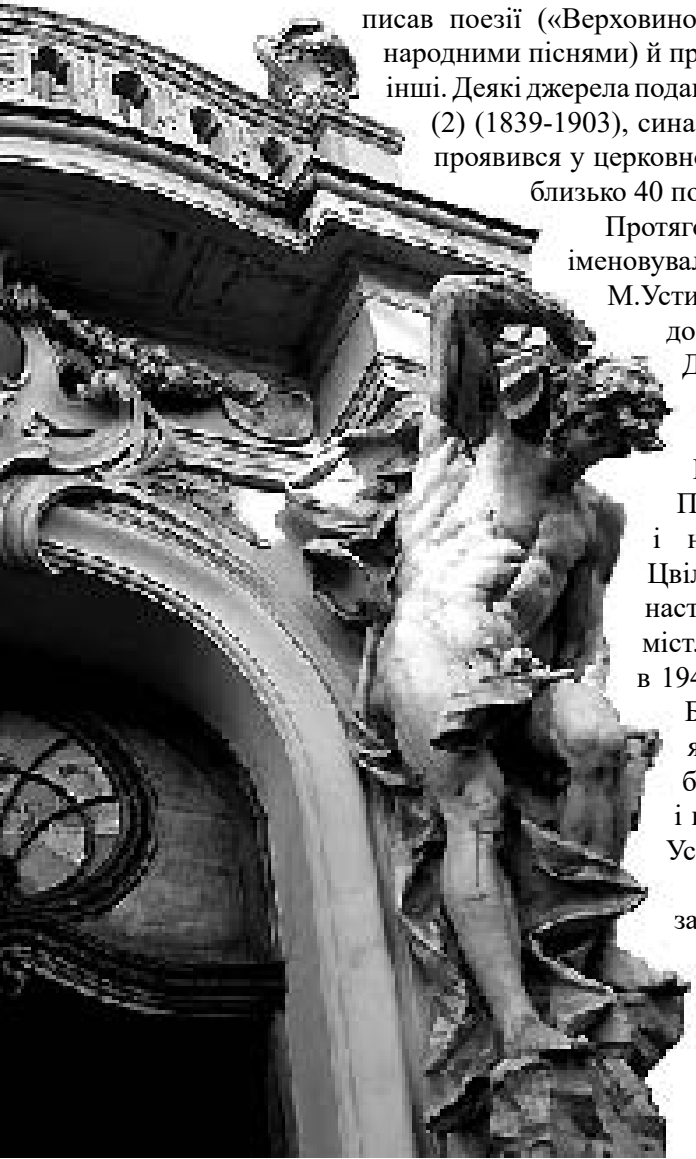
Львів – одне з найкращих міст України і Європи. Архітектура Львова різноманітна і неповторна. Наше місто внесено у світову спадщину ЮНЕСКО. Про старовинне українське місто Лева написано багато, описано події, свідками і учасниками яких були львів'яни. Львівські вулиці, як і львівські мешканці, пережили круті зміни, які дарувала їм історична доля.

Зі східного боку пл. св. Юра з вулицею Технічною з'єднує невелика вуличка Устияновича, яка від початку XVIII ст. з'єднувалася з теперішньою вулицею Дорошенка.

Вулиця названа на честь українського письменника і громадського діяча Миколи Устияновича (1) (1811-1885), котрий піднімав національну свідомість українців, писав поезії («Верховино, світку ти наш», «Гей браття опришки» – стали народними піснями) й прозові твори: «Старий Єфрем», «Страсний Четвер» та інші. Деякі джерела подають, що вулиця названа на честь Корнила Устияновича (2) (1839-1903), сина Миколи Устияновича. Талант Корнила Устияновича проявився у церковному малярстві: ікони, іконостаси, стінописи, створив близько 40 портретів, низку картин на історичні теми, тощо.

Протягом свого існування вулиця кілька разів переіменовувалася. На початку XVIII століття теперішня вулиця М.Устияновича носила назву Марії Магдалини, бо виходила до цього костелу і з'єднувалася з теперішньою вулицею Дорошенка. від початку 1871 року називалася Липова, від 1893 року – Уейського на честь львівського польського поета Корнеля Уейського (1823-1897). Вулиця залишалася під тією назвою до кінця Речі Посполитої. Перейменування вулиці не обійшло і німецьких окупантів і вулиця Уейського стала Цвілінгштрассе. Зі встановленням совєтської влади настає час тотальних змін назв вулиць, площ, районів, міст. Без змін залишилися тільки церкви і костели. Уже в 1945 році вулиця дістає несподівану назву Александра Бородіна, на честь російського хіміка і композитора, який ніякого стосунку до Львова не мав, в ньому не бував і не мешкав. Це видно зрозуміла тодішня влада і в 1946 році перейменувала вулицю на честь Миколи Устияновича.

Сучасний вигляд вулиці виник в час бурхливої забудови міста на зламі XIX – XX ст. Вулиця забудована у стилі класицизму, сецесії. Мешкання

були підвищеної комфортності і розраховані на забезпечених городян. Ще до цього часу в деяких будинках збереглися зручні підйомники для транспортування дров і вугілля з пивниць для опалення печей і кухонь. Часто одне помешкання займало цілий поверх. В багатьох помешканнях збереглися гарні печі.

224

Перша і друга світові війни, котрі пронеслися над Львовом не позначилися на вигляді вулиці, хоч в 1918 році майже поруч йшли жорстокі бої між українцями і поляками за оволодіння містом. Санітари-добровольці із числа мешканців зносили трупів до сутерен незакінченої будівлі, що мала служити механічній лабораторії політехнічного інституту від вулиці Устияновича Там організували тимчасовий морг, і була споруджена тимчасова каплиця. Після закінчення військових подій трупи поховали на Личаківському цвинтарі.

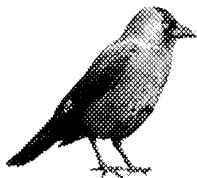
Сучасна нумерація будинків вулиці Устияновича починається з №4, хоча до 1946 року теперішня вулиця Бібліотечна була частиною вулиці Устияновича і складалася з однієї будівлі під №2 у фортечно-бароковому стилі. До 1939 року у цьому приміщенні знаходився Музей та Бібліотека Баворовських, зараз тут «Палац мистецтв імені Тетяни і Омеляна Антоновичів» Львівської національної наукової бібліотеки імені В.Стефаника.

Гарний район, добре трамвайне сполучення, близькість до центру міста а також парк, зумовив те, що Чехословаччина відкрила в будинку №4 своє консульство котре проіснувало до 1939 року. Після закриття посольства у зв'язку з окупацією Гітлером Чехословацької

республіки, це приміщення винайняв під свою адвокатську канцелярію львівський адвокат Володимир Старосольський (1878-1942). Він був оборонцем в голосних судових процесах. Він автор підручника з деяких питань права, професор права в Камянець-Подільському державному університетові, згодом професором Господарської Академії в Поєдрадах / Чехословаччина/. Володимир Старосольський був також одним із організаторів січового стрілецтва, працював в уряді Західноукраїнської Народної республіки, був членом Спілки Визволення України. В 1941 році арештований НКВД. Помер 1942 року в сибірській тюрмі. Від часів СРСР в цьому будинку на першому поверсі був дитячий садочок для дітей працівників Облспоживспілки, зараз тут знаходиться філіал №8 Централізованої бібліотечної системи для дорослих.

Під № 5 значиться учбовий корпус «Національного університету Львівська політехніка» – «Лабораторний корпус та майстерні механічного факультету». Будівництво розпочалося перед І Світовою війною і продовжувалося після війни. Остаточо будівництво корпусу було закінчене в 1925 році. Проектував його архітектор В.Мінкевич в 1925-1927 роках. Мистецтвознавець В.Вуйцик вважає, що він був побудований у стилі «класичного модерну».

По вулиці Устияновича в будинку під № 6 довгі роки проживав літературний критик, літературознавець, письменник Михайло Рудницький (1889-1975). Походив із інтелігентної родини, що становило для

Галичини радше виняток. Батько працював нотаріусом, що давало змогу дати дітям вищу освіту. М.Рудницький закінчив в 1912 році львівський університет, а в 1914 році отримав ступінь доктора філологічних наук. З 1915 по 1918 роки проживав у Києві, де учителював, читав лекції... Три роки з 1919 по 1922 рік вивчав англійську і французьку літератури з кордоном. Після повернення до Львова з 1922 по 1925 рік працював професором Таємного українського університету у Львові. До 1939 року працював в редакції газети «Діло» і в журналі «Назустріч».

М.Рудницький писав театральні рецензії зібрані в книзі «В наймах у Мельпомени»(1963). Значної популярності набули його спогади про письменників «Письменники зблизька», яких майже усіх знав особисто. Спогади вийшли в трьох книгах (I-III, 1958-1964). Написані спогади цікаво і користувалися у читачів успіхом.

Кандидат мистецтвознавства Христина Саноцька згадувала про нього:

«Для нас, молодих, то була «ходяча енциклопедія». Нас особливо дивувала феноменальна пам'ять, його жива реакція на події, факти, оцінки, зустрічі з людьми, його давніми і недавніми сучасниками. А що стосується львівської культури чи мистецтва – то він знав все або майже все до подробиць. Ми не раз заслуховувалися його колоритними дотепними спогадами, в яких було багато суб'єктивного, але і надзвичайно оригінального, такого і документального, такого, що було б безслідно зникло назавжди у вирі часу, якби не зберегла пам'ять старого професора».

На розі вулиць Устияновича і Рилеєва мала місце трагічна подія, яка характеризує досить достовірно ці жорстокі часи в яких доводилося жити людям. 11 травня 1943 року у тому місці впав від кулі вбивці Ярослав Барановський (1906-1943). Він належав до найближчих працівників провідника Організації українських націоналістів Євгена Коновальця.

Звертає на себе увагу оригінально трактований вежами, що нагадують морські корали, будинок на розі вул. Устияновича і Рилеєва 12, архітектора К.Жечинського, 1907р. Тут жив український письменник, літературознавець, публіцист і педагог Денис Лукіянович (1873-1965). Перша збірка «Новелі» 1895, «За Кадильну», «Від кривди», «Філістер», «Франко і Беркут», «Я – з більшістю» та інші.

В останні роки ХІХ- на початку ХХ ст. в забудові Львова чітко проступають риси архітектурного стилю – модерн. Напрямок модерн одержав назву в Австрії – «Сецесіон». Вплив віденського сецесіону, здобув у Львові популярну назву «сецесія». Стиль характерний використанням нових матеріалів і конструкцій, декоративних орнаментів, стилізовані рослинні мотиви, кольорові вітражі, оригінальні рисунки залізних решіток, керамічних вставок, тощо.

Вирізняється сецесійною орнаментикою фасадів блок кам'яниць №8, 8а, 8б, архітектора М.Зільберштейна по вулиці Устияновича.

В одному з цих будинків № 8 проживав доктор філологічних наук Антон Залеський. За працю «Атлас з діалектології» одержав Державну премію в галузі мовознавства.

Протягом багатьох років у будинку №8а мешкав кандидат медичних наук, головний лікар Обласної туберкульозної лікарні Володимир Кишакевич (1912-1994). Це був лікар-фтизіатр, лікар від Бога, вже будучи на пенсії, до нього за консультацією приходили і приїздили хворі.

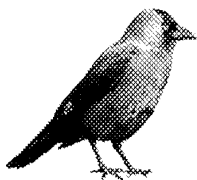
В цьому ж будинку мешкала шанована учнями і їх батьками учителька музики Лідія Веніамінівна Голембо (1904-1985). Закінчила вона Харківську консерваторію за спеціальністю фортепіано у 1926 році в класі професора О.Кобилянського. Стажувалася в класі професора Ігумнова. З 1946 року жила у Львові. Як талановитий педагог вона не тільки вчила учнів гри на фортепіано, але і глибоко розуміти музику, вміти читати нотний текст, чути інструмент. Свої творчі зусилля Л.Голембо скерувала в напрямку виховання професійно

відданого своїй справі музиканта. В її класі навчалися близько сотні майбутніх славетних виконавців, викладачів, композиторів, диригентів та концертмейстерів, які зараз працюють в Україні, США, Канаді, Англії, Польщі, Німеччині, Угорщині, Росії, Беларусі, Armenії. Лідія Веніамінівна залишилася в пам'яті тих, хто мав щастя в неї вчитися.

Під № 8б на вулиці Устияновича жив Степан Михайлович Криворучко (1904-1998), кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, живописець. Малював переважно ліричні пейзажі Карпат, Прикарпаття та українського Полісся. Серед творів: «Річка Піня в Закарпатті», «Вид на Говерлу та Петрос з Ясенівської долини», «Будинок Косачів у Колодяжкому» та інші. Степан Михайлович самодіяльний митець у своїй творчості досяг професійного рівня. Виставляв свої твори у Львові, Києві та інших містах.

Художньо-меморіальний музей Леопольда Левицького займає квартиру, де мешкав художник в будинку № 10 з 1944 року до своєї смерті в 1973 році. Леопольд Левицький видатний український художник, працював у різних техніках: лінориті, офорті, сухій голці. Малював акварелі та олійні твори. В музею експонуються деякі дизайнерські винаходи митця: фотобанери, фотокомпозиції. Митець за життя не був улюбленцем радянської влади. Перша його виставка мала місце через рік після його смерті у Львові в 1974 році.

В кінці вулиці Устияновича стоїть будинок позначений номером 14 до 1939 року належав видатному західноукраїнському лікареві др.

Мар'янові Паньчишинові. У цьому будинку, що був приватною власністю професора, він організував протитуберкульозний диспансер. Це був перший такого типу диспансер у Львові. Не обходив увагою М.Паньчишин і «Народну лічницю», котра була збудована завдяки фінансовій підтримці митрополита А.Шептицького. Він допомагав менш матеріально забезпеченим студентам закінчити навчання за кордоном. За піклування про ближніх і особливо за молодь проф. Паньчишина називали «народним доктором». Він був одним із організаторів Таємного університету, котрий проіснував від 1923 по 1925 року. Влада була проти його існування. Студентів і викладачів поліція переслідувала: штрафувала, робила обшуки за формальну відсутність дозволу функціонування. Врешті університет змушені були закрити. Можливо високий рівень викладання, давав можливість студентам продовжувати навчання в закордонних університетах і авторитет Таємного університету злив польські власті. Після ліквідації Таємного університету проф. Паньчишин зосередився на лікарській практиці, публікував свої наукові роботи в журналі «Лікарський вісник», який сам заснував ще в 1919 році. Там він поміщував свої наукові праці на актуальні проблеми здоров'я. Ще одним аспектом діяльності проф. Паньчишина була організація санаторно-курортної справи. В глибині Карпат проводилося лікування природними чинниками. За його ініціативою і матеріальною підтримкою в Підлютому було відкрито протитуберкульозний санаторій для

українських студентів. В 1937 році разом з Софією Парфанович видали перший в Галичині ілюстрований гігієнічний журнал «Народне здоров'я» де писав про професійну гігієну. У вказаних журналах професор помістив біля сорока своїх праць на актуальні теми здоров'я.

У вересні 1939 році наступила зміна окупанта. Він змушений був шукати захисту в резиденції митрополита Шептицького. Там і помер від обширного інфаркту. На даний час в цьому будинку знаходиться фтизіопедіатричне та пульмонологічне відділення. На фасаді в 2008 році встановлено меморіальну таблицю лікареві Поважному П.А., який тут працював головним лікарем з 1944 по 1972 рік.

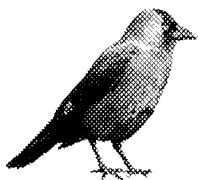
Колись тиха і затишна вулиця Устияновича на сьогодні є важливою транспортною артерією Львова. По ній проїжджають тролейбуси 2, 9, 10, 12 маршрутів, маршрутні таксі, спішать на роботу люди, на навчання студенти. І сьогодні на цій вулиці живуть лікарі, інженери, педагоги, бібліотекарі, податківці, бізнесмени, журналісти, робітники, пенсіонери, студенти, які обов'язково впишуть своє ім'я в історію рідного міста.

Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939-2009). – Львів: Априорі, 2009. – С.98.

Туристичний путівник: Львів. – Львів: Центр Європи, 2007. – С.171.

228

230

